

Universitätsbibliothek Wuppertal

Symbolarvm Libri XVII. Qvibvs P. Virgilio Maronis Bvcolica, Georgica, Aeneis ex probatissimis auctoribus declarantur, comparantur, illustrantur

Vergilius Maro, Publius

Augustae Vindelicorum, MDIC

Liber XVI. Ad undecimum Aeneidos

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-322](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-322)

SYMBOLARVM
IN P. VIRGILIVM MA-
RONEM LIBER XVI.

Ad vndecimum Aeneidos.

SYNOPSIS.

Eneas, quod Marti de Mezentio trophaeum vouerat, id bene mane, vnum hoc rebus omnibus anteuertendum ratus, constituit. Inde suos compellans, sublato hoste importunissimo, ad consummatae victoriae spem, & expectationem eos erigit. Monet, uti se ad arma diligenter comparent: ut cum primum fixa in castris signa vellentur, ad obsidium oppidi, promptè, alacriterq; procedant. Tum de sociorum corporibus terre mandandis, adiungit, & de Pallante imprimis ad patrem Euandrum remittendo, ibiq; neci bellicosissimi iuuenis illacrymat. In tabernaculum concedit, ubi corpus exanime custodiebatur. Illic feminae Troianae funus circumstantes, passoque crine mortuum lamentantes, ut Aeneam conspexerunt, plorare vberius, & ingemiscere altius coeperunt. Ipse cadaver aspectans, & patens in aduerso pectore vulnus considerans, querimoniam orditur admodum πικρῶν, in qua & se promissa seni de filio data (quod nimirum incolumen restiturus esset) implere non potuisse, & eius ipsius vicem, omnia fausta & felicia sperantis, dijsq; seruatoribus ob salutem Pallantis sui tuendam, incassum sacrificia facientis vehementer, & medullitus dolet. Vnum Euandro futurum solatio, quod non, ut fugitiuum, auerso, sed ut strenuum bellatorem aduerso vulnere interemptum recepturus sit. Pompam funeri honestissimam instruit, mille de toto exercitu selectis, qui comitentur. Feretrum componitur, vestes duae purpureae, auroq; intextae, labor, & munus Didonis proferuntur: quarum altera meliore corpus, instar floris recens decerpti, adhuc aspectu iucundum, & viuulum inuoluitur, velo caput obnubitur. Adduntur quae Pallas ipse hostibus spolia rapuerat. Item adolescentuli 8. soluturi inferias. Ad haec arma ducum, quos manu sua ipsemet occiderat, in speciem trophaeorum, cum eorundem praefixis nominibus praeportantur. Acetes longaeuus Pallanti à patre custos additus, mœroris magnitudine, quam decrepita senectute imbecillior, atq; fractior, necessehabet manu duci, pectus manu percussit, genas unguibus laniat, saepiusque inter eundem humi collabitur. Insuper Rutulis adempti currus ducuntur. Sequitur sponte equus eius Aethon, amoremque erga dominum suum grandibus lacrymis prodit. Portabantur etiam arma, quae, ceteris sibi sumptis, Turnus ei reliquerat, galea & hasta scilicet. Prodeunt in funus Troiani, Etrusci & Arcades inuersis armis, qui mos est militum duce mortuo. Aeneas ipsemet, aliquo vsq; represso gradu extremum Pallanti valedicit. Castra, seu Troiam illam ad tempus excitatam, iam soluta obsidione liberam ingreditur. Latini oratores inducias suorum cadaveribus curandis supplices rogant, humanitatis ius obtinentes. Aeneas iustam rem petentibus, facillimum sese praebet. Leuiter Latinos obiurgat, qui cum

cum ipsum habere amicum, & socium possint, inimicum tamen malint: pacem etiam cum viuis libentissime facturum: nec sua sponte, sed diuino consilio in Italiam venisse: Regem vltro temerata fide Turno adhaesisse: quem ipsum equius sit vnum discrimini caput opponere, secumque certamen inire, quã tot innocentes pati sua causa occumbere. Stupescit clemẽtia, & moderatione tanta Latini, mutuum, ac muti etiam intuentur: donec Drãces, æuo maturior, legationis princeps, Turniq; amulus verba tãdem facere occępit. Laudat Æneam eximie, eius iustitiam, fortitudinemq; tollit, gratias communi nomine agit, sua, suorumq; studia in Latino reconciliando, & vr̃bis ædificatione adiunãda pollicetur. Secunda admurmuratione omnes reliqui dicta approbant. Conceduntur duodecim dierum inducię. Vidisses ibi indiscriminatim Troianos, Latinosq; per syluas discurrere, arbores cadere, cęsas conuectare. Ad Pallantem reuertamur. Fama pompam anteuolans, Euandrum agrimonia ingēti impleuit, ac totam vr̃bem luctu permiscuit. Miserum sanẽ, audire occisum, quem paulo ante diis secundis pugnantem audierant, & se victorem, ac triumphatorem breui cõplexuros cõsuebant. Effundunt se obuiam cum facib. plangunt illi, plangunt, qui vnã veniunt Troiani. Euander nulla vel personę regię, vel etatis ducens rationem, per medios irrũpit, superq; charissimi sui corp⁹ exanime procumbens, ea cũ lacrymis conqueritur, quę illum conqueri tali statu videbatur æquissimum. Teucros extra suspiciõnẽ ponit, totum fati suis acceptum refert: genere mortis aliquãtillum gaudet: causam diutius viuendi hanc vnã sibi relictam testificatur, vt filium Æneę manu vindicatũ, ac Turnum ab eo trucidatum intelligat, tũ deniq; se libetẽr abiturum. Sole reuerso, corpora cęsorum cũ spoliis incēduntur, circum rogos ludicri cursus, more militari exhibentur, pecudes macētatur. Exponitur deinceps quib⁹ officiis Latini suos psequuti sint. Sequitur luctus vr̃banorũ, cum lamentarentur matres filios, cõiuges maritos, sorores germanos, filij patres, bellumq; & Turnum simul, vt caput malorũ, diris execrationib⁹ figerent. Drances flãm oleum suggererat: & magis magis animos ciuiũ aduersus Turnum exacerbabat: cui tamẽ virtus sua, & Amata mater terę gratia apud multos patrocĩnabatur. Ex Apulia, quò li. 7. mittebantur, legati reuertunt: nec donis, nec precib⁹ Diomedem admittenda auxilia inflecti potuisse renuntiant: quippe qui pacem quoq; cũ Troiano faciendã suaderet: tantum abesse, vt armis eum vel suis, vel illorũ ledendum putaret. Latinus Rex quid ageret, incertus animi, cũ ab Æneã deos videret stare, frequentissimũ cogit consiliũ. In eo sigillatim legatos acta narrare iubet. Narrat Venulus, venisse in conspectũ Diomedis, munera obtulisse, qui essent, vnde, & quãobrẽ venirent, quid peterent edixisse. Verũ ita respõdisse ipsum, vt eos à tã quietis, atq; pacificis maiorib⁹ profeminatos, paci bellum anteferre miraretur. Male euenisse Grecis euersum Ilium: certorũ casus exempli causa commemorasse, & in his suum ipsius quoq;. Nullas sibi iam inimicitias cum Troianis intercedere: darent Æneã illa munera, cuius ipse virtutem egregiã apud Troiam experiundo sensisset. Alia insuper ad eius laudem magnifica dixisse. Latinus seram videri deliberationem ait, Troianos esse inuictos, in sua cuiq; dextra salutẽ fore. Placere, si Troiani in Italia manere velint, vt salutẽtur socij, iisq; ager ad Tiberim pertinẽs habitandus assignetur. Sin discedere ad insulam aliquã malint, naues iis, & necessaria suppedietur. Nihilomin⁹ honorifica legatio cũ munerib⁹ exquisitis mittatur. Mutuę crimiaciones Drancis, et Turni subtexuntur, qui demũ ad Latinum conuersus, non esse desperandum docet locis de fortuna communib⁹: se paratum cũ Æneã congregari. Interim ad vr̃bem appropinquat Æneas, perfertur nunti⁹, trepidatur, & ad arma conuolatur. Turnus insultat Laurentibus, cunctationem eis pristinam exprobrat, dat mandata ducibus. Latinũ incõstantię suę pœnitet. Muniuntur portę, signũ belli editur. Mulieres Palladi aduersus Æneã supplicant. Arma induit Turnus, cui cũ equitib⁹ suis Camilla occurrens, soli sibi certamen equestre deposcit. Magnanimã et generosã virginẽ collaudans Turnus, sibi peditatũ ad insidias Æneę p solitudinẽ, ac montes venienti locandas retinet, Latinos, & Tyburtes equites Camilla permittit. Locus insidiarũ describitur. Diana Camillã se pręlio credere indignę fert: quippe q̃ occasuram sciret. Quomodo sibi cõsecrata, quo pacto educata sit, disertim exponit. Opi sagittam tradit, qua Aruntẽ eius interfectorẽ cõfigat. Vterq; exercitus, & fuga, & confictus depingitur. Camillę facinora memorantur. Monitu Iouis quasi somno expergiscitur Tarchon, suis

addit animos & verbis, & exemplo. Aruns Camille insidiatur: ipsa Chloreum, pulcherrimis eiusdē armis capta, incautius persequitur. Tum Aruns Apollinē precatus, hasta ei mortiferū vulnus facit. Labitur ex equo moribunda, priusq; mandat Accæ, Turnū moneat, uti ad oppidum tuendū se conferat. Teucris clamorem gratulabūdi tollunt. Pugna ingrauescit. Opis Aruntem speculata, & quasi audienti conuulsiata, corpus eius telo lethali consauciat: quem sui insepultū reliquerunt, ut ita etiam lumine cassus poenas daret interfectæ virginis fortissimæ. Camilla occasu consternati omnes, ad urbē fugiunt. Ibi ad portas magna cædes, cum etiam à ciuibus ciues excluderētur, & alij in fossas præcipitarentur, hærentibus in terga Troianis. De muro sudes iactantur. Turnus percussus nuntio, ad oppidum festinat. Æneas eodem contendit: paruo ibi spatio distantes, mox confluisissent, nisi exiguum quod supererat lucis, prohibuisset. Ergo castris ante urbem communitis ambo consistunt.

EXPLANATIONES.

OCEANVM INTEREA SVRGENS AVRORA RELIQVIT.

Æneas (quanquam & fociis dare tempus humanis
Præcipitant curæ, turbataq; funere mens est)
Vota deūm primo victor soluebat eoo.

5 Ingentem quercum decisis vndique ramis
Constituit tumulo: fulgentiaq; induit arma,
Mezenti ducis exuuias, tibi magne trophæum
Bellipotens, aprat rorantes sanguine cristas,
Telaq; trunca viri, & bis sex thoraca petium,
10 Perfossūmq; locis: clypeūmq; ex ære sinistra
Subligat, atque ensem collo suspendit eburnum.

OCEAN. INTEREA SVRGENS AVRORA) De Oceano Ageretur operam dare sacrificiis, laborabat, ut antè sacra completeret, quam funus agnosceret, &c. Seruius.
INGENTEM QVERCVM) Ingentem quercum elegit Æneas, ut ingentibus armis sustinendis idoneam, quæ ut commodè sustineret, ramos eius circum circa amputauit. Eam tumulo constituit, id est, in colle, quia trophæa non nisi in eminentioribus locis figebantur. Sallust. de Pompeio. Deuictis Hispanis, trophæa in Pyrenæis iugis constituit: ex quo more trophæa in urbibus, figebantur in arcibus exædificatis. Marti autem, cuius, ut supra dictum, opibus feliciter pugnarat, & quem Mezentius vna cum ceteris diis contempserat. Trophæum exponunt Grammatici monumentum victoriæ, constitutum, & erectum in loco, quo hostes fundi, & in fugam verti ceperunt. Nam à τρέπω τρεπή, inde τρεπαίων, pro quo Latini mutata tenui in aspiratam, trophæum. Multa scitu vtilia super notione huius vocis trophæum Alex. Neapol. lib. 1. cap. 22. & in eum Tiraquellus..

Ἡ δὲ μὲν κερκὴ πεπλοῦ ἀπ' ὠκεανῶς ῥοαῶν
Ἄρυνθ' ἰν' ἀθανάτοισι φέροι, ἠδὲ βροτοῖσι.

Iliad. 11.

Ἡ ἑλὶ μὲν ἔπειτα νέον αἰετὸς βαλὼν ἀέρρας
Ἐξ ἀκολαφρείταιο βαδύρεσσ' ὠκεανῶιο
Ὀυρανὸν εἰσανίον.

Seruius, Vrsin. German.

QUANQVAM ET SOCIIS DAR. TEMPVS HVM.) Tametsi cura humani suos, quæ res dilationem non patitur, urgebat, & esset Pallantis interitu mœstissimus, tamen diuina obsequia, cultumq; numinis, ac voti perfolutionem omnibus anteponendam, & quamprimum trophæum Marti, cuius potissimum beneficio tam prospere pugnasset, statuendum censuit. In hanc pæne sententiam Donatus.

TURBATAQVE FVNERE MENS EST) Pallantis funere, quem honoris gratia separat à ceteris, ut sæpe faciūt poetæ. In hanc quidem sententiam Seruius: sed id alia de causâ fieri, infra ex Donato ostendemus.

VOTA DEVM PRIMO SOL. EOO) primo eoo, scilicet tempore, prima parte, principio diei, simul atque sol esset exortus, vota soluebat, antequam nimirum luctū subiret, & funestaretur. Cōsuetudo enim Romana fuit, ut polluti funere, minimè sacrificarent: si tamen cōtingeret, ut vno eodemq; tempore & funestaretur quis, &

crederetur operam dare sacrificiis, laborabat, ut antè sacra completeret, quam funus agnosceret, &c. Seruius.

MAGNE BELLIPOTENS) aliàs armpotens. Ennius de Romanis. Bellipotentes sunt, magè, quam sapientipotentis.
APTAT RORANTES SANG. CRISTAS) Statius 2. Thebaid.
Huic leues galeas, perfossaq; vulnere crebro
Inserit arma ferens, huic truncos iēlibus enses
Subligat, & tintas membris spirantibus hastas.
Lib. 12. currūq; abscissa duorum Suspendit capita, & rorantia sanguine portat,
TELA TRVNCA) intellige præfracta: ita enim in trophæis poni consueuerant.
BIS SEX THORACA PERFOSSVM LOCIS) ideo dicit, quia Tusciæ populus fuit in duodecim partes diuisus: & solebat interemptos duces omnis vulnerare exercitus, ut de Hectore Homerus commemorat Iliad. χ. ἠδ' ἀεὶ σὶ τις ἀντιτίγῃ παρῆσιν. Seruius.

ENSEM

ENSEM EBURNVM) propter vaginam eburne-
 am: Homerus vocat ελεφαντόδετον. Ita Seruius, cui ne-
 gat se assentiri posse German. in eo, quod in cadaver
 Mezentij saxum dicit, & eo illa de clypeo duodecim
 locis perfollo accomodat, cum ad laudem Mezentij,
 Aeneaque pertinuerit, potius viuum, pugnantemque
 Mezentium tot in armis, & corpore vulnera excepisse:
 quae interpretatio Caesaris loco videtur conuenire. Is
 enim lib. 3. belli ciuilib. Scuto ad eum relato Scaua cen-
 turionis, inuenta sunt in eo foramina ducenta triginta.
 Sic in Epig. ἀσπίδα πολύτητον. Quae autem hic de ar-
 mis suspensis, seu trophaeo Marti dicato scribuntur, in
 iis elucet Graecorum imitatio, qui statuendis trophaeis
 πανοπλίαν appendebant. Eurip. in Heraclid. καὶ τῶ-
 παὶ ἰδρύεται παντευχίαν ἔχοντα πολεμίων σέθεν. Vnde &
 Martem, & Iouem τερπαιὸν habebant, qui & τερπαι-
 χος, & σκυλοφόρος, feretrius, lunonem quoque τερπαιαν.
 Hic mos ab Italia, & Graecia, velut iure gentium, etiam
 ad Christianos peruasit, vt hostium spolia, & exuias sa-
 cris postibus, locisque, tanquam victoriam ad numen
 referentes, appendant.

Plutarchus in Romulo, vbi ipsius de Acrone tro-
 phæum describit. Romulus vt votum Ioui redderet
 quam gratissimum, & oculis ciuium speciosissimum,
 quercum, quam in castris vidit, mirae proceritatis, re-
 cidit, & instar adornauit trophaei, Acronis armis apte
 suspensis ex ea, adaptatisque. Claudian. lib. 1. in Ruffinum,
 prope extremo.

*Festinas urgete manus, meus ecce paratur
 Ad bellum Stilico, qui me de more trophaeis
 Dicit, & hostiles suspendit in arbore cristas.*

Sidon Paneg. Maioriani.

*Instamant clypeo, cuspis trabe surgit eburna,
 Ebria cade virum, propter Bellona trophaeum
 Extruit, vt quercum captiuo pondere curuet.*

Maro, inquit Turneb. lib. 14. cap. 13. libenter poe-
 mati suo mores Romanos interferit, & eis opus suum
 distinguit, atque exornat: & vt mihi videtur, decus o-
 pimatorum spoliatorum Aeneae tribuit hoc loco, quae &
 Marti Gradiuo dicari facit in trophaeo. Harum rerum
 obseruatione, & ingeniosum se ostendit poeta, & poe-
 ma eruditione commendat.

Tum socios (namque omnis eum stipata tegebat
 Turba ducum) sic incipiens hortatur ouantes.

15 MAXIMA RES EFFECTA VIRI: timor omnis abesto,
 Quod superest. haec sunt spolia, & de rege superbo
 Primitiae: manibusque meis Mezentius hic est.
 Nunc iter ad regem nobis, murosque Latinos.
 Arma parate animis, & spe praesumite bellum.

20 Ne qua mora ignaros (vbi primum vellere signa
 Annuerint superi, pubemque educere castris)
 Impediat, segnesque metu sententia tardet.
 Interea socios, inhumataque corpora terrae
 Mandemus: qui solus honos Acheronte sub imo est.

Ite, ait, EGREGIAS ANIMAS, QUAE SANGVINE NOBIS
 25 HANC PATRIAM PEPPERERE SVO, decorate supremis
 Muneribus, maestamque Euandri primus ad urbem
 Mittatur Pallas: quem non virtutis egentem
 ABSTVLIT ATRA DIES, ET FVNERE MERSIT ACERBO.

TUM SOCIOSHORTATVR) Perfectis rebus diuinis, C
 socios, id est, Troianos, & auxiliares, qui cum ducibus
 suis confluerant, incipit alloqui. Occiso, inquit, Me-
 zentio bellum magna ex parte confectum est: reliqua
 facile perfecta dabuntur. Nullus congressionem me-
 tuat desiderato Mezentio: quem ego talem reddidi,
 qualem in hac quercu videtis. Sic merentur occidi, qui
 in regni potestate opprimunt potius, quam subleuant
 suos. Donatus.

MAXIMA RES EFFECT. VIR.) Homerus Iliad. ω.
 θάρσει διαδανίδη πείλαμε φρασί, μηδέ τι τερβεί. Et Iliad. χ.
 ηεσμεδα μέγα κῆδος, ἐπέφρονον ἔκτορα δῖον.

QVOD SVPEREST) τὸ λοιπὸν, siue in posterum, de-
 inceps.

PRIMITIAE) victoriarum mearum. Primitiarum no-
 mine (quas proprie dicimus, quae de fructibus nouis, aut
 factibus gregum diis offeruntur) & spoliatorum, quodam
 circuitu verborum ἀνεσθῖνῖα significare voluit Maro, quae
 & spolia, & frugum primitias sonant: λάφυρα autem vi-
 uis abstracta: σκῆλα νερό, & σκυλεύματα mortuis. Ger-
 man.

MEZENTIVS HIC EST) talis est, qualem videtis, vel
 hic est, vt sit aduerbium.

NVNC ITER AD REGEM, MVROSQVE) Iam campe-
 stri superauimus praelio, restat, vt etiam obsidione vin-
 camus, & capiamus eam urbem, quae per fugium est, &
 arx inimicis. Proinde ad arma componite animos, &
 sperate iam nunc vos denuo bellum gesturos cum opta-
 ta victoria. Hoc ante tempus dico, ne vos dispositionis
 meae ignaros turberet repentina commotio, & opportu-
 nam faciendi celeritatem mora aliqua ex timore cor-
 rumpat. Ne impedimento sitis, cum captatis auguriis
 signa vellere, & exire castris coeperimus. Donatus.

SPE PRAESVMITE BELLVM) Praesumere Quintilia-
 nus, & aequales eius dixerunt, quod Cicero, & eius a-
 tas dixerat, praecipere, vt praesumere cogitatione, quod
 nondum vltu habeas. Plin. ep. 10. lib. 2. vt tandem pra-
 cipias gaudium, quod ego olim pro te non temere pra-
 sumo. Et praesumere spe, προσεπιτελεσειν. Et praesum-
 ptiones Quintil. lib. 9. id est, ἐπιτελεσειν. Cic. 1. Off. Il-
 lud etiam ingenij magni est, praecipere cogitatione fu-
 tura, & aliquantò ante constitutere, quid accidere possit.

Livius libr. 4. quanquam fama prius præcepta res erat. A Budæus in Pand.

VBI PRIMVM VELLERE SIGNA) Vellere propriè dicit, quia Romana signa figebantur ante prætorium in castris: & cum ad bellum eundem fuisset, captatis auguriis euellabantur è terra: nam alibi ea figi non licebat. Sed inter auguria etiam hoc habebatur, si auellentem facillè sequeretur, hoc enim erat indubitatae victoriae signum. Contra verò, si in eximendo magno impulsu opus foret, tunc cladem, & excidium futurum haud dubiè præmonstrabant. Appian. in bello Parthico tradit, Crassum iturum in bellum aduersus Parthos, euellere signa nequiuisset, ibiq; ipsum occisum fuisse. Aliud non dissimile prodit Paulus Orosius de Furio Camillo Scriboniano lib. 7. cap. 6. Hæc ex Seruio, & aliis.

Aquilam auream Xiphilinus fuisse narrat in Pompeio, quæ cū Crasso Euphraten aduersum Parthos transire noluit: sed terræ perinde adharebat, atque si in ea nata fuisset, donec eam multitudo, quæ circumstabat, conuulsit, ipsaque vi consecuta est. Portendit & hoc exitium Flaminio Cof. apud lacū Thrasimenum pugnatum cum Annibale, quod signa difficilè vulsâ sunt, & secutus cruor, vt his versibus cecinit Silius lib. 5.

Signa etiam effusa certant dum vellere mole,
Teter humo lacera nitentum erupit in ora
Exultans cruor, & cadis documenta futura
Ipsa parens miseris gremio dedit atra cruento.

Prius id memoriæ proditum à Livio, lib. 21. in hæc verba. Territis omnibus, qui circa erant, velut sædo omne incipiendæ rei, insuper nuntiatur, signum omni vi moliente signifero, conuelli nequire. Conuersus ad nuntium, Num literas quoque, inquit, ab senatu affers, quæ me rem gerere verent? abi, nuntia, signum effodiant, si ad conuellendum manus præ metu obruperint. §

SOCIOS INHYMATAQVE CORP. TERRÆ MAND.) Suprà lib. 9. Mandet humo solita. Notum illud Euripid. in τῶν ἰκετῶν.

Ὅθεν δ' ἔκαστον εἰς τὸ σῶμα ἀφίκετο,
Ἐνταῦθ' ἀπὸ λυθῆ, πνεῦμα μὲν πᾶσι ἀιδέει,
τὸ σῶμα δ' εἰς γῆν.

Apud Homerum leguntur hæc tum alibi, tum Iliad. α.

Ἐνθα ἔ τανχίσσῃσι χασίγηνοι τε, ἔται τε
Τύμβῳ τε, σήλητε, τὸ γὰρ γέρας ὄπι δαμόντων.

Vrsin.

INTEREA) dum obsidionis tempus adueniat, dum vacamus ab armis.

QVI SOLVS HONOS ACHER. SVB IMO EST) Honorem ait esse apud Acherontem, sepultum esse, alioqui animæ centum annos circum ripas Acherontis errare coguntur: vnde 6. Æneid. Grammatici Acherontem παρὰ τὸ ἀχρῆ ῥέειν deducunt: & Eustathius docet, tres hoc nomine fuisse fluuios, vnum apud Cimmerios, circa Thesprotiam alium, alium & in Alpheum influere: sed & Acherusiam quandam paludem restagnantem prope Siculas Cumas, inde & acheroida sterilem arborem populum.

Acherontem, inquit, Turneb. lib. 5. cap. 7. legimus inferorum flumen esse: sed apud veteres Latinos,

inferos plerumque significat, non flumen: vt apud Plautum Trinummo. In nostro agro ostium est Acherontis: id est, inferorum. Et hoc loco, & aliis multis, quos adscribere supersedi, ne copia oneraret lectorem.

EG. ANIMAS QVÆ SANG. NOB. HANC PAT. PEPER.) Ingenti arte laudat potius, quam miseratur extinctos, vt præsentium animos in bella succendat. Respicit Homericum ἰφθίμους ψυχὰς. Tale quid & Epig. 4.

Ἀκμάς ἐσπικύαν ὄπι ξυρῆ ἑλλάδα πᾶσαν,
Ταῖς ἡμῶν ψυχῆς κείμεθα ἰσοάμενοι.

Planè enim huic, quæ sanguine nobis Hanc patriam peperere, responderet.

Anima etiam pro animato corpore sumitur. Lucet. lib. 4.

Nam certè ex vino Centauri non sit imago,
Nulla fuit quoniam talis natura animai.

Atque ita etiam pro homine apud Latinos scriptores crebrò. Apud Hebræos non semel, vt Numeror. cap. 19. Actor. 27. & alibi. Si Nonio credimus, anima etiam pro corpore, seu cadauere aliquando accipitur, vt hoc loco. Lege totum caput Magij 12. lib. 1.

DECORATE SVPREM. MVNER.) Catull. ad fratris tumulum. Vt te postremo donarem munere mortis, quomodo quidam legunt, pro, amoris. Ouid. 3. Elegiar.

His certè manibus fugientis pressit ocellos
Mater, & in cineres vltima dona dedit.

Græci quoque γέρας, id est, munus vocant. Virgil. rursum lib. 6. & fungar inani munere, loquens de floribus tumulo Marcelli aspergendis.

EVAN. PRIM. AD VRBEM MITTATVR PALL.) Quum generatim loqueretur de mortuis, ne Pallantem quoque aut flammis ibi cremandum, aut humo operiendum putarent, separat eum à cæteris. Regales enim nunquã confusâ sepulturæ iunguntur. Ed accedebat, quod orbatus filio pater vel mortuum suscipere debuit, si non quiuit videre victorem. Donatus. * Legetur. eis ἀνδρείως. 3. lib. Antholog. Vbi multi commendantur, qui sanguine suo non patriam quidem, sed patria libertatem peperere. Et obserua in hoc verbo parere translationem pulchram. Sic Scipio apud Ennium, Romanam alloquens. Namque tibi monumenta meci peperere labores. Cic. Tuscul. 5. Tu vrbes peperisti: tu dissipatos homines in societatem vitæ conuocasti. Sermo est de Philosophia. Idem Epist. lib. 9. nec ea solum memineris, quæ ab aliis magnis viris accepisti, sed illa etiam quæ ipse ingenio, studioq; peperisti. Ad Brutum. Magna pestis erat depulsa per vos, magna. pop. Rom. macula deleta: vobis verò parta diuina gloria.

D TUSCUL. 5. Tu vrbes peperisti: tu dissipatos homines in societatem vitæ conuocasti. Sermo est de Philosophia. Idem Epist. lib. 9. nec ea solum memineris, quæ ab aliis magnis viris accepisti, sed illa etiam quæ ipse ingenio, studioq; peperisti. Ad Brutum. Magna pestis erat depulsa per vos, magna. pop. Rom. macula deleta: vobis verò parta diuina gloria.

QVEM NON VIRTVTIS EGENT.) λιτότης, pro, abundè magna virtute cumulatum. Ab Ennio sumptum monet Seruius. Sic. lib. 8. quem non rationis egentem.

FVN. MERSIT ACERBO) Acerbum funus, est immaturum, translatio à pomis. Lib. 6. eleganter de infantibus apud inferos,

Infantumq; anima flentes in limine primo,
Quos dulcis vita exortes, & ab ubere raptos
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.

Hic profectò satis indicauit, cur funus acerbum vocaret. Et quanquam valde acerba infantium, tamen etiam adolescentum (qualis erat Pallas) acerba funera, quia nondum matura. Tibullo immitis mors. Hic iacet immiti consumptus morte Tibullus. etsi aliter hoc liceat interpretari. §

Sic ait illacrymans, recipitq; ad limina gressum:

30 Corpus vbi exanimi positum Pallantis Acetes
Seruabat senior, qui Parrhasio Euandro
Armiger ante fuit: sed non fælucibus æquè

Tum

Tum comes auspicijs charo datus ibat alumno.
 Circum omnes famulūmq; manus, Troianaq; turba,
 35 Et mœstæ Iliades crinem de more solutæ.
 Ut verò Æneas foribus sese intulit altis,
 INGENTEM GEMITVM TVNSIS AD SIDERA TOLLVNT
 PECTORIBVS: mœstoq; immugit regia luctu.

RECIPITQVE AD LIMINA GRESSVM) MOXVTE-
 A neas sepeliendorum curam, & transferendi Pallantis
 sollicitudinē posuit, recipit se ad limina, id est, ad locū,
 in quo iacebat funus, quod seruabat Acetes senior. Hic
 Virgilio fatorem iniquitas displicet. seruabat enim lon-
 geus infelicissimum iuuenis funus: & obierat, qui per
 ætatem prodesse publicis rebus potuit: incolumis ve-
 rdifuerat, qui Euandri comes tot euaserat bella, & E-
 uandri filius iacebat occisus. Sed nec ipsa patris, & filij
 paria esse auspicia potuerant: nam quoties Acete co-
 mite Euander iuit ad bellum, vtrisque toties laurea, tri-
 umphiq; cesserat: perrexit cū miserimo Pallante, nō
 redūcturus incolumem, sed reuersurus cū extincto. O
 dispar pugnandi conditio: ò fortuna diuersis fauoribus
 currens. Alter inter arma, & gladios potest in senium
 durare cum socio, alterius dies vna, & pugna spectauit
 ad mortem. Donatus.

CORPVS VBI EXANIMI POSITVM PALLANT.) Ea-
 dem forma, *Corpus vbi exanimi positum Pallantis*, qua
 supra lib. 2. *Sic ò sic positum affati, discedite, corpus:* & 4.
sic ut te posita crudelis abessem? Lucret. lib. 3. *Post mor-*
tem fore, ut aut putrescat corpore pacto. *κείμενον* Græci di-
 cunt. Apud quos & *τὴν εἰς αὐτὸν* funebre verbum est: vnde
 & *ἡλικὸν τελευτησάντων* apud Plat. Polit. 8. German.

Mos familiaris fuit, vt post efflatam animam ca-
 dauer cubiculo efferrent, in vestibulo ædium colloca-
 rent ad ianuam. Id proprio verbo dicitur collocatio.
 Hunc morem tangit occultè, vt solet, vates magnus. A-
 deas Lipsium Elect. lib. 1. cap. 6. in quo diligenter præ-
 terea obseruari ritus antiquorum funebres.

PARRHASIO EVANDRO) Arcadico, ab vrbe Ar-
 cadie Parrha.

Ipse caput niuei fultum Pallantis, & ora,
 40 Ut vidit, leuiq; patens in pectore vulnus
 Cuspide Ausonia, LACRYMIS ITA FATVR OBORTIS.
 Tène, inquit, miserande puer, cum læta veniret,
 Inuidit fortuna mihi? ne regna videres
 Nostra, neq; ad sedes victor veherere paternas?
 45 Non hæc Euandro de te promissa parenti
 Discedens dederam, cum me complexus euntem
 Mitteret in magnum imperium: metuensq; moneret
 Acres esse viros, cum dura prælia gente.
 Et nunc ille quidem spe multum captus inani,
 50 Fors & vota facit, cumulatq; altaria donis:
 Nos iuuenem exanimum, & nil iam cælestibus vllis
 Debentem, vano mœsti comitamur honore.
 Infelix, nati funus crudele videbis.
 HI NOSTRI REDITVS, EXPECTATIQVE TRIUMPHI:
 55 Hæc mea magna fides. at non Euandre pudendis
 Vulneribus pulsum aspicias: nec sospite dirum

IBAT COMES) pro, ierat.

ET MOESTÆ ILIADES CRIN. DE MORE SOL.)
 Serui domini sui casum, & Troianæ matres infelicem
 iuuenem plena miseratione plangebant, sparsis crini-
 bus. Seruius has mulieres fuisse putat ancillas Æneæ:
 omnes quippe matres hoc est, mulieres nobiles, in Si-
 cilia remansisse dixit, excepta Euryali matre: de qua le-
 gemus lib. 9. *Qua te sola puer tantis e matribus ansa Pro-*
sequitur.

Facit mentionem leotism faminarum, quia, vt
 ait Sophocles, *φιλοκτιστον, καὶ συμπαθέσασιν γυνή.* De mo-
 re autem non indocti homines reddunt per illud poe-
 tis familiare, *κατὰ νόμον*, licet *κατ' εἰωθός* aliud videatur.
 German.

VT ÆN. FORIBVS SE INTVLIT ALTE) Naturale
 enim est, vt intermissa lamenta reperantur, cum aliquis
 notus aduenerit. Sic apud Statium, ingressis ducibus
 denuo defletur Archemorus.

----- *mox ut morientia dignis*

*Vulnibus Inachij penetrarunt limina reges,
 Cen noua tunc clades, & primò saucius infans
 Vulnere, lethalius irrumperet atria serpens,
 Sic alium ex alio, quanguam lassata, fragorem
 Pectora congeminant, integratoq; resultant
 Accenso clamore fores.*

Seruius.

TVNSIS PECTORIBVS) 2. Æneid. de Troianis fa-
 minis, quæ Palladi supplicatum ibant. *Suppliciter tristes,
 & tunsæ pectora palmis.* De Iuturna lib. 12. *Terq; quater-
 que manu pectus percussit honestum.*

Optabis nato funus pater: hei mihi quantum Præsidium Aufonia, & quantum tu perdis Iule.

IPSE CAPVT NIVEI) Mortui corpus noua arte laudauit: augent enim dolorem, quæ possunt in defuncto laudari. Tanta, inquit, Pallas pulchritudinis erat, vt eum nec mors deformare valuisset. Non pallebat ille, sed niueus apparebat: quæ res augebat dolorem religiosi viri, quum in vno caso multa fleret extincta: spem iuuenis, vota patris, & pulchritudinem corporis. Vbi autem penitus, & intinuis est dolor, etiam ante verba fluunt lacrymæ. Inde Æneas lacrymis prius obortis fatetur. Dönatus.

Epitheton *nivei*, latè patet, inquit Seruius: referri enim potest & ad candorem pristina pulchritudinis: & ad pallorem ex morte venientem: & ad frigus, quod proprie mortuorum est: vt, corpusq; lauant frigentis, & vngunt. * Si ad pallorem referatur, nescio quo pacto quadret comparatio: qua infra ponitur de Viola, & Hyacintho: qua sine dubio poeta pulchritudinem & cultus, quamuis exanimis exprimeret Soluit. Immo nec si ad candorem referatur, quadrabit, nisi in genere: quia scilicet candor pulchritudinis est, & illi flores, quamuis non candidi.

LEVI IN PECTORE) pulchro, puerili, nondum fetoso.

TENE IN QUIT MIHI) Est iteratio in verbo, inquit: supra ait, lacrymis ita fatetur obortis: sicut in quinto posuit, & fidam sic fatetur ad aurem, & pauld post sic intulit, Dic ait. Sanè sciendum & allocutionem esse talem, qualis illa, vbi desletur Euryalus: nam locis omnibus commouet miserationem, ab ætate, à tempore, à vulnere, à spe parentis. Seruius.

INVIDIT FORTVNA) Ac si diceret, quantum noceret aduersa, quum lata talem intulit casum? Videtur autem dolere: quod queri non potest de fortunæ crudelitate, quæ ei vno, eodemque tempore & tanta contulit beneficia, & tale intulit damnum. Pleno affectu dixit nostra, quasi communia esset habiturus cum eo, si illum incolumem fata seruassent. Seruius.

NE REGNA VIDERES NOSTRA) Quid sit, cum leta veniret fortuna, his verbis declaratur, regnum in Italia scilicet, quod se adepturum Æneas spe præsumebat, confusus tot oraculis. Coniunxit vtrumq; & Creusa lib. 2. fortunam lætam videlicet, & regnum. Ad terram Hesperiam venies, &c. subiungit, Illic res læta, regnūque, & regia coniunx. Parta tibi.

NON HÆC EVAND. DED. PROMISSA) De promissis suis, quæ Euander dederit, κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus: nam abscedens nusquam Euandrum est allocutus. Seruius.

SPE CAPT. INANI) Cum sperat vnusquisq; quod non est, vel optat incolumem, quem morte constat oppressum, hæc spes inanis est. Donatus.

FORS ET VOTA FACIT) Aliter legitur forset, & forsit coniunctim, ac melius quidem, quod nec Seruius dissimulat. Lucret. etiam lib. 6. de Nilo sic ait. Forset & Æthiopum penitus de montibus altis Crescat. Dicitur autem forset, quasi fors sit, quemadmodum dixit in Hecyra Terentius, fors fuit pol. Canterus lib. 4. cap. 8. Adde, forset est fortasse, sicut & fors, Prisciano teste.

CVMVLATQVE ALTARIA DONIS) Lib. 5. strueremque suis altaria donis. Sæpius vocantur dona, quæ dijs offeruntur. Aliquando etiam munera. lib. 9. Ipse tibi ad tua templa feram sollempnia dona. Penelope Vlyssi. Grata ferunt nymphæ pro saluis dona maritis.

NIL IAM CÆL. DEBENT.) Qui viuunt, obnoxij sunt superis dijs, mortui extra eorum ditionem sunt, &

in aliorum ius, conditionemque concedunt: qui autem alicui obnoxius est, qui alicuius imperio paret, is ei aliquid debet. Ex eo Maro nihil debentem cælestibus cū scripsit, mortuum intellexit. Turneb. lib. 5. cap. 7. Sophocles Aiace.

Ἄγαν γε λυπεῖς, ἢ κατὰ δ' ἐγὼ θεοῖς
Ὡς ἔδδ' ἀρκεῖν εἰμ' ὀφειλέτης ἐπι.

Virgilij locus tantam habet cum Sophocleis versibus similitudinem, vt non sine causa existimari possit, illos æmulatus esse Vrsin.

VANO COMITAMVR HONORE) Vano honore, inani, quantum ad mortuos pertinet: nã talia de mortuis fiunt ad solatium superstitem, vt est apud Cicero-nem in Catone maiore: Solonis quidem sapientis elogi-um est, quo se negat velle suam mortem dolore am-icorum, & lamentis vacare: vult, credo, se esse charum suis. Ita Seruius.

Vano, inquit German. quod eo in vitam deside-rati mortui reuocari non possunt. Neque enim conue-niret personæ, & pietati Æneæ, extremum illum hono-rem, cuius se studiosissimum vbique ostendit, eludere, & eleuare, cum præsertim nuper admodum à Palinuro, & inferis didicerit, quanta cura, & ratio sepultura hæ-benda sit. Non potuit itaque κατ' ἐνσπεπῆς poeta à se ipso dissidentem inducere Æneam: quamuis & supra lib. 6. iusta, inferiasque aspiciens Maro, fungar inani munere, cum eadem, qua hic sententia dixerit, &c.

INFÆLIX NATI FVNVS CRVD. VIDEB.) Apostrophe ad Euandrum, cuius vicem dolet, qui pro victore, & triumphante crudeli vulnere extinctum recepturus est.

HI NOSTRI REDITVS) tale est, vt, manibusq; meis Mezentius hic est. Εἰρωνικῶς in semetipsum, qui spe sua tan opere frustratus sit. Talis est illa Turni oratio in alium, siue magis est sarcasmus, lib. 12.

En agros, & quam bello, Troiane, petisti
Hesperiam metire iacens. hæc præmia qui me
Ferro ausi tentare, ferunt: sic mania condunt.

HÆC MEA MAGNA FIDES) κατὰ τὸ σιωπώμενον, quam de Pallantis reditu promiserat patri.

PVDENDIS VVNERIBVS) Pudenda vulnera sunt, in tergo accepta, vt sit fugientibus. De his vulneribus doctè German. Sic & Epig. libr. 3. ἢ γδ δὴ μὲν ἄνδρα τυ-πεῖς δάεν. Et semper auerla, posticaque vulnera poetæ turpitudini, ignauiaque tribuerunt: vt Homerus Iliad. v. Idomeneus Merionæ fortitudinem laudat,

Εἰ περ γδ καὶ βλεῖο πονέντων, πὲ τυπέης,
Οὐκ ἂν ἐν ἀνχέν' ὀπίθε πείσοι βέλοισι,
Ἄλλὰ κεν ἢ σέρων, ἢ νηδύσιν ἀντίεσει,
Πρόσω ἰεμένοι μετὰ περμάχων δαείν.

Eoq; solatio Hecuba Iliad. ω. mitigabat suum, Priami- que de morte Hectoris dolorem.

... ἐπεὶ ἔχειζόμενον γε κλέετα,
Ἄλλὰ περ Τρώων, καὶ Τρωάδων βαθυκόλπων
Ἐσαβ' ἔτε φέρε μνημένον, ἢτ' ἀλεωρῆς.

Celebrantur item passim περὶ δια τεύματα a poetis.

Atque vt hæc, auersa, inquam, vulnera pudenda, & ignominiosa: sic illa gloriola, quæ a duersa accipiuntur, & in quæ proni cadunt, qui vulnerantur: illa, quoniam timoris, & fugæ: hæc, quoniam fortitudinis argu-mentum sunt. Iocus Augusti apud Macrobi. lib. Satur-nal. i. cap. 4. in eum, qui saxo in expeditione percussus, ac notabili cicatrice in fronte deformatus, nimium sua operæ

opera iactabat: at tu, inquit, cum fugies, nunquam post te respexeris. Contra laus L. Sicij Dentati, præter alias plurimas, quadraginta quinque cicatricibus aduerso corpore, nulla in tergo insignem fuisse. Plin. lib. 7. cap. 28. Valer. lib. 3. cap. 2. Lege item epitaphium Tit. *etis ardyeis* in Thrasymbulum Lacedæmonium, qui septem ab Argiuis vulnera, omnia aduersa, nullum auersum accepit. Iustinus de Atheniensibus victis à Macedonibus, lib. 9. non tamen immemores pristinae gloriæ cecidere: quippe aduersis vulneribus omnes, loca quæ tuenda à ducibus acceperant, morientes corporibus

A texerunt. De talibus ita est apud Curtium lib. 3. Circa curram Darij iacebant nobilissimi duces, ante oculos regis egregia morte defuncti: omnes in ora proni, sicut dimicantes procubuerant, aduerso corpore vulneribus acceptis. §

NEC SOSPITE DIRVM OPT. NATO FVNVS) non optabis sospite dirum funus, id est, ipsi sospiti, est enim enallage casus. Si fuisset vulneratus à tergo, & ita euasisset, tu optares ei quamuis crudelem interitum. Aut ita, nec filio turpiter superstiti, tibi mortem optabis.

Hæc vbi defleuit, tolli miserabile corpus

60 Imperat: & toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui supremum comitentur honorem,
Interfintq; patris lacrymis: solatia luctus
Exigua ingentis, misero sed debita patri.
Haud segnes alij crates, & molle pheretrum

65 Arbutis texunt virgis, & vimine querno:
Extructosq; toros obtentu frondis inumbrant.
Hic iuuenem agresti sublimem in stramine ponunt:
Qualem virgineo demessum pollice florem
Seu mollis violæ, seu languentis hyacinthi,

70 Cui neq; fulgor adhuc, necdum sua forma recessit:
Non iam mater alit tellus, viresq; ministrat.
Tum geminas vestes ostroq; auroq; rigentes
Extulit Æneas: quas illi læta laborum
Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido

75 Fecerat, & tenui telas discreuerat auro.
Harum vnam iuueni, supremum mæstus honorem
Induit: arsurasq; comas obnubit amictu.

HÆC VBI DEFLEUIT) vbi fletum absoluit. Sicut B debellauit, defunctus est: seu, vbi hæc cum lacrymis dixit.

TOTO LECTOS EX AGMINE MILLE VIROS) Troianos, Tuscos, Arcadas, vt dicit Seruius. Cur tantum adderet comitatum, duæ causæ. Quia id regale funus decebat: quod obsequij genus ideo supremum dicitur, quia postea nullum est. Altera propter solatium, & lacrymas patris, vt aut ipsi dolorem inærentis lenirent persuasionibus suis: aut ex congregatione tantorum leuaretur animo, intelligens in tanta necessitate bellorum filij sui causam fuisse potiore, propter quam tot lecti fuerant viri: & Æneam saluti propriae Pallantis obsequia prætulisse: quanquam vniuersum dolorem seni exhauriri non posse vilo solatio crederet. Donatus.

SUPREMVM COMITENT. HONOREM) qui funus deducant, qui quidem defunctorum est honor vltimus.

HAUD SEGNES ALIJ CRATES) Humanitate simul, & principis Æneæ iussu cogentibus, non erant segnes, & properantes aggrediebantur necessaria. Dicit deinde quomodo pheretrum contexuerint, q; latine capulus dicitur. Vnde ait Plautus, capularis senex, id est, vicinus capulo, qui dicitur capulus ab eo, quod corpus capiat. Donat. Seruius.

EXTRUCTOSQVE TOROS) Extructus, est exaggeratus, aggestus, accumulatus. Georg. 1. Ter pater extructos decit fulmine montes. Lucret. lib. 6.

Scilicet hoc densis sit nubibus, & simul aliè Extructis alijs alias super impete miro.

Rursum. Fulmina gignit e crasis, alitq; putandum est Nubibus extructis. Gifan. in Lucret.

OBTENTV FRONDIS) obtentis frondibus.

AGRESTI SVBLIMEM IN STRAMINE PONVNT) id est, super frondes ponunt: nam hic reddit, quod omiserat supra, dicens, Extructosq; toros, nec addēs, vnde Seruius.

VIRG. DEMESSVM POLLICE FLOREM) Simile illud Propertij lib. 1. lilia, Quæ modo decerpens tenero pueriliter ungui. Et Catulli. Idem cum tenui carptus desornit ungui. Eunt sæpe in comparationes has, reciprocasq; metaphoras poetæ, ab hominibus scilicet ad herbas, floresq; & contra: vnde & pubescere plantas dicunt, florere, & deflorescere homines: quemadmodum & Adonidis horti ab ipsis effactæ, fugientesque ille cebræ dicuntur, ab Adonidis Assyrij adolescentis morte præmatura, &c. German.

De digitis, quoniam nata est occasio, disputemus. Pollex dicitur, quod præ ceteris digitis polleat. Nomina autem digitorum sunt, primus pollex, secundus index, qui & salutaris, tertius medius, infamis, seu famosus, impudicus, quartus medicus, & annularis, quintus minimus, & auricularis. Politian. cap. 62. Quid porro sit pollicem premere, pollicem vertere, idem cap. 42. Multa item cognita præclara de pollice, reliquisq; digitis Alexand. ab Alex. lib. 4. cap. 26. Plin. lib. 11. cap. 43. Homi-

Hominis digiti articulos habent ternos, pollex binos, & digitis aduersus inuersis flectitur: per se verò in illis, quum porrigitur, crassior cæteris. Huic minimus mensura par est, duo reliqui sibi, inter quos medius longissimè protèditur. Hæc ille. Cur salutaris dicatur is, qui est à pollice proximus, hæc forsitan sit ratio, quod eum solèmus admouere ad os, cum silentium ab alio, alijscue postulamus: quod ferè facimus in ijs rebus, quas tacitas haberi perutile nobis, aut illis, ac salutare iudicamus. Hoc eum nomine Sueton. afficit in Augusto, dū ait, eum habuisse digitum salutarem sinistrae manus imbecillum. Indicis autem nomen ab indicando accepit. vsus eius est in exprobrando. Vtebatur eo scitè Crassus orator: testis Cicero.

LANGVENTIS HYACINTHI) Propert. lib. 4. eleg. 2.

*Nec flos ullus hiat pratis, quin ille decenter
Impositus fronti langueat ante mea.*

NON IAM MATER ALIT TELLVS) Bene tellurè matrem vocat. Lucret. lib. 5.

*Linguitur, ut merito maternum nomen adepta
Terra sit, è terra quoniam sunt cuncta creata.*

Inducitur funus Pallantis retinens adhuc viui hominis speciè. Itaq; iacens in agresti stramine, super herbas agrestes, talem habuit colorem, qualem flos violæ, vel hyacinthi, quum languet abscissus, & quum illi adhuc naturalis permanet fulgor: & tamen vires solitas mater iam denegat terra. Donatus.

Nonne tibi hic in mentem venit, lector optime, illius, Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius sicut flos fœni? Flos erat Euryalus, flos Pallas: sed morientes deciderunt, elanguerunt, perierunt. Quam facile autem est fœnum, seu gramen arescere, florem languescere, tam facile est ex viuo homine mortuum fieri, & omnem eius decorem fœdari, atque corrumpi. *Brenitas vite*, inquit D. Basil. Homil. 5. in Hexaëm. *oblectamentumq; prosperitatis humane, atq; hilaritas exiguo tempore persistens, accommodatissimam est apud prophetam similitudinem sortita. Hodie virens corpore, propter diuitias obesus, & florente colore preditus, ob atatis viriditatem lasciuens, vehemens, impetu intolerabilis: cras idè ipsemet miserabilis fueris, aut morbo forsàn dissolutus, aut tempore, senioq; confectus.*

Huius Pallantis corpus Clemente 7. Pontifice Rom. inuentum dicitur à quibusdam, tantæ proceritatis, vt murorum vrbs Romæ pinnas erectum vertice

pertingere posset. Nec verò si huius magnitudinis cadaver effossum credamus, Pallantis id fuisse minus fuerit existimandum, quod Virgil. libro hoc eius corpus exustum fuisse narret, cum satis constare possit illud de Pallantis concrematione κατὰ ἀελλήνιν fuisse à poeta prolatum. Lege Magium lib. 1. cap. 4.

VEST. OSTROQVE AVROQVE RIG.) Dicitur Aeneam vestem funeri contulisse, dicit eius pretium, & meritum. Has, inquit, fecerat Dido: ecce vnum meritum. Manu sua, & labore proprio, augmentum laudis, ipsa, quæ fuisset regina, & haberet, per quas hoc faceret, fecit tamen Aeneæ, quem dilexerat plurimum, vt verū, ac plenum amantis demonstraret affectum. Magnum hic Pallanti amorè ab Aenea exhibitum ostendit. Donauit ei tanti rem pretij, reginae manu confectam, donatam sibi ab ea, quæ coniunctionem per merita, & munera roborare cupiebat, cuius laborem operis illa non fenserat: fecerat. n. libens, fecerat lata, nō quemadmodum faceret, sed cui faceret cogitans. Tantæ igitur faminae tantum munus duarum vestium, cum defuncto diuisit. Donatus.

LÆTA LABORVM) quam laboris non pigeret.

IPSA SVIS QVONDAM MANIBVS) Laustelæ à donatrice, & artifice. Suprà lib. 4. *dinos qua munera Dido fecerat.* Et Homerus. *Odys. n. Οὐς ἦφαιος ἐτευξεν ἰδίῃσι χειρῖδ' ἑσσι.* Et Epig. 6. *χέρσιν δὲ τῆς ἰδίας ἐξέπνυσε χάρεις.* Ipsa, autē, vt Iliad. 6. *χάριτες χέμον ἀντάι,* hoc est, *ἀντὶ γύσσι.* In hac quoq; significatione à Sophocle Antig. *ἀντόχειρ, ἀντὶ γύσσι.* Propert. lib. 2. *Sed quas ipse suis fecit Amor manibus.* German. Ornat & ipsa Andromacha ex hoc loco munera sua, quibus donat Ascanium lib. 3. *Accipe & hac, manuum tibi qua monumenta medorum sint, puer.*

HARVM VNAM IVENI) Veteres veste vna corpus induebant, altera, qua amiciebantur, etiam interdū caput inuoluebant: quo factum est, vt duas vestes mortuo Pallanti iniiciat Aeneas, vt vna corpus, altera caput tegatur. Sic & lib. 3. *Purpureas velare comas adopertus amictu.* Et Varro lib. 4. de ling. lat. vestes in indutum, & amictum diuidit. Prius, inquit, de indutu, aut amictu quæ sunt, tangam. Turneb. lib. 5. cap. 7.

OBNUBIT AMICTV) *Obnubit*, velat, translatio à nubibus, quibus tegitur cælum: vnde & nuptiæ dicuntur, quod nubentium corpora velantur. Seruius. Adde. Arnob. lib. 3. *Quod aqua nubit terram, appellatus est, cognominatusq; Neptunus.*

Multiq; præterea Laurentis præmia pugnae
Aggerat, & longo prædam iubet ordine duci.

80 Addit equos, & tela, quibus spoliauerat hostem.
Vinxerat & post terga manus, quos mitteret vmbri
Inferias, cæso sparsurus sanguine flammæ:
Indutosq; iubet truncos hostilibus armis
Ipsos ferre duces, inimicaq; nomina figi.

85 Ducitur infelix æuo confectus Acetes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc vnguibus ora:
Sternitur & toto proiectus corpore terræ.
Ducunt & Rutulo perfusos sanguine currus.

90 Post bellator equus, positus insignibus, Æthon
It lacrymans, guttisq; humectat grandibus ora.
Hastam alij, galeamq; ferunt, nam cætera Turnus

Victor habet. tum mœsta phalanx, Teucricq; sequuntur,
Tyrreniq; duces, & versis Arcades armis.

Postquam omnis longè comitum processerat ordo,

95 Substitit Æneas, GEMITVQVE HÆC ADDIDIT ALTO.

Nos alias hinc ad lacrymas, eadem horrida belli

Fata vocant. salve æternum mihi maxime Palla,

Æternumq; vale. Nec plura effatus, ad altos

Tendebat muros, gressumq; in castra ferebat.

LAVRENTIS PRÆMIA PVG.) Plautus quoque præmium, & poenam sæpe coniungit: & sanè vtrumque idem est prope, id videlicet, quod hosti, aut victori miles, aut grassator manu eripit. Tibull. eleg. 2. lib. 1.

*Nec sinit occurrat quisquam, qui corpora ferro
Vulneret, aut raptæ præmia veste petat.*

Petronius Arbiter. Quid a quis dici formosius potest? in publico tamen manant. Solus ergo amor furtum potius, quam præmium erit? Urbanè furto commisit præmium, quod alterum dolo, clam, alterum vi, palam capiatur. Ian. Guilelm.

LONGO PRÆDAM IVBET ORDINE DVCI) Cur longo ordine prædam duci iubet? Ne in globum collecta, ambitionem, ac pompam funeris minueret. *Caso sanguine*, pro, caesorum sanguine, ut supra, *Captivoque rogi perfundat sanguine flammæ*. Duces (puta illius *χιλιάδης*, quæ Pallantis funus comitabatur) iubet trophæa portare, præfixis occisorum nominibus. Donat. German.

ADDIT EQVOS, ET TELA) Cuius equos & tela? Dicit statim ipsemet poeta, *quibus spol. hostem*: captiva enim maxime conveniebant pompæ funebri. Donat.

VINXERAT ET POST TERGA MAN.) Æneid. 2. *Ecce manus iuvenem interea post terga reuinctum*. Et de Furore lib. 1. *Centum vinctus abenis Post tergum nodis*. Versum hunc, & sequentem arripit Lactant. lib. 5. cap. 10. ad accusandum Virgilium, qui non consentanea finxerit: etsi etiam hoc exemplo Æneæ proposito, veterum illorum pietatem aliquando fuisse impiam, & iniustam iustitiam videri vult. Quæ nobis, inquit, documenta iustitiæ protulit? (exemplum enim pietatis, & iustitiæ facit Æneam, quo iustior alter *Nec pietate fuit, nec bello maior, & armis*, illo versu, *Vinxerat & post terga manus, &c.* Quid potest esse hac pietate demetrius, quam mortuis humanas victimas immolare, & ignem cruore hominum tanquam oleo pascere? Sed fortasse hoc non ipsius vitium fuerit, sed poetæ, qui illum insignem pietate virum insigni scelere scævavit. Vbi est igitur, ô poeta, pietas illa, quam sæpissime laudas? Ecce pius Æneas

Sulmone creatos

*Quattuor hic iuvenes, totidem quos educat Vfers,
Videntes rapit inferias, quas immolet umbris,
Caprinoq; rogi perfundat sanguine flammæ.*

Cur ergo dicebat eodè isto tempore, quo vinctos ipsos homines ad immolationem mittebat, *equidem & vivis concedere vellem*, cum quos vivos haberet in potestate, iuberet occidi? Sed hæc, ut dixi, culpa, nõ illius fuit, qui litteras fortasse non didicerat, sed tua: qui cum esses eruditus, ignorasti tamè, quid esset pietas: & illud ipsum, quod nefariè, quod detestabiliter fecit, pietatis esse officium credidisti: videlicet ob hoc vnum pius vocatur, quia patrem dilexit. Hæc Lactant. * *Reliqua recitavimus lib. 10. ibi*. Per patrios manes, per spes surgentis Iuli Te precor, &c. *Quid porro dicit Lactant. ad illam pietatem Augusti er-*

ga maiorem avunculum suum Iulium? Quis quam? Scribunt quidam, trecentos ex deditis electos (capta Perusia) Striusque ordinis, ad aram D. Iulio extructam, laibus Martii hostiarum more mactatos. Ita Sueton. cap. 15.

INDVTOSQVE IVBET TRVNCOS HOSTIL. ARMIS) De trophæis accipiendum est, de quibus initio explanationum dictum.

INIMICAQVE NOMINA FIGI) Alludit ad Romanum morem, quo constat in funere imperatorum, nomina sub titulis hostium victorum, & gentium prælata, & exhibita fuisse: & Tacitus de pompa funebri Augusti: Tunc consultatum de honoribus, ex quis maxime insignes visi, ut porta triumphali duceretur funus. Gallus. Afinius, ut legum latorum tituli, victarum ab eogentium vocabula anteferrentur. German.

DVCIT. INF. ÆVO CONF. ACETES) Nimio dolore debilitatus, & aliàs ætate feffus Acetes incedere nõ poterat. Atque vtrumque dolorem suum indicaret, peccatus, & os suum, seu faciem pugnis contuderat. Quin & in terram corruerat omnino præ defectione virium. Hoc ad miserationem fingit poeta, ut alia. Nonius *confectum* exponit defessum, laudat hunc locum. Item Lucil. libr. 26. Tum doloribus confectum corpus animo obfisteret. Cic. 2. Off. Nec mē angoribus dedi, quibus essem confectus, nisi iis restitiffem.

BELLATOR EQVVS) Bellator equus Græcis *πολεμιστής*. Et Propert. lib. 4. *Bellicus ex illo fonte bibebat equus*.

POSITIS INSIGNIBVS) sine ornamentis suis, nudus planè, non instratus

ÆTHON IT LACRYMANS) Superlationis esse putatur poetica, & extra veritatem longo spatio, tractuque excurrentis, iumentis lacrymas tribuere, quod Homerus facit, Iliad. p. de Achillis equis mortem Patrocli deflentibus. Vide Seruium, & German. Est hoc loco amulus eius Virgilius. Id tamè in historia scribit Tranquillus, nempe in Iulio, cap. 81. mendacis opinionem æquè reformidans, ac impostoris & plani. Nam ita scribit. Equorum greges, quos in flumine Rubicone traiciendo consecrarat, ac vagos sine custode dimiserat, comperit pertinaciffimè pabulo abstinere, vbertimq; flere. turn. lib. 2. cap. 23. * *De abstinentia pabuli Virgil. quoque Eclog. 5. in qua sub persona Daphnidis, mortem Iulij Caesaris deplorat, nullam neque annem Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam. De steru equorum Plan. libro 8. capite 42. Præcipiunt pugnam, & amissos lugent dominos, lacrymasque interdum desideria fundunt.*

Sunt autem qui dubitent, an ea sententia dictum sit à poeta, ut equum intelligeret cum ipso cadavere exustum iri: nimirum quod tolerent præsci cum mortuis ipsis chariffima quæque cremare, arma, vestes, canes, equos, instrumenta. Vnde Sophocles in Antig. sub persona Creontis iubet, *Ε τιοκλέα μὲν, ὅς πύλαις ὑπερμαχῶν ὀλωλε τῆς δὲ πάντ' ἀεικύντας δούει, τὰ φερ τε κρύψαι, καὶ τὰ πύλαι*

τά πάντ' ἀφάνισαι. ἀ τοῖς ἀείροις ἐρχέσθαι καὶ τὸ νεκρῆς. Alij ma-
lunt equum ad comitatum, & pompę ornatum ductum
tantummodo, &c. Germ. qui priorem amplectitur sen-
tentiam, & ex Lucretio adducit, *Et lacrymis falsis hume-
stant. ora, genasque.*

HASTAM ALII, GALEAMQUE) Cur hęc Ma-
ro præter hastam, galeamque cętera de Pallante spolia
Turnum habere dicit, quem paulò antè, in cęde Pal-
lantis, contentum balteo victorem abiisse cecinit? Ac-
cedit huic dubitationi altera: cur galeam, hastamque
victo hosti Turnus præ thorace, gladio, lorica, & hu-
iusmodi remiserit. Ad priorem dixerim, poetam videri
posse concisè, & compendiose expressisse Turnum
balteum detraxisse fuso hosti, vt decus, ornamentum-
que præcipuum, & victorię suę monumentum, cęte-
ralque exuuias, minus nobiles, cum balteo tamen à Ru-
tulo ablatas, omisisse: nec in longo ordine manubia-
rum recensendo commorari voluisse. Ad posteriorem,
hastam, galeamque inter armaturam aliam restitutas Pal-
lanti satis congruè: quod prius Turnus heroica virtute
à Marone instructus, in victo hoste clementiam ostendit,
cum sepulturę ei honorem concessit, atque ipsum
patri funerandum remisit: quem mortuum pro hoste
habere hac beneficij gratia desuisse visus non fuisset, &
meriti sui laudem diminuisset, si eum militaribus insi-
gnibus, familiaribusque spoliasset: ex quibus hasta in-
ter τὰ πλεκτηῖα ὄπλα, & inter φυλακτηῖα galea, locum præ-
cipuum tenere cognoscuntur. German.

VERSIS ARCADES ARMIS) More lugentium,
mucronem hastę, non cuspidem contra terram tenen-
tes. In funere magistratum quia omnia fieri præter
morem amant, etiam lictores fasces præferabant inue-
fos. Tacit. lib. 3. Annal. de funere Germanici. Igitur tri-
bunorum centurionumque humeris cineres portaban-
tur: præcedebant incompta signa, versi fasces. Pedit in
elegia ad Liviam.

Quos primum vidi fasces, in funere vidi:
Et vidi versos, indiciumque mali,
Statis 6. Thebaid. *versis ducunt insignibus ipsi Grainge-
na regis.* Ouid. Amor. lib. 3. eleg. 8.

Ecce puer Veneris fert eversamque pharetram,
Et fractos arcus, & sine luce facem.
Nec fasces suos solum lictores, sed milites etiam inuer-
tebant scuta, & arma, manentque in militia nostra ho-
die vestigia eius ritus. Adde, quod non indignum mo-
nitu, versionem hanc armorum non luctus solum no-
tam fuisse, sed etiam transfugij, & defectionis. Amma-
nus lib. 26. eumque secuti complures iam gladios qua-
tientes, & pila, ad imperatorem transeunt, cum vexil-
lis scuta peruersa gestantes: quod defectionis signum est
apertissimum. Lipsius ad 3. Annal. Taciti. Turneb. lib.
22. cap. 11.

GEMITVQUE HÆC ADDIDIT ALTO) Sentiet vir
fortis incommoda, ærumnas, vulnera, & dolebit, & gra-
uiter secum agi intelliget, feret tamen non æquo tantum
animo, verum etiam magno, atque inuictio, quod ho-
nestum, quod pulchrum, quod se dignum id iudicet: ac
si secus fecerit, turpe, molle, fæmineum esse. Etenim
Marius, cum sine villo gemitu secabatur, vincebat qui-
dem dolorem magis, quàm nõ sentiebat. Thefeus post
grauissimos illos labores exhaustos, apud Senecam cõ-
queritur, seque perpetiendis defessum malis testatur.

Sed fessa virtus robore antiquo caret,
Trepidantque gressus. Heu labor quantus fuit,
Phlegethonte ab imo petere longinquum aethera.
Pariterque mortem fugere, & Alciden sequi?

Idem quoque mori fert grauiter: neque enim vitam o-
dit, vt qui sciat se maximè dignum, qui vitę ipsius bonis
perfruat, intelligatque honestam sibi materiam, caus-
samque præberi, læpius vtendę virtutis, viuendo diu-
tius. Qui hoc mihi videtur admirabilior, laudibusque
maioribus prosequendus, quod vitę suę portum per la-
bores, ac pericula in dubiis, atque asperis rebus, in bello
denique decus anteponat. Iouian. libro primo de forti-
tudine.

NOS ALIAS HINC AD LACRYM.) Silius lib. 10.
quo loco Paulum Cos. ad Cannas occisum quasi Pallan-
tem, Annibalem quasi Æneam facit.

Id decus Ausonia, quo fas est ire superbas
Virtute, & factis animas. Tibi gloria letho
Fam parta insigni, nostros fortuna labores
Versat adhuc, casusque iubet nescire futuros.

SALVE ÆTER. MIHI, ÆTER. VALE) Æternum ha-
bet hęc vim aduerbij, & significat, semper. Tibull. e-
leg. 6. lib. 2. *Æternum sit mihi virginitas.* Longum sal-
uere, longum valere μακρὸν χαίρειν dicebant in rebus tri-
stibus. Interpretatur Lucianus. τὸ γὰρ μακρὸν χαίρειν, τὸ
μηκέτι φεροντιῶν δηλοῖ. Hoc dictum, longum valere, de-
clarat, nobis non amplius curę futurum. Cic. ad Att.
li. 8. At ille, πολλὰ χαίρειν τῷ κελῶ dicens, cõtulit se Brun-
dium. Hippolytus apud Euripidem.

Τὴν σὴν δὲ κύπειν πολλ' ἐγὼ χαίρειν λέγω.
Veneri tua multum valere nuntio.

Eodem intellectu dicebant, æternum valere. Ca-
tull. *Atque in perpetuum frater aue, atque vale.* Titius lib. 6.
cap. 16.

Andire Seruium libet. Varro in libris logistoricis
dicit, ideo mortuis *salue, & vale* dici: non quod valere,
aut salui esse possint: sed quod ab his recedimus, eos nõ-
quam de cetero visuri. Sic & Cbarinus, in Mercatore apud
Plautum, *salutat lumina extremum, discedens peregre, vt non re-
uertitur.*

Limen superum, & inferum salue, simul autem vale:
Hunc hodie postremum extollo mea domo patria pedem.]

Hinc ortum est, vt etiam maledicti significationem in-
terdum *vale* obtineat: vt Terent. *Valeant, qui inter nos
dissidium volunt.* Hoc est, ita à nobis discedant, vt nun-
quam ad nostrum reuertantur aspectum. Ergo cū mor-
tuo dicitur *vale*, non etymologia consideranda est, sed
consuetudo: quod nullis valedicimus, nisi à quibus re-
cedimus. Vide insuper Brisson. Formul. libr. 8. num.
747. & 748.

Sic & à Græcis mortui geminatis vocibus, ἄλε καὶ
χαίρειν extremum salutabantur. Iliad. 4. Patrocli funera-
tione absoluta, Achilles postrema salutatione amicum
prosequutus, *χαίρει μοι ὃ πάτερ, καὶ χαίρειν αἰδοῦ δόμοισι.* Et
iugulanda mox Polyxena ad matrem, *χαίρει ὃ τεκνῶσα, χαί-
ρει καὶ σσάνδρα τ' ἐμοί.* Laertes quoque Odyss. ω. hac fausta
precatione, & duplicata, ἄλλε τε καὶ μέγα χαίρει, θεοὶ δὲ τοῖς
ὄλβια δοῖεν, Vlysses accepit. Sed & alia est apud poetas
huius verbi acceptio, nimirum ad imprecationem v-
surpati: vt apud Tibull. lib. 2. *Quisquis abest valeat: fru-
ges lustramus, & agros.* Ibi enim poeta se ambarualis sa-
cti μυσσάγωνδην profitetur: quod tanta cæremonia pera-
gere aggreditur, vt nemo sodalium sine culpa abesse
possit, & tantis sollempnibus deesse: quo fit, vt non an-
tiquam retineam lectionem, sed loco adest, *abest* re-
posuerim: neque enim *valeat*, bene precando poetę
classici efferre mihi visi sunt. Valeat itaque, hoc est, ἐπίβ-
ται. German.

Iamque

100 Iamq; oratores aderant ex vrbe Latina,
 Velatiramis oleæ, veniamq; rogantes:
 Corpora, per campos ferro quæ fusa iacebant,
 Redderet, ac tumulo sineret succedere terræ:
 NULLVM CVM VICTIS CERTAMEN, ET ÆTHERE CASSIS:
 105 Parceret hospitibus quondam, focerisq; vocatis.
 Quos bonus Æneas, haud aspernanda precantes,
 Prosequitur venia: & verbis hæc in super addit.
 Quæ nam vos tanto fortuna indigna Latini
 Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
 110 Pacemné exanimis, & Martis sorte peremptis
 Oratis? equidem & viuis concedere vellem.
 Nec veni, nisi fata locum, sedemq; dedissent:
 Nec bellum cum gente gero: rex nostra reliquit
 Hospitia, & Turni potius se credidit armis.
 115 Æquius huic Turno fuerat se opponere morti.
 Si bellum finire manu, si pellere Teucros
 Apparat, his decuit mecum concurrere telis.
 Vixet, cui vitam deus, aut sua dextra dedisset.
 Nuncite, & miseris supponite ciuibus ignem.
 120 Dixerat Æneas. olli obstupere silentes:
 CONVERSIQVE, OCVLLOS INTER SE, ATQVE ORA TENEBANT.

IAM QVE ORATORES AD. EX VRBE LAT.) Poeta A
 bellici iuris peritus, vt integram, solidamque victoriam
 Troianis afferat, & eos campo potitos doceat, inducit
 legationem Latinam ad Æneam, quæ ad sepulturam
 corpora deposceret à victore, secundum scilicet histo-
 ricam fidem, & receptum belli morem, & legem impe-
 ratori illi superiores cominissæ pugnæ partes adiudi-
 cantem, penes quem campi, & sepulturæ potestas re-
 mansit. Eurip. *πρόμαχον λόγους κρόνοντι, νεκρῶν σώματα ἑξαιρέ-
 μων*. German.

More Græcorum, factis aliquot dierum induciis,
 cadauera ad sepulturam petebantur: itaque sequitur in-
 fra, *bis senos pepigere dios*, atque id etiam victi impetra-
 bant, quod ex Thucydide percipi potest, qui sæpe *νεκρῶν*
ὑποσπινδύδης esse datos refert. Id etiam ex Homero no-
 tum. Quod quidem imitatus est Maro. Turneb. lib. 5.
 cap. 7.

Ex cap. 20. libr. 2. apud Vegetium cognoscimus,
 Romanum militem pro humatione suorum fuisse solli-
 citum. Legimus etiam sæpe Græcos, sæpe Romanos
 pactum cum hostibus iniisse, de corporibus suorum se-
 peliendis. Etiam inducias sepeliendis, vltima cæsis in a-
 cie datas memorat Lilius lib. 32. Appianus de bellis Pu-
 nicis scriptum reliquit, Asdrubalem victos à se Roma-
 norum Tribunos, rogatu Scipionis sepeliisse. Insigne
 pietatis huius exemplum est apud Cornelium Tacitum.
 Romanus exercitus, inquit, sextum post cladis an-
 num, trium legionum ossa, nullo noscente, alienas te-
 liquias, an suorum humo tegeret, omnes, vt cõiunctos,
 vt consanguineos, aucta in hostem ira, mæsti stimul, ac
 offensi condebant. Apud Græcos, vt refert Iustinus lib.
 6. deditiois, seu traditæ victoriæ signum fuit, si per præ-
 conem corpora interfectorum ad sepulturam posceren-
 tur. Hæc Steuechius ad Vegetium.

Oratores hoc in loco iidem, qui aliàs legati. Sic
 Lilius decad. 4. lib. 7. Thej oratores cum infulis, & ve-
 lamentis ad Romanos miserunt. Quo vocabulo eos le-
 gatos propriè significari censeo, qui deprecabundi ve-
 niunt, tametsi *ἱκέτες* apud Græcos (vnde hoc latinum
 per imitationem mihi ductum videtur) legati dicantur
 omnis generis, etiam legati in exercitu. Bud. annotat.
 poster. in Pand.

VELATI RAM. OLEÆ) *ἱκετείας* significat. Lilius
 lib. 29. Quos (sexcentos Cretenses apud Thasymenum
 captos, ac dimissos) vbi ex signis, armorumque habitu
 cognouere Hippocrates, atque Epicides, ramos oleæ,
 ac velamenta alia supplicum porrigentes, orare, vt reci-
 perent sese, &c. Putat autem Budæus, eos legatos hoc
 vocabulo propriè significari, qui deprecabundi veni-
 ant Adi locum illum in 7. *Præferimus manibus vittas, &
 verba precantium*. Consule etiam cap. 11. libr. 2. apud Iu-
 nium, de variis supplicandi ritibus apud diuersas gen-
 tes. §

TVMVLO SVCCEDERE) tumultum subire.

NULL. CVM. V. CERT. ET ÆTHERE CASSIS) Versi-
 culus iste *παραμυχῶς* in illos torquebitur, qui de mor-
 tuis loquuntur malè, aut in eos scriptitant. Quod qui-
 dem verat Plin. ep. 1. lib. 9. quæ est ad Maximum. *Sepe,
 inquit, se monui, vt libros, quos vel pro te, vel in Blateram,
 immò & pro te, et in illum (ita enim materia cogebat) com-
 posuisti, quam maturissimè emitteres: quod nunc precipuè,
 morte eius audita, & hortor, & moneo. Quamuis enim le-
 geris multis, legendosq; dederis, nolo tamen quenquam o-
 pinari, defuncto demum inchoatos, quos incolumi eo pere-
 gisti: Salua sit tibi constantia fama. Erit autem, si notum,
 aquis, iniquisq; fuerit, non post inimici mortem scribendi
 tibi natam esse fiduciam: sed iam paratam editionem, mor-
 te præuentam. Simul vitabis illud ὅχι θοῖον ἐπιμύσειν ἐν
 ἀνδράσι*

ἀνδρῶν ἐπιχρῆσθαι. Nam quod de viuento scriptum, de viuento recitatum est, in defunctum quoque tanquam viuentem adhuc editur, si editur. Carmen istoc, quod affertur à Plinio, & extat Odyss. X. significat Homerus, improbum esse facinus, insultare interfectis, in eosue probra iacere: quod nimirum cum Virgiliano carmine egregie conspirat, & à Plinio ἀλλυοεικῶς, aliud perbellè conuertitur. Chilon malè dicitate mortuis prohibuit, quod censeret ignauitæ cuiusdam, eos lingua lacessere, qui iam respondere, seseq; defendere non possent. Vide prouerbium, *Luctari cum laruis.*

QVOS BONVS ÆNEAS) Etiam Philippus Macedo deuictis Græcis singularem animi moderationem in victoria, quæ sua natura insolens, & superba est, & miram clemenciam adhibuit, tamen callidè potius, quam ex animo: tamen pij victoris officium quod esset, docuit. Iustini verba recitabimus de lib. 9. in quibus etiam Æneas noster suis coloribus depingi videtur. Denique non solita sacra Philippus illa die fecit: non in conuiuio risit: non ludos inter epulas adhibuit: non coronas, aut vnguenta sumpsit: & quantum in illo fuit, ita vicit, vt victorem nemo sentiret. Sed nec regem se Græciæ, sed Ducè appellari iussit. Atque ita inter tacitam lætitiã, & dolorem hostium temperauit, vt neque apud suos exultasse, neque apud victos insultasse videretur. Atheniensibus, quos passus infestissimos fuerat, & captiuos gratis remisit: & bello consumptorū corpora sepultura reddidit: reliquiasque funerum, vt ad sepulcra maiorum deferrent, vltro hortatus est. Hæc Iustin. Imitabilis sanè, & ab omnibus laudanda humanitas.

Quum dicit Æneam bonum, iam debemus intelligere non negaturum petita: suadebat quippe etiam ipsius petitionis qualitas, quæ sperni non debuit: sepultura enim beneficium generaliter debetur vniuersis. Quum dicit, *et verbis hæc in super addit*, confirmat illum esse admodum bonum: illius enim reuera bonitas est, qui & petita præstat, & verbis adhuc cumulat beneficium, paratus plura, quam postulatur, largiri. Et videtur excusare Latinos, dum ait admirans, quæ, id est, quanta, & qualis fortuna vos inuitos huic bello inuoluit. Beneuola planè obiurgatio, ita, vt quod delicti ipsorum fuit, diceret esse fortunæ. Item. *Pacemne ex animis, & Martis sorte peremptis Oratis?* hic se excusat, vt nō Troianorum vitio, sed cōditione belli, quod ipsis auctoribus motum est, videatur extincti. Dum ait deinde se etiam viuis velle pacem cōcedere, latenter arguit eos pertinaciæ, qui amplius pugnare cogitent, in quo plus sibi met, quam illi nocituri sint. Quod autem se affirmat volentibus factis venisse, iterum & se purgat, & illos carpit tacitè, qui prohibere, & impedire diuina decreta tentauerint. Postea se commēdat illis, dum in vnum Turnum omnem belli causam congerit. Qui, si voluit bellum eade finiri (potest enim & pace) debuit in negotio suo ipse discrimen subire, & mecum congregari, non alios supponere. Ita vixisset, quem aut virtus sua, aut fortunæ voluntas data victoria viuere suisset. Cremate igitur ciues vestros miseros, quia aliena culpa perierunt. Donatus, Seruius.

EQVIV. ET VIVIS CONCEDERE VELLEM) Donatus

Tum senior, semperq; odiis, & crimine Drances

Infensus iuueni Turno, sic ore vicissim

Orsa refert. ô fama ingens, ingentior armis

125 Vir Troiane, QVIBVS CÆLO TE LAVDIBVS ÆQVEM?

IUSTITIÆ NE PRIVS MIRER, BELLINE LABORVM?

legit malle, quam lectionem si recipimus, omittenda erit copulatiua, & Propemodum talis Æneæ mansuetudo, lenitas, & clementia, qualis Theodosij iunioris, qui ab amicis rogatus, cur neminem eorum à quibus læderetur, capite multaret, respondit, Vtinam mihi liceret & mortuos ad vitã reuocare. Talis planè animus, qualis etiam Agesilai Lacedæmoniorum regis, qui cum apud Corinthum pugnasset feliciter, ac de Spartanis pauci, de Corinthiis, Atheniensibus, aliisque sociis permulti occubissent, vsque eo non est elatus victoria, vt Græciæ vicem ingemisceret, quæ intestino bello tantū virorum amisisset, quantum toti barbariæ de bellandæ sufficere potuisset.

HVIC TURN. SE OPPONERE MORTI δεικτικῶς, huic, quasi manu bello cæsos, ibique per campum iacentes demonstraret. * *Hoc idem sentiet in se in consilio Drances, a quo videtur ipsum Turnum cum Æneâ congregari, quam, quò ille potestatur desiderata puella nuptiis, tot milia occidi. Aut si fama mouet, &c. & mox.*

Scilicet vt Turno contingat regia coniux,
Nos animæ viles, insecta, inhumataque turba
Sternemur campis, &c.

Nec recusat conditionem Turnus: quin, si alter Achilles sit, vel ipsa maior etiam, se cum illo confuturum.

Quod si me solum Teucri in certamina poscunt,
Idq; placet, tantumq; bonis communibus obsto, &c.

MECVM CONCVRRERE) Docuimus alibi, concurrere verbum esse militia. Multa exempla Maro suppeditat.

VIXET) Metri necessitas saepe cogit poetas ad libertatem quãdam in verbis, vt addant, demant, immutent. Talia sunt apud nostrum præterea extinxissem, pro extinxissem, direxisti, pro direxisti, accessisti, pro accessistis, porgite, pro porrigite, composta, exposta, imposta, fumas pro fumauit, perit pro petiuit, gubernaculum, circulus, manipulus, oraclum, &c. Lucret. conflixet, pro conflixisset, protraxet, pro protraxisset, consumpsit, celsit, pro contumpsisse, cessisse.

CVIVITAM DEVS, AVT SYA DEXTRA DEDISSET) quia duplici ratione constat victoria, inquit Seruius, aut virtute, aut voluntate fortunæ, eam quippe nomine dei intelligit.

ITE, ET MISERIS SVPPONITE CIVIBVS IGNEM) Exemplum humanitatis in hostem. Sic Constantinus Magnus illacrymauit etiam hostium cadaueribus, eosq; sepeliri, & spirantes curari iussit. Sigon. de imp. occident. Marcellus captus à se Syraculis, Liuius. 25. August. Ciuit. lib. 1. cap. 6. Plutarch. in Marcello. Valer. lib. 5. cap. 1. Hinc pro summa inhumanitate obiecit Ciceroni Antonius, quod eius vitrici corpus ad sepulturam dare noluisset, Philipp. 2. Concludam hanc Symbolam, si grauius dictum ab Herodiano adiecero. Humanum est humanis casibus ingemiscere: multoque magis misericordiam prouocant, quæ oculis vsurpamus.

OBSTP. CONVER. OCVLVS ATQVE ORA) Homerus Iliad. η. ὅς ἐφάθ', οἱ δ' ἄμα πάντες ἀκὴν ἐγένοντο σιωπῆ. Admiratione tantæ lenitatis, cum plus quam optauerant, sese aduertent consecutos, stupefacti sunt, nec reperire valuerunt, quid deberent in responsione complecti, diu inter se intuentes, quomodo deliberantes solent. Donatus.

Nos verò hæc patriam grati referemus ad urbem:

Et te, si qua viam dederit fortuna, Latino

Iungemus regi. quærat sibi fœdera Turnus.

130 Quin & fatales murorum attollere moles,

Saxa q; subuectare humeris Troiana iuuabit.

Dixerat hæc: vnoq; omnes eadem ore fremebant.

Bis senos pepigere dies: & pace sequestra

Per sylvas Teucris, mistiq; impunè Latini

135 Errauere iugis: ferro sonat alta bipenni

Fraxinus: euertunt actas ad sidera pinus:

Robora nec cuneis, & olentem scindere cedrum,

Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.

TVM SENIOR DRANCES) Ex omnibus legatis, A admirationis stupore defixis, solus Drances, vel quod esset ætate prior cæteris, & exercitator cunctis: vel quod odisset iugiter Turnum: vel propter vtrumque (quod vult poeta) respondet, & arrepta temporis occasione, ea dicit, quæ grauarent eum, quem exosum habebat. Odijs, & crimine infensus, crimen vel ad ipsum met Drancem refer, & intellige inertiam eius, vel ad Turnum, qui totviris causa mortis extitisset, Donatus, Seruius.

ODIJS ET CRIMINE) Sic odijs, vt quodocunq; posset, eum criminaretur. Hinc semper Ulysses Crimini- busterre nouis. lib. 2.

INFENSVS IUVENI TURNO) Infensus inducitur B Drances homo ignauus Turno, vt ab Homero Ther- sites Agamemnoni 2. Iliad.

ORSA) verba cœpta.

OFAMA INGENS) Sum pius Aneas fama super atheranotus, libr. I. Quomodo autem ingentior armis? quoniam certiora cum sint quæ videntur, quã quæ tantum audiuntur, pro maioribus etiam habentur. Aut vult significare Drances, famam re ipsa superari ab Æ- nea, virtute bellica, cui tamen eiusdem iustitia non vi- detur cedere, vt statim sequitur. S.

QVIBVS CÆLO TE LAVDIBVS ÆQ.) celo, caliti- bus, qui degunt æuum in cælo. Tali dubitatione vt cõ- sueuimus, cum nos aut propter multitudinem, aut pro- pter magnitudinem alicuius rectè factorum verbis ido- neis defici ad laudandum ostendere volumus. Scitè Iso- crates in Panegyrico. ὁμοίως γὰρ ἔτι χαλεπὸν, ἐπαυεῖν τὸς ὑπερβληνκότας τὰς τῶν ἄλλων ἀρετὰς, ὡς περ τὸς μηδὲν ἀγαθὸν ποιοῦνκότας. Aequè enim difficile est eos lauda- re, qui aliorum virtutes superafunt, vt illos, qui nihil præclarigerferunt. Querat aliquis ab Isocrate, quo id tandem modo? τοῖς μὲν γὰρ ὅχι ὄπται, ἀλλ' ἔτι: πρὸς δὲ τὸς ἄλλοις ἀρμόττοντες λόγοι. Nam alteris res defunt, alteris apta verba reperiri non possunt. S.

IUSTITIÆ NE PRIVS MIRER) Disertus fuit o- rator Drances: cognoscitur id ex multis, in quibus et- iam hoc, quod cum laudare vellet Æneam, cuius re- bus contra studium Turni vehementer fauebat, mis- sus ad eum legatus à rege Latino, commendauit ipsum præsertim à duabus, quæ requiruntur in vero rege, ma- ximis virtutibus, id est, iustitia, & fortitudine, siue scien- tia rei militaris. Homerus quoque, quo loco ornauit Sarpedonem mortuum, laudi ipsi dedit, quod iustitia, & viribus liberaret omni malo Lyciam, quam terram ille regebat: ita enim de homine locutus est, veteribus- que ipsius honestè factis.

Ὁς λυκίην εἴρωτο δίκῃσι τε, καὶ δέσει δὲ, ἰστίαια Λυκίαν qui tutabatur, & armis.

Vetus autem scholion in eo loco citat duos senarios Æschyli, qui grauis, & eruditus tragicus fuerat eiusdem sententiæ: dixeratque copulam harum duarum rerum esse præter cæteras omnes solidam, ac firmam. Inquit igitur.

Ὅπερ γὰρ ἰσχυρὸς συζυγῆσι καὶ δίκῃσι Πόλις ἑνωσθεῖς τῆσδε κερσεωλέσσει?

Rectè itaque fecit Drances, qui hæc potissimum cele- brauit in eo, quem ferre in cælum volebat. Victor. lib. 38. cap. 3.

Quod ad figuram loquendi attinet, hellenismus est, miror te iustitiæ, laborum, subauditur enim, causa: vt illi dicunt ἐν δαίμονιζω σε τῶν κτημάτων, &c. subaudi- entes ἐνεκα. Commendat poeta in persona Drancis Æ- neam à pacis, bellique artibus, memor, vt credo, poli- tiorum, quæ exequens Aristoteles impugnat Spartanã remp. in eo, quod ciues omnino ad belli, victoriæque cupidinem formaret, & accenderet, non ita ad pacis studia temperaret: quamuis potiore, magisque necessarium finem: hinc effici contendēs, vt bello qui- dem impigri, & falices Spartani euaderent: nec pacis tamen tempora, nec otium ferre, disciplinarum hone- starum cognitione destituti possent, tumultuari in qui- ete plerumque soliti. Turneb. lib. 5. cap. 3.

SI QVA VIAM DED. FORT.) Si nostræ voluntati fortuna responderit.

QVIN ET FATAL. MVROR.) Ad id respicit, quod dixerat Æneas, nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent.

VNOQUE OM. EAD. ORE FREMEB.) Expressum est Homericum istuc Iliad. α. ἐπεφύμισαν ἀχαιοί. Sic Pla- to. I. leg. μιὰ δὲ φωνή, καὶ ἐξ ἑνὸς στόματος πάντας συμ- φωνεῖν. Donatus sic. Eadem quæ verbis suis complexus fuerat Drances, quasi vno ore, omnes profitebantur se facturos.

ET PACE SEQUESTRA) Sequestrem, vel seque- strum Modestini. sub. tit. de verbor. significat. eum acce- pit, apud quem plures rem aliquam, de qua controuer- sia est, deposuerunt: ita dictum, quod eius, qui electus sit, vtraque pars fidem sequatur: est enim medius inter duos altercantes, apud quem aliquid deponitur. Hac auctoritate inducti interpretes, pacē sequestram indu- cias interpretantur, quod mediæ sint inter bellum præ- teritum, & futurum. Ego, quanquam mihi nõ omnino hæc sententia displicet, quod pax paucorum, vt duode- cim

Sis * 3 cim

cim dierum, & induciæ in eadem pane causa, & significatione sint, frigidiusculum tamen existimo, hic pacem ad sequestri instar inter bellum diuersi temporis mediam collocare: nam potius inter altercantes, hoc est, Teucros & Rutulos constituenda fortè fuit: eo exemplo, & ratione, accipere pacem sequestram simpliciter præstiterit intermediam, intercedentem, *μεσσηνύσαν, μεσεγγυομένην*, cuius interuentu impune aduersæ partes, & innocuè rebus suis vacare, & superesse potuerint: vt oratores sequestres accipiunt pro interpretibus, qui iudicijs corrupendis, aut eiusmodi maleficijs suscipiendis operam suã locant. Lege cætera apud Germ.

FERRO SONAT ALTA BIPENNI FRAX.) Lib. 10. Silius, postquam Annibal suos in pugna Cannensi occisos cremari iussit.

----- tum munera iussa

*Defessi quanquam accelerant, sparsimq; propinquos
Agmine prosternunt lucos, sonat alta bipenni
Frondosis sylua alta iugis: hinc ornus, & alta
Populus alba comæ validis accisa lacertis
Scinditur: hinc ilex proauorum condita saclo.*

Denoluunt quercus, & amantem littora pinum, &c.

Græci solent interdū duo substantiua coniungere, quorum alterum pro adiectiuo accipitur, vt *πρῶται πρυμνῶσι*, in nauibus puppibus, pro postremis nauibus: hoc est, partibus nauium. Id imitantur Latini vates, quod etiam monuimus lib. 1. ibi, laticemque Lyæum. Hic ergo *ferro bipenni*, pro ferro vtrinque acuto. Definitio causalis securis ipsius. Nā pinna inter cætera dicitur, quidquid acutum est. Videndus Eustathius in x. Iliad. Leuiter interpretes hæc, atque alia id genus attingunt, quæ tamen, vt aiunt, Delio natatore opus habere videntur. Hartung. Decuria 3. cap. 6. *Ferrum bipenne* Græcis est *σίδηνος ἀμφήκης, καὶ ἀμφίτομος*. Cæsar autem castrensi verbo lignari, & materiari dicit. *ξύλοισιν, & ὑλοτομῆν*. German.

ACTAS AD SIDERA PINVS) Inter arbores, quæ

ET IAM FAMA VOLANS TANTI PRÆVNNTIA LVCTVS,
140 Euandrum, Euandriq; domos, & mœnia complet,
Quæ modò victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere: & de more vetusto
Funereas rapuere faces. lucet via longo
Ordine flammaram, & latè discriminat agros.
145 Contrà turba Phrygum veniens plangentia iungit
Agmina. quæ postquam matres succedere tectis
Viderunt, mœstam incendunt clamoribus urbem.
At non Euandrum potis est vis vlla tenere:
Sed venit in medio pheretro Pallante reposto
150 Procumbit super, atq; hæret lacrymansq; , gemensq; :
ET VIA VIX TANDEM VOÇI LAXATA DOLORE EST.

ET IAM FAMA VOLANS) Lib. 9.

*Interea pauidam volitans pennata per urbem
Nuntia fama ruit, matrisq; allabitur aures.*

Narratione aliquantū interrupta, ad funus Pallantis regreditur, ostenditque quanto cum luctu, & priuato, & publico, præsertim ab Euandro parente acceptū sit. Hectori respondet Pallas, Priamo Euander. Nam & ille apud Homerum acerbe filij mortem luget.

Quum Troiani, Latiniq; hæc agerent, iam mortem Pallantis ad Euandrum, atque eius domos, & totā

Acelsius caput efferunt, vt loquitur 1. Eclog. est etiam pinus.

ET OLENTEM SCINDERE CEDRVM) Cedrum, non solum propter gratum odorem, verum etiam, vt indicium sit, perpetuam seos famam meruisse, qui pugnantibus pro patria vitam profuderint.

De cedro subscribemus verba Victorij ex lib. 38. c. 1. Narrat Virgilius, Troianos inducijs factis cum Latino rege liberè lignatum profectos: in materia verò, quam exponit eos tunc cecidisse, numerat cedros, quæ tamen arbores in hac terra nostra non nascitur. Quærendum igitur quomodo hoc probari possit: vitio enim datur poetis, fingere aliquid, quod à vero alienum sit, nec respondeat naturæ illarum rerum, quas tangunt: decet enim poemata integrum esse, & ab omni macula vacuum. Quis autem nescit, insimulatum eundem esse, quod fecit ceruos in Africa, ab Ænea sagittis fixos: cū tamen in ea parte, in quam venerat, bellua illa non reperitur. Existimo igitur, simile hoc superioris huius, quod nunc ostendit, esse. Et sanè nonnulla huiuscemodi peccata inueniuntur apud laudatos etiam poetas: ita namque cupidi sunt illi ornamentorum, vt non caueant, neque reformident magnopere huiuscemodi culpas. Aut igitur hac confugiendū: aut, cum cedrū appellauit, intellexisse ipsum, ppter similitudinē, iuniperū putandum, quod verius puto. Plinius certè affimilem cedro esse inquit. Nam quod addidit poeta, ornare hanc stirpem volens, & naturam ipsius aperire, *olentem*, congruit etiam hoc mirificè huic frequenti in hac tellure stirpi: suauitate enim odoris, folijs, baccis, vt alijs rebus valde similis ipsa cedro est, etsi vincitur ab ipsa bonitate huius naturalis dotis. Huic simile est illud eiusdem è Georg, *Sape etiam cursu timidus agitabis onagros*. Neque enim onagri vlli in Italia, quibus populis videtur ille artem agri colendi, & pascendi tradere voluisse, neque in vicinis etiam regionibus, &c.

D urbem fama, nuntiusque peruenerat, occisum esse afferens Pallantem, quæ fama paulò ante ferebat apud Latium esse victorem. Quam grauis luctus fuerat accipiendus de eo, cuius ante momentum victoriae nuntiabantur, & gloriae? Egregia moralitas seruata hoc loco. Namque, vt fit, feralis nuntius ad aures Euandri primò peruenit: dehinc ad domos eius: postremò ad omnem ciuitatem. In sperato igitur malo commoti, sic festinabant cadaueri obuiam ire, vt non ambularent iam, sed ruerent ad portas urbis, ac funereas fates de more (per noctem enim cadauera efferebantur cum faculis) raptim

ptim ferrent, & ordine longo vnam terræ faciem in-
teriectis facibus quasi in partes diuiderent. Donatus.

ORDINE FLAMMARVM) funium accensorum, siue
ardentium, quibus pheretro processerāt obuiam, à qui-
bus funalibus etiam funus deduci volunt Grammatici.

TVRBA PHRYGVVM PLANG. IVNGIT AGMINA)
plangebant oppidani, plangebant qui funus comita-
bantur, non tantum Phryges, sed etiam Tusci, & Arca-
des, qui cum Pallante abierant. Auxit autem plango-
res istos fæminarum quoque plangētus. Magna utrisque
spes, magnum præsidium perierat. Vnicus hæres, & tā-
tæ indolis. Quo nunc & Pallantæ, & Troianæ res niti
poterunt? ❧

INCENDVNT CLAMOR. VRBEM) Quomodo hîc
clamoribus incendunt urbem, sic supra, *clamore incen-
dunt calum Troesq;*, *Latiniq;*, id est, implent, ut exponit
Seruius. Translatio est à re militari, ibi enim ignibus
coniectis, vrbes, & oppida inflammantur.

AT NON EVAND. POTIS EST) Cum grauitè lu-
gerent cæteri mortem Pallantis, an non grauissimè de-
buit pater, cui ille erat vnicus? Apud Plautum in Capti-
uis Hegio senex ad Ergasilum parasitū de filio suo Phi-
lopoletino captiuo.

*Alienus cum eius incommodum tam egre ferat,
Quid me patrem par facere est, cui ille fuit vnicus?*

Proinde non illum ætatis imbecillitas, non personæ re-
giæ dignitas retinebat, quin per medios accurreret: re-
positoque pheretro, Pallante super procumbit, hîc-

Animus ordo est verborum, id est, super corpus eius se pro-
ijcit, & in questum ac lamentationem miserabilem do-
lore vix etiam voci concedente erumpit. Pro Pallante
quidam legunt Pallanta, ut nulla sit opus enallage ca-
sus, quam faciunt alij, dicentes positum esse Pallante
pro Pallantis. Perquam similis affectus est matris Eury-
ali lib. 9. vbi filium ab hostibus interemptum didicit.

*Nuntia fama ruit, matrisq; allabitur aures
Euryali: ac subitus misera calor ossa reliquit:
Excussi manibus radij, reuolutaq; pensa.
Euolat infelix, & femineo vlulatu,
Scissa comam, muros amens, atq; agmina cursu
Prima petit, &c. ❧*

ET VIA VIX TAND. VOCI) Bene vix tandem via
laxata voci: solemus siquidem in grauissimis doloribus
obmutescere: ut apud Sophoclem in Antig. Eurydice
nuntio accepto de nece Æmonis filij, silentio obruta,
& præfocata inducitur. Talis cum voce præ dolore in-
terclusa Andromaches apud Maronem lib. 3. elegans
expressio.

*----- magnis exterrita monstis
Dirigit visu in medio, calor ossa reliquit.
Labitur, & longo vix tandem tempore fatur.*

Plura apud German. Ouid. *Et pariter vocem, lacrymasq;
introrsus obortas Deorat ipse dolor.* Propter æternum in-
luctu silentium, Cicero credit poetæ finxisse Nioben
conuersam in saxum. Lib. 12. de Turno, *Ut primum fari
potuit, sic incipit ore.* Nempe vix illi præ ira laxata est vox,
sicut Euandro vix præ dolore.

Non hæc ô Palla dederas promissa parenti,
Cautius vt læuo velles te credere Marti.
Haud ignarus eram, quantum noua gloria in armis,
155 Et prædulce decus primo certamine posset.
Primitiæ iuuenis miseræ, belliq; propinqui
Dura rudimenta, & nulli exaudita deorum
Vota precesq; meæ: tuq; ô sanctissima coniux
Fælix morte tua, neq; in hunc seruata dolorem.
160 Contrà ego viuendo vici mea fata, superstes
Restarem vt genitor, Troum locia arma secutum
Obruerent Rutuli telis, animam ipse dedissem:
Atq; hæc pompa domum me, non Pallanta referret.

NON HÆC DED. PROMISSA) Si non, pro
nonnè accipi potest, tum per interrogationem legendi
primi duo versus. Potest autem, ut Seruius quoque in-
dicat. Sensus est planus, Pallantem discedentem pro-
mississe patri, & iussisse illum esse bono animo, nihil se
temere, & incautè facturum: quod eum non seruasse,
& incitatum dulcedine gloriæ maiora viribus ausum,
modò conqueritur senex. Sciebam quid posset rerum
nouitas, & inexperta pericula quemadmodum decipi-
ant rudes, exemplis præcedentibus noueram. Solam
gloriæ viam tractant, & solo laudis amore raptantur.
Cumque sic aguntur improvidi, discrimina incognita
vitare non possunt. O duræ primitiæ iuuenis, ô incal-
sum fusi preces meæ, & frustra facta pro eius incolu-
mitate sacrificia. Ex Donato ferè. * *Considera lamentatio-
nes, quas è Pædia Cyri, & Plutarchi consolatione ad Apollonium
profert Germanus. Vide etiam Ægei super filio Theseo apud Catull.
car. de nupt.*

QUANTVM NOVA GLOR. IN ARMIS) De filio
adolescente M. Catonis Censorij, qui à Popilio cum

D legione dimissus, tamen amore pugnandi in exercitu
remanfit, Cic. 1. Offic.

PRIMITIÆ IUVENIS MISERÆ) rudimenta mox
vocat. Sententia est, male cessisse iuveni principia, ha-
buisse infelix tyrocinium: causa subiungitur, quia dij
preces pro eo factas audire noluerunt.

NULLI EXAUD. DEOR. VOTA) Pathos ab eo
quod sperauerit. Macrob. lib. 4. Saturnal. cap. vlt.

O SANCTISS. CONIUX) Propter incorruptam ca-
stitatem, vt Macrob. lib. 3. cap. 3. Per apostrophem
prædicat beatam vxorem, quæ ante è vita excesserit,
quam videret tantum malum, ruinam vniuersi generis,
& familiæ suæ.

VIVENDO VICI MEA FATA) quia naturalem or-
dinē vita longiore superauit: est enim naturalis ordo, vt
parentib; sint filij superstites. [Sic choros in Andromachu a-
pud Euripid. de Peleo liberis superstite. *Δυῶντι οἱ παῖδες ἡπὸν νέος
τῶν οὐκ ἔτι ζῶντων.* notat German.] Ipse statim explicat *superstes
Restarem vt genitor gnato.* Seruius.

Vicisse se sua fata dicit, Lucretij imitatione, cuius
hic est

hic est versus lib. 1. *Multaq; vinendo vitatia vincere se-
cla.* Se autem hic Euander *ἠπίπτορος* significat. In ean-
dem pane sententiam Propert. de Nestore, & Antilo-
cho lib. 2. eleg. 13.

*Nam quò tam dubia seruetur spiritus hora?
Nestoris est visus post tria secla cinis.
Si tam longæua minuisset fata senectæ
Gallicus Iliacis miles in aggeribus:
Non ille Antilochi vidisset corpus humati,
Diceret aut, ò mors, cur mihi sera venis?*
Lucan. lib. 2.

*--- ut miseros tangit sua cura parentes,
Oderuntq; grauis viuacia fata senectæ,
Seruatosq; iterum bellis ciuilibus annos.*

* Solent omnes boni, germaniq; parentes optare, atq; adeo precari
hoc liberis suis, ut sibi sint superstites. Plaut. *Asinar.*

Sicut tuum vis vnicum gnatum tuæ
Supereffe vitæ hospitem, & superstitem,
Ita te obtestor.

Cic. 2. de nat. deor. Nam qui totos dies precabantur, & immolabant,

et suis liberi sibi superstites essent, supersticiosi sunt appellati.

TROVM SOCIA ARMA SECVTVM OBRVERENT
RVTVLI) Videtur Euander causam suæ calamitatis
proferre, hanc nimirum, quod Troianis belli socium
sele addiderit. Ex quo cum in Rutulos, ac Latinos pec-
carit, optat sibi potius, tanquam reo hanc necem, non
filio contigisse. Sed non ita est, pugnarent enim hæc
cum lequentibus, vbi dicit non fœdera cum Troianis
facta, sed sortem senectæ suæ huius mali causam esse.
Ergo ex hypothesi loquitur. Quasi dicat, si peccavi
hoc faciendo, tunc vtinam mihi potius quam filio
mori contigisset. Omissa autem particula optandi *vti-
nam*, nempe vt diceret, vtinam obruerent, vel, ò si
B obruerent. Sic apud Catull. *Tecum ludere sicut ipsa pos-
sem*, pro, vtinam possem. Et apud Ouid. *Me quoq; qua
patrem mactasses improbe dextra*, vtinam mactasses. Et
Tibullum. *Tum mihi vita foret*, vtinam foret.

HÆC POMPA DOMVM ME REFERRET) Accura-
tam pompæ funereæ descriptionem lege apud Alex. ab
Alex. lib. 3. cap. 7.

- Nec vos arguerim Teucris, nec fœdera, nec quas
165 Iunximus hospitio dextras: fors ista senectæ
Debita erat nostræ. quod si immatura manebat
Mors natum, cæsis Volscorum millibus ante
Ducentem in Latium Teucros, cecidisse iuuabit.
Quin ego non alio digner te funere Palla,
170 Quam pius Æneas, & quam magni Phryges, & quam
Tyrreniq; duces, Tyrrenum exercitus omnis.
Magna trophæa ferunt, quos dat tua dextera letho.
Tu quoq; nunc stares immanis truncus in armis,
Esset par ætas, & idem si robur ab annis,
175 Turne. sed infælix Teucros quid demoror armis?
Vadite, & hæc memores regi mandata referte.
Quod vitam moror inuisam, Pallante perempto,
Dextera causa tua est, Turnum gnatoq; patriq;
Quam debere vides. meritis vacat hic tibi solus,
180 Fortunæq; locus. non vitæ gaudia quæro,
Nec fas: sed gnato manes perferre sub imos.

NEC VOS ARG. TEVCRI) Exonerat eorum pудо-
rem, ne videantur causa orbitatis fuisse Troiani, di-
cens, hoc sibi fataliter debitum: & lucrum quodam-
modo putat impendisse pro amicorum felicitate filium,
qui morti fuerat acerbo funere fataliter debitus: & est
à qualitate beneficij solatium. Seruius.

IUNXIMVS HOSP. DEXTRAS) Etiam libro tertio
dicit, *Iungimus hospitio dextras, & recta subimus.*

CÆSIS VOLSCOR. MILL. ANTE) Consolatio, seu
mitigatio doloris, ab honesta, & gloriosa morte filij. Se-
quitur mox alia, ab honorificis exequijs, quibus eum
Æneas ornauerit.

QUIN EGO NON ALIO DIG. TE FVN.) Nihil ad-
dam ad pompam funeris tui: nihil enim factum est mi-
nus, quam conuenerat fieri. Latenter Æneæ pietas o-
D stenditur, qui in amici funus tanta contulit, vt pater am-
plius præstare nõ posset. Recte mox in dolorib; suis de-
formationem inferit Turni, vt quod ille præferebat in
sele, hoc iste facta comparatione cleuaret, vel negaret
potius. Donatus.

TV QVODVE NUNC STARES) Quemadmodum
isti duces, de quibus ista trophæa præferuntur Pallanti
meo. Et est apostrophe ad Turnum, qua non virtute,
sed robore validioris ætatis vicisse Turnum affirmat.
Ad senilem iactantiam potest referri, quomodo facit
Nestor apud Homerum Iliad. 4.

ESSET PAR ÆTAS) vel mea, vel filij, ad vtrumq;
enim potest referri, vt vult Seruius. Donatus ad filium
refert, hoc sensu. In hoc trophæorum numero etiam
tu esses, ò Turne, si ætas filij mei ætati tuæ congruisset,
aut robur eius tuo robori membrisque conuenisset.

TEVCROS QVID DEMOROR ARMIS) Dimit-
tendi sunt Troiani, vt morte Turni satisfiat doloribus
meis.

QVOD VITAM MOROR INVISAM) Spes Æneæ
de tua virtute concepta, quæ Turno perempto, natum,
& patrem vlscisci potes, sola me in vitam inuisa mihi
propter obitum filij, retinet, ne illam abrumpan.

MERITIS VACAT HIC TIBI SOL. FORTVNÆQVE
LOCVS) Ordo verborum est. Hic solus locus vacat tibi,
id est,

id est, relictus est tibi. *meritis, fortunaq;*, ad merita tua, A tunatius potes facere, quam si Turnum occidas. *GNATO MANES PERFERRE SVB IMOS*) gaudia hoc est, ad egregia facinora tua augenda, siue ad gratiam mihi, filioq; referendam, & ostendendum, quantum scilicet, lato de interfecto Turno nuntio. tibi fortuna faueat. Nihil mihi acceptius, nihil tibi for-

AVRORA INTEREA MISERIS MORTALIBVS ALMAM
EXTVLERAT LVCEM, REFERENS OPERA ATQVE LABORES.
Iam pater Æneas, iam curuo in littore Tarchon
185 Constituere pyras: huc corpora quisq; suorum
More tulere patrum, subiectisq; ignibus atris
CONDITVR IN TENEBRAS ALTVM CALIGINE CÆLVM.
Ter circum accensos cincti fulgentibus armis
Decurrere rogos, ter mœstum funeris ignem
190 Lustrauere in equis, vlulatusq; ore dedere.
Spargitur & tellus lacrymis, sparguntur & arma:
IT CÆLO CLAMORQVE VIRVM, CLANGORQVE TVBARVM.
Hinc alij spolia occisis direpta Latinis
Conijciunt igni, galeas, ensesq; decoros,
195 Frænaq;, feruentesq; rotas: pars munera nota,
Ipforum clypeos, & non fœlicia tela.
Multa boum circa maectantur corpora morti:
Setigerosq; lues, raptasq; ex omnibus agris
In flammam iugulant pecudes, tum littore toto
200 Ardentes spectant socios, semustaq; seruant
Busta. neq; auelli possunt, nox humida donec
Inuertit cælum stellis fulgentibus aptum.

AVRORA INTEREA MISERIS) Multis locis poeta luctuosas dies describit, de noctibus tacet, consulens breuitati dictionis, quæ legentibus familiaris est. Orta igitur fuerat lux, alma quidem, hoc est, illustris, & clara, sed importuna hominibus: quoties enim existit, refert opera, & labores, nec finit in otio esse morituros. Don-

MISERIS MORTALIBVS) Miseros mortales quæ aptè, & verè vocet, nemo nescit. Lucret. eodè epitheto vsus est lib. 5. *Pabula dia tulit, miseris mortalibus ampla.* Homerus, *δελόισι βεβόισι*, quod vel agris, vel miseris mortalibus latinè redditur. Mortales esse miseros, atque ægros, & eorum vitam lamentandam, docent verba Senecæ de consolat. ad Polybium, cap. 23. Omnes aegrum mortales circumspice. Larga vbiq; flendi, & assidua materia. Alium ad quotidianum opus laboriosa egestas vocat. Alium ambitio nunquam quieta sollicitat. Alius diuitias, quas optauerat, metuit, & voto laborat suo, &c. Lacrymæ nobis deerunt, antequam caussa dolendi.

REFERENS OPERA ATQ. LABORES) Hominem natum esse ad laborem, vt aues ad volandum, aiunt sanctæ litteræ: & in sudore vultus vescendum ei pane suo. Causam huius mali omnes Christiani nouerunt. Veruntamen reficiendis viribus, nocturna respiratio est necessaria. Nox itaq; opera, & labores hominum interrumpit, & quietem corporibus affert: aurora eadem refert, hoc est, ad eadem repetenda compellit. *¶*

IAM PAT. ÆNEAS, IAM) Confecta narratione interposita, quæ ad funus Pallantis pertinebat, redit ad ordinatam dispositionem, & cæterorum quoq; describit exequias. Pyra est lignorum congeries. Rogus cum ardere cœperit dicitur. Bustum verò iam exustum vocatur, quæ ordinem seruat poeta, dicens: *Constituere pyras. Itè. subiectis ignibus atris Ter circum accensos Decurrere rogos. I-*

tem, *semustaq;, seruant Busta.* *Moue patrum* ideo dicit, quia apud varias gentes diuersa fuerunt genera sepulturae. Tò *atris* epithetum traxit de negotio, hoc est, funeribus, vt paulo post, *mœstum funeris ignem*, id est, funebre: nam nec ater, nec mœstus esse potest ignis. Et si fortasse etiam ad fumum atrum, qui è viridibus lignis cum igne prodiens, cælum quoq; infuscabat, referri potest. Donatus, Seruius. * *Quando captum, quando desitum sit apud Romanos cremare defunctorum corpora, & qui nam ritus gentium fuerint in sepeliendis mortuis, seu de sepultura varijs generibus, describit Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 2.*

CONDIT. IN TENEB. ALT. CALIG. CÆLVM) caligo, ex fumo orta facit, vt cælum sit in tenebris, id est, vt videri non possit, sicut ea quæ tenebris teguntur.

TER CIRCVM ACCENS. DECVR. ROG.) In funeribus clarorum virorum decursiones militares fieri solebāt: milites enim suis instructi armis, & tanquam in procinctu, gradu militari, & exercitatione quadam ludicra decurrebant. Tacitus, Princeps ipse, cū legionibus decucurrir. Sueton. in Claud. cap. 1. Ceterum ei exercitus honorarium tumultum excitauit, circa quæ deinceps stato die quotannis miles decurreret. Id Virgilius hoc loco est imitatus. Sed læues orbis agere, circumq; in sinistra decurrere primum solebant: deinde, vt expiarent contagionem funeris, in dextram decurrebant. Papin. libr. 6. *lustrantq;, ex more sinistro Orbe rogam.* Dein subijcit.

--- hic luctus abolere, nouiq;

Funeris auspiciū vates, quanquam omnia sentit

Vera, iubet dextro gyro, & vibrantibus armis

Hac redeant.

Milites autem cum in armis ordinem seruantes pleno passu incedebant, aut currebant, decurrere dicebantur. Seneca epist. 18. miles in media pace decurrit sine vllō hoste, vallum iacit, & superuacuo labore lassatur, vt sufficere

ficere necessario possit. Turneb. libr. 5. cap. 8. Vide & A Steuechium ad Vegetij cap. 22. lib. 2.

Lipsius ad 2. Annal. Taciti. Antiquissimi inuenti decursio in funere illustrium virorū. Homerus in funere Patrocli, Virgil. Pallantis descripsit. [Non Pallantis, sed Troianorum, vt ipse cernis. Interpositis enim exequijs Pallantis, paternoq; Euandri luctu, ad intermissa reuertitur, de curandis Troianorum cadaueribus, & quid factum sit, narrat. Est ergo hoc Lipsij *μνημονίων ἀμείψιμα*, qualia item alijs, & magnis viris interdum contigerunt: ac vereor ne nobis etiā non magnis, multa per hanc symbolas similiter peccare contigerit. Sed memoriola vacillare ait Cicero, *γεγονυώτερον* est, mihi autē fenectus iam supra caput est.] Liuius Pœnis etiam vsitatum ostendit lib. 25. in morte Gracchi. Alij ab Annibale, & ea vulgatio fama est, in vestibulo primori castrorum rogam extructum esse: armatum exercitum decurrisse cum tripudijs Hispanorum, motibusque armorum, & corporum suæ cuiq; genti consuetis. Lucan. lib. 8. *totus ut ignem Proiectis morens exercitus ambiat armis*. Stat. 6. optime.

*Tunc septem numero turbas (centenus ubiq;
Surgit eques) versis ducunt insignibus ipsi
Graugena reges, lustrantq; ex more sinistro
Orbe rogam, & stantes inclinant puluere flammam.
Ter curuos egere sinus, illisq; telus
Tela sonant. quater horrendum pepulere fragorem.
Arma, quater mollem famularum brachia planctum.*

Vide locos Apollonij, Homeri, Calabri, quos produ-
cunt German. & Vrsin.

Quid sit decurrere, docet Liuius lib. 10. de bello Macedon. his verbis. Mos erat, lustrationis sacro peracto, decurrere exercitum, & diuisas bifariam acies concurrere ad simulacrum pugnae: regij iuuenes duces ei ludicro certamini dati. Gell. lib. 7. Vt in decursibus ludicris, aut simulacris preliorum voluptarijs fieri videmus. Decursus *κατάδρομος*. Videtur autem poeta respicere Græcorum τὸ ἀποξίφισαι, τὸ ἐξορχήσασθαι, ἢ, τι ἄλλο τὸν ξίφισμὸν λέγειν, ἢ, ἢν ορχήσεως εἶδος. Vide Eustath. Hæc German. Vide etiam Bud. in Pand. pag. 232. catadromus, decursorium, ad verbum.

IT CÆLO CLAM. VIR.) Homerus ἐς ἄστρον ἴκε.

CLANGORQUE TUBARVM) Clangebant ideo tubis, vel quia ante ad tubam deducebantur mortui, vt Seruius, vel quia militaribus viris fiebant exequiæ, vt Donatus vult. Senatoribus patricijs, atque summis ducibus, tuba: minoribus, & plebeis exequiali tibia canebat sicines, quod spectat hoc Virgilij. Et Ouid. 5. de Tristib. eleg. 1. *Tibia funeribus conuenit ista meis*. Veruntamen in cuiuscunque ordinis, & ætatis funeribus tibicines, vel tubicines canere solitos certum est. Vide Traquell. in Alex. lib. 3. cap. 7.

HINC ALII SPOLIA OCCISIS DIREPTA) Spolia hostium simul in rogos iniecta dicit, respicitq; Roma-

Nec minus & miseri diuersa in parte Latini
Innumeras struxere pyras, & corpora partim
205 Multa virum terræ infodiunt, auecta q; partim
Finitimos tollunt in agros, vrbiq; remittunt.
Cætera, confusa q; ingentem cædis aceruum,
Nec numero, nec honore cremant, tunc vndiq; vasti
Certatim crebris collucent ignibus agri.

210 TERTIA LVX GELIDAM CÆLO DIMOVERAT VMBRAM:
Mœrentes altum cinerem, & confusa ruebant
Ossa focis, tepidoq; onerabant aggere terræ.

norum consuetudinem, qui hostilia arma, raptasque manubias saepe concremare diis solebant: quod & Lunæ matri factū Liuius lib. 45. memorat: vbi doctè Turneb. Luæ legendum contendit, quod dea illa à luendo, & expiando dicta esset. Calab. lib. 9. *Ἀρχαῖοι καὶ Τρωῆς ἀποκλιμένους ἐνὶ χάρμῃ καὶ ὁμοῦς ἱπποῖσι*. Sed & antiquam superstitionem respicere videtur, qua veteres charissima defunctis quæq; siue animata, siue inanima pignora rogo funereo iniiciebant. * Ad. Ionn. Bernart. in 6. Stat. Thebaid. *ubi hoc ex Laertio, in Socrate, Liuiō, Velleio, Plinio iuniore animaduersum, cum apud Græcos, tum apud Romanos fuisse morem, vt morituri pulcherrimas vestes induerent, in quibus morerentur, & cremarentur etiam. De Gallorum moribus disserens Casar lib. 6. de bello Gall. Funera sunt pro cultu Gallorum magna, & sumptuosa: omniaq; que diuis cordis fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam animalia: ac paullo supra hanc memoriam, serui, & clientes, quos ab ijs dilectos esse constabat, iustus funeribus confecti, vna cremabantur.*

FERVENTESQVE ROTAS) nimio cursu. Georg. 3. *volat vi feruidus axis* Horat. Ode 1. lib. 1. *metaq; feruidis Euitatarotis.*

PARS MVNERA NOTA IPSORVM CLYPEOS) fortasse referri possunt ad illud *Ἐχθρῶν δῶρα ἀδωρα*, qualia Hectoris & Aiæcis: vt de muneribus dictum intelligamus, quibus se mutuo ante Italicum bellum, vel per pacem, inducia sive, finitima, cognatasq; Italiae gentes, & milites profectos fuisse veritabile esse potest: quæ deniq; in ignem coniecta milites ipsi facile vel in flamma recognouerunt. Supra in Miseni funeratione. *membra toro defleta reponunt, Purpureasq; super vestes velamina nota.* German.

NON FÆLICIA TELA) interpretantur Seruius, & Donatus, quia dominorum vitam non defenderunt: seu quibus se defendere nequiverunt, quæ ad mortem propulsandam nihil contulerunt.

MVLTABOVM CIRCA MACT. CORP. MORTI) Lacedæmonij etiam Morti tanquam deæ templâ consecrarunt. Testis Plutarch. in Cleomede. Hymnus Morti est apud Orpheum, qui ei thure sacrum facit. Mortâ præterea vnam ex Parcibus tradidit Cæselius Vindex, vt refert Gellius lib. 3. c. 16. Circa autem ideo, quia, vt Homerus dicit in morte Patrocli, circa corpus extincti tā homines, quam pecora immolabantur, & vno igne cremabantur. Versus recitat Seruius.

CÆLVSTELLIS ARDENT. APT.) De cælo stellato Lucret. lib. 6.

*Autumniq; magis stellis fulgentibus alta
Concutitur cali domus vndiq; totaq; tellus.*

Venustè Plin. lib. 2. cap. 5. cæli oculos vocat stellas, hæc enim sunt eius verba. Inde tot stellarum collucentium illos oculos. Et Plato in quodam epigrammate in Stellam puerum. *Ardentibus* ait, quoniam à quibusdā creditæ sunt naturæ igneæ, vt sol quoque omnium stellarum dux, & moderator.

Iam verò in tectis prædiuitis vrbe Latini
 Præcipuus fragor, & longè pars maxima luctus.
 215 Hic matres, miseræq; nurus, hinc chara sororum
 Pectora mœrentum, pueriq; parentibus orbi,
 Dirum execrantur bellum, Turniq; hymenæos:
 Ipsum armis, ipsumq; iubent decernere ferro,
 Qui regnum Italiæ, & primos sibi poscat honores.
 220 Ingrauat hæc sæuus Drances, solumq; vocari
 Testatur, solum posci in certamina Turnum.
 Multa simul contrà varijs sententia dictis
 Pro Turno: & magnum reginæ nomen obumbrat:
 Multa virum meritis sustentat fama trophæis.

Nec minus et miseri A Troianorum sepulchra luctuque funebri ad Latinorum iusta se transfert: quorum clades ut fuit maior, ita operosiores exequiæ, quod nimirum tantus interfectorum numerus commodè concremari non potuit. Vbique miseros dicit Latinos, & hic vel maximè: quum eorum curabant exequias, qui in aliena causa innocentes perierant, ipsi quoque in eadem similiter perituri. Dicendo autem, innumeras pyras struxisse, ostendit multo maiore clade affectos, quam fuerant alterius partis afflicti. Corporum partim eorum terræ mandabant: partim ad finitimos transferebant: qui enim è longinquo venerant, referri non poterant: partim in ipsam urbem, exemplum Æneæ in Pallante imitati auehebant. Quos autem exurebant, nec numero, nec honore qui essent, sciri poterat. Ita necesse erat collucere agros. Donatus.

VRBIQUE REMITTUNT) Deest *unicuique*: & meminit antiquæ consuetudinis: nam ante etiam homines in ciuitate sepeliebantur, quod postea Duellio consule senatus prohibuit. Vnde Imperatores, & Vestales, quia legibus non tenentur, in ciuitate habent sepulchra. Seruius.

CONFUSÆ CÆDIS) aut quia dixit simul multos crematos: aut, si ad honoratorum caduera referas, confusæ, propter animalia simul concremata.

RVEBANT) de cineribus eruebant, & tepido aggere terræ, id est, ossa tepida, *ὀπασσάνη*. Seruius.

IAM VERÒ IN TECTIS) *ἐν τῶν οὐρανῶν* ad consilium Latini de pace, & contentionem Turni & Drancis.

Exponit per partes, qualis esset luctus, vel per quales personas cucurrisset. Matres lugebant filios, nurus maritos, sorores germanos, pueri patres. Omnes autem bellum hoc detestabantur cum Turni nuptijs [quæ ducenda Lauiua querebat, & quarum causa ad arma Latinos concitauerat.] quæ nullæ essent, si ille quiescere modò potuisset. Ipsum oportere caput suum discrimini huic opponere, & non sua causa tot millia pati interfici. Donatus.

DIRVM EXECRANTVR BELLVM) Horat. Ode i. lib. i. *bellaq; matribus Detestata.*

IPSUMQVE IVB. DECER. FERRO) Veteres dicebant cernere, pro decernere, seu certare. Plaut. Amphit. *Pro patria Amphitruo dum cernit cum hostibus.* Attius, *Primores procerum reuocarent nomina, ni esset quis, qui armis secū vellet cernere.* Hinc illa nata sunt, cernere vitam, pro, decernere vita. Lucret. lib. 4. *Nauta cum ventis contractum cernere bellum.* Lambinus in Plautum.

INGRAVAT HÆC DRANCES) Drances maiorem inuidiam in Turnum concitabat. Sed erant plurimi qui fauerent Turno, idque partim propter egregia facinora, quæ ediderat, multos enim strauerat. Hæc illum obumbrabant, tuebantur, defendebant. Translatio est ab arboribus. Seruius.

SOLVMQVE VOCARI) ab Ænea ad singulare certamen.

SUSTENTAT FAMA) tuetur Turnum, ne inuidia, & odio succumbat.

225 Hos inter motus medio flagrante tumultu,
 Ecce super mœsti magni Diomedis ab vrbe
 Legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
 Tantorum impensis operum: nil dona, nec aurum,
 Nec magnas valuisse preces: alia arma Latinis
 230 Quærenda, aut pacem Troiano ab rege petendum.
 Deficit ingenti luctu Rex ipse Latinus.
 Fatalem Æneam manifesto numine ferri
 Admonet ira deum, tumuliq; ante ora recentes.
 Ergo concilium magnum, primosq; suorum
 235 Imperio accitos alta intra limina cogit.
 Olli conuenere, fluuntq; ad regia plenis

Tecta vijs. sedet in medijs & maximus æuo,
Et primus sceptris haud læta fronte Latinus.

240 Quæ referant, fari iubet, & responsa reposcit
Ordine cuncta suo. TVNC FACTA SILENTIA LINGVIS,
Et Venulus dicto parens, ita farier infit.

ECCĒ SVPER MOESTI) Ad cumulationem malorum etiam Venulus missus lib. 7. orator ad Diomedem Arpos in Apuliam, re infecta redijt, cui nec donis, nec auro (cuius tanta vis est, & cui parent omnia) nec precibus persuaderi potuerit, vt auxilia mitteret: cum tamen esset Troianorum vetus, & iuratus inimicus. Summa responsionis eius ponitur, nihil sibi fore cum Troianis, quærerent aliunde opem, aut etiam pacem peterent. Ex Donato.

NIHIL OM. ACT. TANTOR. IMP. OPER.) Pyrrhus Epirotarum rex ad Romanos Oratorem misit Cyneam, cuius eloquentia testatus est plures se victorias, quam armis suis reportasse. Hunc igitur misit, vt eos oratione, muneribus, blanditijs, pollicitationibusque ad pacis conditiones adduceret, ad quam cum iam inclinarent Romanorum animi, Appius Cæcus ad pristinam eos constantiam reuocauit. Ita legatus re infecta dimissus est: quod pertinet Ennianum carmen ex 5. Annuali. *Orator sine pace redit, regisq; refert rem.* Huc allusisse Virgil. credit Hieron. Columna.

PACEM TROIANO AB REGE PETENDVM) More Græcorum dictum, petendum, *γενήθειον ἐπιτολήν.* Lucretius sapissime sic loquitur, pœnas timendum, *φοβήθειον τὰς ποινας*, multa agendum, corpora priuandū, addendū partes alias. Varro quoq; persæpe in libris de re rustica. Lib. 1. Præfectos alacriores faciendū præmijs. Ibid. Cōmunicandū quoq; cū ijs, quæ faciendæ sunt opera. quid multis? nō sit finis, si omnia loca recenseam.

DEFICIT INGENTI LVCTV IPSE) Præclare ipsi Latino dedit maximam partem: in omnibus enim bellis regum est periculum maximum, quoniam ipsorum caussa pugnatur. Considerabat statum imperij sui, spem filia, patris responsa, contra quæ fuerat factum. Inueniebat Æneam teuera diuinis nutibus regi, manifestoque deorum iudicio venisse in Italiam, quod ex tanta cæcorum multitudine satis, superque patebat. Visum est igitur deliberare de summa Rep. atque idcirco magnum cogere, vt in re magna, concilium, virosq; prudentia, & auctoritate inter optimates suos eminentes. Donatus.

FATALEM ÆNEAM MANIF. NYM. FERRI) In Italiam venisse Æneam diuino nutu, indicio manifesto esse iram deorum, cuius signum tanta, & recens sociotum cædes.

ERGO CONCIL. MAGNYM. COGIT) Quarit Seruius,

Vidimus ò ciues Diomedem, Argiuaq; castra:

Atq; iter emensi casus superauimus omnes,

245 Contigimusq; manum, qua concidit Iliæ tellus.

Ille urbem Argyripam patriæ cognomine gentis

Victor Gargani condebat Iapygis agris.

POSTQVAM INTROGRESSI, ET CORAM DATA COPIA FANDI,

Munera præferimus, nomen, patriamq; docemus:

250 Qui bellum intulerint, quæ caussa attraxerit Arpos.

VIDIMVS O CIVES DIOMEDEM) Macrobi. Satur. E Virgillum ait, quia græca declinatione in hoc, vt in alijs præterea multis delectatus sit. Erit ergo accusandi casus con-

Amalene fecerit poeta, qui senatum cogi facit in priuatâ domû, cum nō nisi ad publica, & auguratō condita loca conueniri consuerit. Lege responsum, si placet.

FLVNTQ. AD REG. PLEN. TECTA VIIS) Græci quoq; *ρέεσι* eadē mataphora: & Calaber lib. 6. *ἀλλὰ ἀρχαὶ εἰς ἀγορὴν ἔχοντο καλεσσαμένῳ μενελάῳ.*

SEDET IN MEDIIS) Suprà lib. 1. & Didoni inter suos medium locum dedit, & Ioui in confessu deorum lib. 10. De loci autem inter principes viros dignitate vide Plutarch. Sympos. *α. δὲ τὴν τὸ πᾶν ὁ καλέμενος ὑπατιδὲς ἔχει τιμὴν*, & eundem in Platonis Quæstion. *περὶ νότις, ὑπάτις, καὶ μέσης.* German.

ET MAX. ÆVO, ET PRIMVS SCEPT.) Aetatis prouentu, & dignitate regia venerabilem Latinum facit, eumque tristem sedisse ait, dupliciter ex eius persona affectum concitans. *Primus sceptris* explicat Seruius, primus inter sceptriferos: nā apud maiores, omnes duces cum sceptris ingrediebantur curiam. Aut primus sceptris, vt sit causale, propter sceptrum. Homerus sæpe vocat *σκηπτέρας βασιλῆας.*

ÆTOLA EX VRBE) Ætoliam urbem vocat Arpos, quam condiderunt hi, qui ex Ætolia venerunt Græciæ prouincia: vnde Diomedes habuit socios de tribus eius ciuitatibus, quas habet Ætolia, Pleuronem, Olenon, Calydonem. Sic ergo Ætola dixit ex vrbe, vt, *Et tandē Euboicis Cumarum allabimur oris.* Seruius.

ET RESPONSA REPOSCIT) Mirè responsa reposcit: ante. n. rex solet à legatis vniuersa cognoscere, & sic eos præsentē populo iterū omnia iubet narrare. Vnde est, *Ordine cuncta suo* nā nihil licet prætermittere. Seruius.

TVNC F. SILENT. LINGVIS) Curiositatis fuit, & regalis reuerentiæ, vt fierent silentia linguis. Etenim quū rex iubet aliquem loqui, eadem iussione cæteris silentium indicit. Accedebat, quod vnusquisq; erat de propria salute sollicitus, quam in communi inclusam videbat, & idcirco silentium præbebat, vt quid sibi spei superesset, posset audire. Donatus.

FARIER INFIT) *Infit* vox Lucretio familiaris, defectiuum est Festo verbum, quod idcirco vult cū incipit Sunt tamen, qui non temere, pro, inquit, accipiant: vt apud Liniū lib. 1. ab vrbe condit. Ibi infit, annum se se tertium, & nonagesimum agere. Nec est, quod quæquam turbet vox duplicata, & repetita eiusdem significati, cum hellenica imitatio sustineri possit, Atticis sæpe, *ἔφην φάνα* per pleonasmum iterantibus, &c. Germ.

sus contractus *δομήδεα* *δομήδης*. Nos vulgatam scripturam retinemus. Narrat Venulus quibus argumentis Diomedes non solùm auxilia negarit, sed bellum quoque distulerit.

CASVS SVPER. OMNES) Casus omnes, itineris scilicet, vt flumina, latrones: & bene vilitatem singularum rerum generalitate vitauit, ne diceret, flumina, latrones, &c.

QVA CONCIDIT ILIA TELLVS) Pro vrbe Iliā *ἔμφορτος* *ἦλτα* tellus: nam terra non concidit, sed ciuitas. Fuit autem Diomedes de ciuitate, quæ Argosippion dicitur: de qua Homerus, *ἀργεῖοι ἰππύβοτοιοι*. Horat. *Arpum dicit equis Argos*. Hic in Apulia condidit ciuitatem, quam patriæ suæ nomine Argosippion dixit: quod nomen postea vetustate corruptum est, & factum vt ciuitas Argypa diceretur: quod rursum corruptum Arpos fecit. Huc quadrant verba Strabonis lib. 6. *ἐκλεῖτο δὲ ἐξ ἀρχῆς Ἄργος ἰππιον εἶτ' ἀργεῖα* εἶτα νῦν ἀρποι. λέγεται δὲ ἀμφοτέρωθεν Διομήδης κτισμα, καὶ τὸ πεδίον, καὶ ἀλλὰ πολλὰ δεικνύται τὸ Διομήδης ἐν τέτονι τοῖς τίποις δυνασίας σημεῖα. Id est. Quæ nunc Arpi, principid Argoshippium, deinde Argypa nominata fuit. Vtramque Diomedes fertur condidisse: campusque, & multa alia extant vestigia, quæ Diomedis in ea regione testetur fuisse dominationem.

De eiusdem Diomedis obitu paulum infrà quatuor opiniones recensentur. * *Manu Diomedis concidisse Troiam, quanta laus: Multum enituit virtus eius eo bello, & non immeritò etiam ab ipso Æneâ vocatur lib. 1. fortissimus Danaum gentis. Intellegimus dictum per quandam ἀπόφω. Versus in epistaphio Achilles de se, Pergama tunc ferro procubuerit meo, postquam nimirum Hectorem occidit.*

CONDEBAT IAPYG.) Iapygia est pars Apuliæ, in qua est mons Garganus, qui per Calabriam vsque in Adriaticum tenditur pelagus. Lucanus, *Appulus Adriacas exit Garganus in undas*. Gargani autè Iapygis figura est, pro Gargani Iapygij. Et hæc Iapygia Apulia, à qua & Iapyx vetus est nominatus. Ita Seruius. Ouid. 14. *Metamorp. ille quidem sub Iapyge maxima Dauno Mænia condiderat, dotaliaq; arua tenebat.*

MVNERA PRÆF. NOMEN) Præcedere obsequium, & commoditas munerum debuit, vt secuturus sermo aures Diomedis gratanter intraret. Dixerunt ergo, qui & vnde essent, & (quod minimè fuerat factum) Troianos sibi bellum intulisse. postremò quid ab eo peterent. Atque hæc singula narrare audientibus, quippe qui ià sciebant, vitiosum fuisset. Donatus.

VENVLVS DICTO PARENS) Lib. 1. *Iamq; ibat dicto parens*. Plaut. *dicto audientem produxisti filiam.*

AVDITIS ILLE HÆC PLACIDO SIC REDDIDIT ORE.

O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Aufonij, QVÆ VOS FORTVNA QUIETOS
SOLLICITAT, suadetq; ignota laceffere bella?
255 Quicumque Iliacos ferro violauimus agros
(Mitto ea, quæ muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simois premat ille viros) infanda per orbem
Supplicia, & scelerum pœnas expendimus omnes,
VEL PRIAMO MISERANDA MANVS. scit triste Mineruæ
260 Sidus, & Euboicæ cautes, vltorq; Caphareus.
Militia ex illa diuersum littus adacti,
Atrides Protei Menelaus ad vsque columnas
Exulat: Ætnæos vidit Cyclopas Vlyffes.

O FORTVNATÆ GENTES SATVRNIA REG.) De legatione ista Venuli ad Diomedem pro auxiliis, iisdemque recufatis, & casibus quib. Troia capta obiecti sint Græci, de quibus infra generatim, & sigillatim poeta noster, ita legere est apud Ouid. 14. *Metamorp.* Duxerat autem Diomedes contempta Ægiala vxorem aliam, Dauni Iapygiæ regis filiam.

At Venulus frustra profugi Diomedis ad urbem Venerat. Ille quidem sub Iapyge maxima Dauno Mænia condiderat, dotaliaq; arua tenebat. Sed Venulus Turni postquam mandata peregit, Auxilium petiit: vires Ætolius heros Excusat, nec se, aut foci committere pugna Velle sui populos: aut quos è gente suorum, Armet, habere vllos. nène hac commenta putetis (Admonitu quanquam luctus renouentur amari) Perpetiar memorare tamen, postquam alta cremata est Ilios, & Danaas pauerunt Pergama flammis, Narytiusq; heros a virgine virgine rapta Quam meruit pœnam solus digessit in omnes, Spargimur, & ventis inimica per aquora rapti, Fulmina, noctem, imbres, iram caliq; marisq; Perpetimur Danaï, cumulumq; Capharea cladis.

Nène morer referens tristes ex ordine casus, Gracia tum potuit Priamo quoque flenda videri,

Quia satis durum & in humanum fuerat, manum non porrigere pugnaturis supplicibus, caussam ipsam voluit tollere, propter quam petebatur auxilium. Cur enim daret, qui suusurus fuerat, non esse pugnandum? In quo se beneuolum docet, cum tutiore consilio errantes reuocat ad salutem, plus collaturus, quam rogabatur præstare. O fortunatæ gentes, inquit, quæ habitatis Saturnia regna: id est, o viri pace semper gaudentes: nam legimus, *Aureaq; ut perhibet, illo sub rege fuere Sacula.* & bene hoc laudat, quod eis persuadere deliderat. O antiqui Aufonij (ab antiquis Aufonibus oriundi, qui enim D primi Italiam tenuerunt, Aufones dicti sunt) quibus est amor pacis à maioribus traditus, propter regnum Saturni, quid est, quod contempta quiete cum ignotis bellum maualtis gerere? Donatus, Seruius.

QVICVNQVE ILIACOS, & C. INFAND. P. ORB. SVPLICIA EXPEN.) Homerus Odyll. 7.

Ἄλλες μὲν γὰρ πάντας ὄσοι τρωσὶν πολέμιζον, Πευθόμενος ἤχι ἐκαστὸν ἀπώλετο λυγρῶ ὀλέθρῳ.

Hæc quoque ex eodem libro conuersa sunt.

Ἡ δ' ὅσα καὶ περὶ ἄστυ μίγα πείαμοιο ἀνακτῶ
 Μαρνάμειδ', ἐνθα δ' ἔπειτα κατέκταθεν ὅσσοι ἄεϊσοι.
 Bellum Troianis illatum à Græcis, vult videri impietatem fuisse, ac proinde pœnas dedisse tanquam sacrilegos, quibus moueri debeant Latini, & ex aliorum malis discere, sibi quod ex usu sit. Et quia posset euctui adscribi, non deorum iudicio, ait *Quicumque*, vt ostenderet in omnes vindicatum, qui ad Troiam pugnassent. Quâ dira autem sint illa supplicia quibus exagitantur, ex eo licet conuicere, quod miseresceret vel ipse hostis Priamus.

VEL PRIAMO MISERANDA MANVS) Prouerbiale. Quam sententiam à Pacuuiio acceptam affirmat Seruius. Ille siquidem, si Priamus adesset, & ipse eius commiseresceret. Ouid. similiter, Græcia tum potuit Priamo quoque, flenda videri. Suidas huiusmodi verba ex auctore quopiam citat. ὡς κατὰ τὴν παροιμίαν, καὶ ἐχθρὸν ἐλεῆσαι δευσαμένον τὴν τότε πειπέτειαν τῶ ἀνθρώπῳ. Id est, vt iuxta prouerbium etiam miseraturus fuerit hostis, si præsentem vidisset hominis casum. Sic 2. Æneid.

----- quis talia fando

Myrmydonum, Dolopumne, aut duri miles Pylssi
 Temperet à lacrymis?

Est igitur prouerbium hyperbolicum, Vel hosti miserandus: hostis enim non facile misericordia commouetur. Contrarium, Quod vel ipse Momus probet. Chiliad. *. Ad magnitudinem, grauitatemque calamitatis exprimendam valet, Vel hosti miserandus. Ennius Annali. 5. Cogebant hostes lacrymantem, vt misererent. Seneca, cladiibus nostris daret vel Troia lacrymas. Apud Claudianum Roma. Lugenda Getis, & flenda Sueuis Hausimus, ipsa meos horreteret Parthia casus. Sic apud Sophoclem Pylsses, contemplans Atacem, quem Minerva castris euocarat, vt eius miseriam ipsi ostenderet, quomodo scilicet emota mentis esset, & insaniret, ἰπικκείρω δὲ νῦν Διὸς ἕνεκα ἕμεως, καί ποτε ὄντα δνομῶν. Profecta sitque ex quodam sensu humanitatis oratio. Locrensiū legati, questi sunt apud Coss. se ea à Q. Plemminio Legato, Romanisq; militibus perpassis, quia perpeti ne Carthaginenses quidem velut populus Romanus. Linius lib. 39.

MITTO EA QUÆ MVRIS) Præteritio, qua Græcorum cladem apud Troiam redigit breuiter in memoriam.

QVOS SIMOIS PREM. ILLE VIROS) Lib. 1. ubi tot Simois correpta sub undis Scuta virum galeasq; & fortia corpora voluit.

• SCIT TRISTE MINER. SIDVS) Incipit iam enumerare per distributionem, quæ summam proposuit, vt ostendat, qui, quæ passi sint, & in quibus locis, vel per quos illis supplicia inflicta sint. Nam cum omnes grauiâ, & dira pertulerint, hic naufragium, alius exilium, alius adulterium vxoris pertulit. Donatus. * Apud Didym. lib. 5. Per idem tempus Cassandra deo repleta, multa in Agamemnonem aduersa prænūtiat. Insidias quippe ex occulto, eademq; domi per suos compositam. Præterea vniuerso exercitui profecionem ad suos incommoam, exitialemq;. De reditu Græcorum totus est apud eundem Didym. liber 6.

Quod hic sidus intelligatur, multi quærent: & Seruio quidem videtur aries, qui in Mineruæ est potestate, vt verno tempore vexatas naufragio Græcorum naues, illifasque saxis intelligamus. Sed prope est, vt Solino cap. 17. videatur Arcturus, sic de Caphareo scribenti. Vbi post Ilij excidium Argiuam classem, vel Mineruæ iram, vel, quod certior prodit memoria, sidus Arcturi grauibas affectit casibus. Putem tamen sidus Mineruæ, esse tempestatem à Mineruâ concitatam, cum sidus ita sæpenumero accipi notum sit. Turneb. libr. 21. cap. 10.

ET EVBOICÆ CAVTES, VLTOR QVÆ CAPHAR.) Quod obscure tetigit Diomedes, suadens legatis Regis Latini, ne bellum susciperent cum Troianis, de naufragio Græcorum apud saxa Capharea (insulæ Euboeæ mons

A est Caphareus) plenius exposuit Chorus apud Euripidem in Helena, cum mala, quæ perpassi fuerant Græci in ea expeditione, defleret: nec tamen omnino planè, & aperte: neq; enim nomen ponit eius, qui in fraudem traxit Græcos, Græcus & ipse homo, vt vlcisceretur iniustum dolorem, & ipsos graui malo oppressos, tempestateq; iactatos in maius adhuc malum rapuit, falsa spe salutis, cum eleuata facula, signum vicini portus ex eo monte daret. Nauplius autem ille fuit, Palamedis pater, qui sic filium vltus est, falso prodicionis crimine à Græcis interfectum, vt relatum est in 2. Æneid. Locus Euripid. est.

Πολλὸς δὲ, πρὸς εὐσας
 Φλογεῖν σέλας ἀμφὶ βυτῶν
 Εὐβοίαν ἔιλ' ἀχαιῶν,
 Μονόκωπῶ ἀνὴρ, πῆτεραις
 Καφαρέαις ἠμβάλων:
 Ἀγλαίης τ' ἐναλίσις ἀκταῖς
 Δόλιον ἀστὴρ λάμψας.

Apparet igitur quid valeat apud nostrum poetam vltor: nam dedit hoc Virgilius monti, quo quasi instrumento quodam usus est Nauplius explendi sui doloris, quod calamitosi illius senis proprium erat. Victor. lib. 31. cap. 12.

Vt nihil profus remaneat obscuritatis, & plenissimè perspicatur, quare Capharea montem appellatit vltorem, transcribentur verba Hygini. Sic ille cap. 116. Cillio capto, & diuisa præda, Danaï cum domum redirent, quod sana spoliauerant, & quod Cassandra Ajax Locrus à signo Palladio abripuerat, tempestate, & flatibus aduersis, ad saxa Capharea naufragium fecerunt, in qua tempestate Ajax Locrus fulmine est à Minerua ictus, quem fluctus ad saxa illiferunt, vnde Ajacis petra dicta sunt. Ceteri noctu, cum fidem deorum implorarent, Nauplius audiuit, sensitq; tempus venisse ad persequendas filij sui Palamedis iniurias. Itaq; tanquam auxilium eis afferret, fascem ardentem eo loco extulit, quo saxa acuta, & locus periculosissimus erat. Illi credentes humanitatis causa id factū, naues eo duxerunt: quo facto, plurimæ earum confractæ sunt, militesq; plurimi cum ducibus tempestate occisi sunt, membraq; eorum cum visceribus ad saxa illifa sunt. Si qui autem potuerunt ad terram enatare, à Nauplio interficiebantur.

DIVERSVM LITTVS AD ACTI ATRID. PROTEI COLVM.) Ad huius loci plenam intelligentiam consulendus Seruius, & Herodorus lib. 1. Ad fines Ægypti eum (Menelaum) peruenisse intelligit, ex eo quod in confiniis columnæ, quæ dirimerent terras, ponerentur. Pollux σήλας ἐφορείας vocat. Iterum, καὶ ἡ ἐνεσηκία σήλη, ὕεσς. Cum inter Peloponneses & Iones esset de finibus controuersia, in Isthmo columnam posuere, quæ litem discerneret, regionesque definirer, & terminaret. Strabo, καὶ σήλην ἐσησαν δὲ τὸ συνομολογῆθέντ' ὅτι περὶ αὐτὸν ἰσθμὸν. Turneb. lib. 5. cap. 8.

Non templa modò, verùm & columnæ non sine mystico aliquo intellectu fieri consuevere, aliæ vt firmitudinis, aliæ rei præclare gestæ, famæque supra mortaliū conditionem ad usq; cælum attollendæ, aliæ captiuitatis, aliæ profligationis, aliæ opprobrij sint indicia. Antiquiss. fuit per columnam terminum significare, quod columellas in terminis ponere mos fuit. Hinc regionum multarum fines, terminosque columnas appellamus, vt in Hispania Herculis: eo enim vsque & imperium, & labores ille suos extēdisse fertur, &c. Pierius lib. 49. in Columna.

EX VLTOR) Propriè exulat, nam exulare dicuntur, qui extra solum eunt. Sanè sciendum, quia quo tempore Mene-

Menelaus iit ad Ægyptum, perdidit Canobum guber- A natore: à quo vicina ciuitas nomen accepit, quæ ho- die vocatur mutata littera Canopus. Seruius.

ÆTNAOS VIDIT CYCLOP. VLYSS.) De hoc libr. 3. apud nostrum, lib. Odyss. 1. apud Homerum. Ætnæos fratres vocat in 3. Virgil.

265 Regna Neoptolemi referam, versosq; penates
 Idomenci? Libycoûe habitantes littore Locros?
 Ipse Mycenæus magnorum ductor Achiuûm
 Couiugis infandæ prima inter limina dextra
 Oppetit, deuicta Asia subsedit adulter.
 Inuidisse deos, patriis vt redditus oris

270 Coniugium optatum, & pulchram Calydonâ viderem?
 Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur,
 Et focij amissi petierunt æthera pennis.
 Fluminibusq; vagantur aues (heu dira meorum
 Supplicia) & scopulos lacrymosis vocibus implent.

275 Hæc adeo ex illo mihi iam speranda fuerunt
 Tempore, cum ferro cælestia corpora demens
 Appetij, & Veneris violauit vulnere dextram.

REGNA NEOPTOL.) regnum Pyrrhi ad alium transf. B latum, ipso iugulato. de Neoptolemo, siue Pyrrho dictû est lib. 3. in illa,

*Ast illum erepta magno inflammatus amore
 Coniugis, & scelerum furis agitatus Orestes
 Excipit incautum, patriasq; obruncat ad aras.*

VERSOSQVE PENATES IDOMENI) euersos, seu in aliena iura conuersos. Seruius etiam cum voce regna subaudit euersa. Idomeneus rex Cretensium in tempestate vouit se sacrificaturû de re, quæ ei primû occurrisset, si reuersus fuisset. Casu ei primò filius vnicus, regni hæres occurrit, quem cum vel immolasset, vel immolare voluisset, ob crudelitatem regno à ciuibus pulsus est. Vnde in 3. *Fama volat, pulsus regnis cessisse paternis Idomeneâ ducem.* Alij dicunt, quod abscedens cuidâ suum commendauerat regnum, qui per eius absentiam occupauit imperium, & reuersum pepulit. Ergo *versos penates*, aut euersos, & funditus direptos accipiendû est, aut certe in aliena iura conuersos. Seruius.

LIBYCOVE HABITANT. LITTORE LOCROS) Locri socij Aiæcis Oilei fuerunt, Epizephyrij, & Ozoli: sed hi tempestate diuisi sunt, adeo vt Epizephyrij tenerent Brutios, de quibus ait in 3. *Hic & Narytij posuerunt mænia Locri:* Ozoli verò deferrentur Pentapolim, de quibus nunc queritur dicens, *Libycoûe habitantes littore Locros.* Seruius.

CONIUGIS INFANDÆ PRIM. INT. LIM.) Respicit D Maro locum illum Homeri, Odyss. 1. quo explicatur ratio, modusq; submissi à Clytæmnestra in Agamemnonem adulteri, & percussoris, his verbis.

*Ἄλλὰ μοι αἰγισθῶ τέτυκας θανάτον τε, μόρον τε
 Ἐκτα σὺν ὑλομένη ἀλόχῳ δίκονδε καλέσσαι,
 Δειπνίσσαι, ὅς τις τε κτεκτανε βῆν ὄπι φάτῃη.*

German.

Prima inter limina, prima die, qua domus suæ limen ingressus, consilio Ægypthi ab vxore vestem accepit, clauso capite, qua implicatus, adulteri manibus interit. Seruius.

Porro hoc ipsum ei Cassandra prædixerat, vt supra meminimus. Lege Dictym lib. 6. Vide tragædias Æschyli, Senecæ Agamemnonem, & Electrâ Sophoclis. De eius reditu, & exitu Velleius lib. 1. in hæc verba. At

rex regum Agamemnon tempestate in Cretam insulam reiectus, tres ibi vrbes statuit, duas à patriæ nomine, vnam à victoriæ memoria, Mycenæ, Tegeam, Pergamû. Idem mox scelere patruelis fratris Ægypthi, hæreditarium exercentis odium in eum, & facinore vxoris oppressus occiditur.

DEVICTA ASIA SUBSEDI ADULT.) Subfessor dicitur, qui clam domi subsidet, insidiaturq; ad adulterium obeundum. Valer. lib. 2. cap. 1. nulli enim tunc subfessores alienorum matrimoniorum occulti metuebantur. Idem lib. 7. cap. 2. garrula socrus lingua, subfessor alieni matrimonij. Significat ergo Maro, subfessorem non deuisse Agamemnoni adulteriorum vindici. Subsedit igitur, est, clam substitit, & in insidiis ad stuprum delituit. Quod si *deuictam Asiam subsedit adulter*, legas (quod in quibusdam exemplaribus extare Seruius refert) sententia erit, victorem Asiæ excepit insidiis, & interfecit adulter. Nam & subfesse dicuntur hostium doli, in insidiis subsidentium. Sic locutus est Marcellinus lib. 28. vt & ita legisse videatur. Subsident alij curiosos homines, senes, aut iuuenes, orbos, vel cælibes. Turneb. lib. 5. cap. 8. Adde hæc ex German. Subsidere scilicet delitescere est: vnde subfessores, qui delitescentes insidiantur, & insidiis circumuentos & oppressos interimunt, qui subfessi dicuntur: & subfesse Vegetio insidiæ, ἐπεδρα, & ἐπεδρένω. * Seneca Hippolyto. Tu præcipites clamore feras subfessor ages. *Hic subfessor est is, qui subsidet, qui latet seris insidians, & eas agat in retia. Inde translata vox ad bellum, & ibi quoque, qui insidiantur, & occuntur subfessores, & ipsa insidia, ac doli militares dicuntur subfesse. Tandem ad alienarum vxorum clandestinos subfessores migravit, qui matronali pudicitia insidiarentur.*

CONIUG. OPTATVM, ET PVLCH. CALYD.) Agamemnon ab adultera vxore male acceptus est, Diomedes per inuidiam deorum videre amplius suâ non potuit. Quia scilicet adulterio contaminatam cognouit, ideo reuerti domum noluit: sed in Apulia sibi nouam urbem condidit. De sociis autem eius mutatis in aues, Virgilius aliud sibi permisit. Nam post ducis sui interitum, quem impatienter dolebant, commutati sunt, & dicuntur Diomedæ, Græcè ἐραδίοι.

De sua calamitate post euersum Ilium, sociorumq; in aues mutatione (ira Veneris vtrumque, qd & Virgilius dicit) Diomedes apud Ouid. 14. Metamorph. ita differit.

Meta.

Me tamen armifera seruatum cura Minerva
 Fluctibus eripuit: patriis sed rursus ab agris
 Pellor: & antiquo memores de vulnere poenas
 Exigit alma Venus: tantosq; per alta labores
 Equora sustinui: tantos terrestribus armis,
 Ut mihi felices sint illi saepe vocati,
 Quos communis hyems, importunusq; Caphareus
 Mersit aquis: vellemq; horum pars vna fuisse.
 Ultima iam passi comites, belloq; fretosq;
 Deficiunt: sinemq; rogant erroris, at Agmon
 Feruidus ingenio, tum verò & cladibus asper,
 Quid superest, quod iam patientia nostra recuset
 Ferre viri? dixit, quid habet Cytherea, quod ultra
 (Velle puta) faciat: nam dum peiora timentur,
 Est locus in voto: fors autem ubi pessima rerum est,
 Sub pedibus timor est, securaq; summa malorum.
 Audiat ipsa, licet: & quod facit, oderit omnes
 Sub Diomede viros: odium tamen illius omnes
 Spernimus: & magno stat, magna potentia nobis.
 Talibus iratam Venerem Pleuronius Agmon
 Instimulat verbis, veteremq; resuscitat iram.
 Dcta placent, paucis, numeri maioris amici
 Agmona corripunt, cui respondere volenti,
 Vox pariter, vocisq; via est tenuata: comaq;
 In plumas abeunt: plumis quoque colla teguntur,
 Pectoraq;, & tergum: maiores brachia pennas
 Accipiunt, cubitiq; leues tenuantur in alas.
 Magni pedis digitos pars occupat: oraq; cornu
 Indurata rigent: sinemq; in acumine ponunt.
 Hunc Lycus, hunc Idas, & cum Rhetenore Nycteus,

A Hunc miratur Abus: & dum mirantur, eandem
 Accipiunt faciem: numerusq; ex agmine maior
 Subuolat, & remos plausis circumuolat, alis.
 Si volucrum qua sit dubiarum forma requiris:
 Ut non cygnorum, sic albis proxima cygnis.

Diomedes Tydei filius, excisa Troia Argo profu-
 gus, nouas sedes in Apulia captauit, amisitque socios in
 sui nominis aues conuersos. Nec historiae fidem muta-
 uit, vt Seruius autumat. Nam & hoc à nonnullis tradi-
 tur. Lycophon de Diomede.

Πικρὸν ἔταρζον ἑπτερωμένων ἰδῶν
 Οἰωνόμικτον μοῖραν.

B Id est, triste suorum comitū, qui vidit fatum, quos sum-
 ptis tulit aura pennis. Ecce Diomedes suorum cladem
 spectasse dicitur. Ianus Parrhasius in præfat. lib. 2. de ra-
 ptu Proserp. Claud.

MIHI IAM SPERANDA FERRE.) Speranda pro ti-
 menda. lib. 4. Æneid. Hunc ego si potui tantum sperare
 dolorem. Et lib. 1. At sperate deos memores fandi, atq; ne-
 fandi.

CÆLESTIA CORP.) Cælestia corpora Martis, & Ve-
 neris intellige, vtrumque enim vulnerauit. Sed peritè
 Veneris tantum nomen exprimit, Martis suppressens,
 quod ei poterat esse gloriofius: vt videatur omnia quæ
 pertulit, odio Veneris pertulisse, contra cuius filium
 nunc vocatur ad pugnam: vt negans, etiam nunc paria
 formidare videatur. Dextram autem Veneris secundum
 Homerum, qui ait ἱ. Iliad. κνπεῖδα μὲν πρῶτον σχεδὸν ἕτα-
 σε χεῖρ ὀπί κρητῶ. Seruius.

NE VERO, NE ME AD TALES IMPELLITE PVGNAS.

Nec mihi cum Teucris vllum post eruta bellum

280 Pergama, nec veterum memini, lætorūe malorum.

Munera quæ patriis ad me portastis ab oris,

Vertite ad Æneam. stetimus tela aspera contra,

Contulimusq; manus: EXPERTO CREDITE, quantus

In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam.

285 Si duo præterea tales Idæa tulisset

Terra viros, vltro Inachias venisset ad vrbes

Dardanus, & versis lugeret Græcia fatis.

Quidquid apud duræ cessatum est mœnia Troiæ,

Hectoris, Æneæq; manu victoria Graiūm

290 Hæsit, & in decimum vestigia rettulit annum.

AMBO ANIMIS, AMBO INSIGNES PRÆSTANTIBVS ARMIS:

Hic pietate prior. coeant in fœdera dextræ

Quæ datur: ast armis concurrant arma, caute.

Et responsa simul quæ sint rex optime regum

295 Audisti, & quæ sit magno sententia bello.

Vix ea legati, variusq; per ora cucurrit

Aufonidūm turbata fremor: ceu saxa morantur

Quum rapidos amnes, clauso sit gurgite murmur,

Vicinæq; fremunt ripæ crepitantibus vndis.

NEC MIHI CVM TEVC. VLLVM POST ERVTA) Quod D baret, non se lætari amplius illorum malis, dicit ne me
 arbitrari sunt Latini, mansisse odiū vetus in animo Dio-
 medis aduersum Troianos, hoc ipse asserit erasum ex
 sensibus suis, post excidium Troiæ. Atque vt verè pro-
 moriam quidem eorundem apud se remansisse. Don.
 LÆTORVE MALORVM) Quomodo hic lætor
 malorum, sic suprâ, Institiāne prius mirer, bellinē labo-
 rum.

sum. Sic lata laborum, hellenismus est, subauditur A Troia, fatorum conditione conuersa. Seruius, Donatus.

MVN. VERTITE AD AEN.) Ne spreuisse pro vilibus munera videretur, asserit talia esse, quibus placari possit hostis, & nomen hostile deponi: facilius enim sic superari posse, si cum eo sic ageretur, quam si prouocaretur in campum. Qualis autem sit in armis, inquit, non audiui, sed probaui oculis meis: & cominus enim, & eminus congressi sumus: vidi hominis, & expendi virtutem. Donatus.

Atque hinc iam suasio, & consilium incipit: nam finita est auxiliorum negatio. Vnde & paulo post Venulus ita diuidit, dicens,

Et responsa simul qua sint, rex optime regum, Audisti, & magno qua sit sententia bello.

Scilicet audisti, & quemadmodum negauerit auxilia, & quod dederit nobis de pace consilium. Seruius.

STETIMVS TELA ASPER. CONTRA) Et cominus, & e longinquo inter nos bella tractauimus. Seruius.

CONTIVLMVSQVE MANVS) Alibi, Stat conferre manum. Lib. 10. Illi inter sese duri certamina belli Contulerant. Dicimus eodem sensu, manus conferere.

SI DVO PRÆTEREA TALES) Si duo Aeneas adhuc fuissent, in Græciam venissent Troiani, & quæ victoria gaudet, lugeret quod victa esset. Duo viros, p duos viros, vide Erythræum in Appendice Indicis. Horat. sat. 7. lib. 1. duo si discordia vexet inertes. Sic ambo apud eundem sat. 3. lib. 2. antiquè, pro ambos. Et Plaut. Amphit. puer ambo angues enecat. Cic. ad M. Fabium Gallum li. 7. præter duo nos loquitur isto modo nemo. Virgilius Homeri imitatione, qui de Nestore: τῶντοι δέκα μοι συμφορῶντες εἶεν ἀρχαῖον. Ergo duo præterea, id est, alios duos, vt essent tres. Dardanus autem pro Dardanius populus, & posuit principale p deriuatiuo. Sic Homerus, Τὸνδ' ἔκτανε δάρδανον ἀνῆς. Si igitur tres huiuscemodi habuisset Troia, plangeret Græcia, quod nunc ingemit

HECTORIS, AENEÆQVE MANV) Recurre ad lib. 9. vbi Turnus, decimum quos distulit Hector in annu. Traditum à Philostrato, Hectorem vocatum manum Troianorum, Aeneam verò mentem. Solidam, & inexpugnabilem Troiæ columnā vocat Hectorem Pindarus.

VICTORIA GRAIYM HÆSIT) Victoria dicta, quod vi, id est, virtute adipiscitur. Hoc est enim ius gentium, vim vi expellere. Nam turpis est dolo quaesita victoria. Certa autem victoria est, vel occisio hostis, vel expoliatio, vel vtrumque. Non est autem iucunda victoria, quæ per immensa detrimenta cōtingit. Et hoc est quod laudat Sallustius, duces victoriam incruento exercitu deportasse. Ibid. lib. 18. cap. 2.

IN DECIM. VESTIG. RETT. ANNUM) Vt in annum decimum differretur nostra victoria, Hectoris, & Aeneæ virtus fecit. Comparat deinde illos, & cum fortitudine pares faciat, pietatem Aeneæ maiorem tribuit.

COEANT IN FOED. DEXTRÆ) Concluditur suasio. Quærite, inquit, quibuscunque pactis, & remediis pacem, vitate periculum belli. Sequitur breuissima ἀνακταλίσσις.

CEV SAXA MORANT. CVM.) Solent poetæ saepenumero, cum translationes sunt audaciores, & duriusculæ, statim subiicere comparationem ad leniendum horrorem translationis: vt annotat Eustath. Iliad. 4. & apud Homerum.

ἀμα δὲ νέφ' ἔπιπετο πέζῳ, ὡς ὅτ' ἀπὸ σκοπῆς εἶδε νέφ' ἀπὸ βλάσ' ἀνῆς ἔρχόμενον κατὰ πόντον ὑπὸ ζεφύροιο ἰωῆς.

Eiusdem rationis videtur hoc Virgilianum. Nam pro eo quod fremor posuit, statim subdit comparationem, & reliqua. Hartung. Decur. 3. cap. 8.

CLAYSO GVRGITE) saxorum obiectione præcluso.

300 Vt primùm placati animi, & trepida ora quierunt:

PRÆFATVS DIVOS SOLIO REX INFIT AB ALTO.

ANTE EQVIDEM SVMMA DE RE STATVISSE LATINI

ET VELLEM, ET FVERAT MELIVS: NON TEMPORE TALI

COGERE CONCILIVM, CVM MVROS OBSIDET HOSTIS.

305 Bellum importunum ciues cum gente deorum,

Inuictisq; viris gerimus: quos nulla fatigant Prælia, nec victi possunt absistere ferro.

Spem si quam accitis Ætolûm habuistis in armis,

Ponite. spes sibi quisque: sed, hæc quam angusta, videtis.

310 Cætera qua rerum iaceant perculsa ruina,

ANTE OCVLOS, INTERQVE MANVS SVNT OMNIA VESTRAS.

Nec quenquam incuso, potuit quæ plurima virtus

Esse, fuit: toto certatum est corpore regni.

NVNC ADEO QVÆ SIT DVBIÆ SENTENTIA MENTI,

315 EXPEDIAM, ET PAVCIS (ANIMOS ADHIBETE) DOCEBO.

TREPIDA ORA QUIERVNT) vt primum trepidi fremere desierunt, aiebat enim paulo antè, variusq; per ora occurrit Ausonidum turbata fremor.

PRÆFATVS DIVOS INFIT) Morem antiquorum expressit, qui, antequam verba in senatu, vel concione facerent, deos precari solebant: vt & qui apud Christianos religiosissimi sunt, facere hodieq; solent. Nec hoc

Dde antiquis illis exordiis interpretandum cenfeo, quibus orationes auspiciari solebant veteres oratores, DEOS IMMORTALES, IVDICES, PRECOR, DEASQVE OMNES. Sed de precatione, quam facere, antequam concionarentur, aut in senatu loquerentur, solebant. Id ex ea concione intelligi potest, in qua Gracchus occisus est, de qua sic Cornificius. Cum Gracchus deos

deos inciperet precari, cursum isti imperum faciunt. id est, cum, antequam populum alloqueretur, & concionaretur, deos precaretur. Turneb. lib. 14. cap. 13.

Aptum huc, & confirmat Turnebi sententiam illud à Panegyrico Plinij. Bene, ac sapienter maiores instituerunt, ut rerum agendarum, ita dicendi initium à precatationibus capere: quod nihil rite, nihil providenter homines sine deorum immortalium ope, consilio, honore auspiciarentur. Hæc ille. [*Quid conuenientius, & consonantius Nazianzensi sententia in Apolog. 2. Is est, inquit Vir sanctissimus, optimus ordo in omni tam sermone, tum opere instituen- do, ut à deo incipias, & in deum pariter desinas.*] Maius quiddam à senatoribus Augustus postulauit. Sic enim Sueton. cap. 35. Quo autem lecti, probatique, & religiosius, & minore molestia senatoria munera fungerentur, sanxit, ut priusquam consideret quisquam, thure, ac mero supplicaret apud aram eius dei, in cuius templo coiretur.

Antiqui oratores, quod Turnebus tangebatur, in hæc verba orationes suas ordiebantur. IOVEM EGO OPTIMUM MAXIMUM PRECOR. quod quidem Cicero in Diuinat. irridet, quia videlicet iam putidum. Demosthenes nobilissima orationi suæ *περὶ τῆς ἀντιφρονίας* hoc fecit initium. *Πρωτον μὲν ὁ ἀνδρῶν ἀθναίων θεοῖς εὐχαίαι παῖσι, καὶ παῖσιν.* Maiores, inquit, Seruius, nullam orationem, nisi inuocatis numinibus inchoabant, sicut sunt omnes orationes Catonis, & Gracchi: nam generale caput in omnibus legimus. Hoc tamen in iis duntaxat faciebant, in quibus agebant de rep. Confirmat Liuius lib. 39. concione aduocata, cum sollempne carmen precatationis, quod præfari, priusquam populum alloquantur, solerent magistratus, peregrisset Col. ita inceptit. Vide insuper Brisson. Formular. lib. 1. num. 42.

SOLIO AB ALTO) Homericus reges stantes agunt cum populo, sed ætas senilis Latinum excusat.

ANTE EQUIDEM SVMMAM) Suasoria oratio. Scopus est, ut Troianis agri assignentur potius, quam ut bello cum iis decertetur. Vtilius fuisset, inquit, ante cladem acceptam consulere: modò seruum est, cum obsideamur ab hostibus. Latenter arguit Turnum, quod sibi non obtemperauit, ut fœdus fieret in 7. ubi dixit, *te Turne nefas, te triste manebit supplicium.* nam modo hoc tempus reuoluit. *Vellem statuisse* sic dixit, ut, vellem fecisse: & est compendiosa locutio, quum querimur nõ esse factum, quod fieri debuit.

BELLVM IMPORT. CIVES CVM GENTE DEOR.) Importunum, quod caret portu, id est, quiete, ubi nullus portus est: sicut contra opportunum, cui commoditas, & occasio obuenit ut portus. Nam hoc quodammodo dicit, in nau-

fragium fertur ista contentio: quia supra audierat, periculum esse superare Troianos. Gentem deorum vocat, ut qui à diis originem ducant per Dardanum. Seruius.

INVICTIS QVE VIRIS GERIMVS) Horat. Ode 1. lib. 4. laudans Romanos, Troianorum posteros, qui incómodis, duris, aduersisque præliis, & cædibus magis, ac magis inualecerent, & vigerent.

Duris ut ilex tonsa bipennibus,

Nigra feraci frondis in Algido,

Per damna, per cedes ab ipso

Ducit opes, animumq; ferro.

SPEMSI QVAM ACCITIS ÆTOL.) Adhuc facit commemorationem auxiliorum à Diomede negatorum, ut ostendat etiam ipsum timuisse, & eius exemplum esse retinendum. Deficientibus autem subsidiis, debere vnumquemque gerenda curare per sese. Quia dici potuit. Si auxilia denegata sunt, aderimus nobis nostra virtute: ideo dixit, *Spes sibi quisq;.* Sed hoc ademit eis, subdendo: *sed hac quam angusta, videtis. Cetera qua rerum, &c.* Et si, inquit, posset prouenire, ut sua quemque virtus defenderet à periculis belli, iam non potest, videtis enim afflictam omnia, & oculis cernitis, manibus tangitis, ut narratione opus non sit, qua ruina res nostræ noscantur oppressæ. Donatus.

ANTE OCULOS, INTER QVE MAN. SVNT OMNIA VEST.) sunt vobis notissima, & cõperrissima, sicuti ea quæ ante oculos versantur, & manibus tanguntur. Eiusdem generis est, ante pedes, quo utimur, cum quid in promptu, ac paratum esse significare volumus, quam vim habent etiam superiora duo.

NEC QVEN. INC.) supra, *Nec vos arguerim Teucris.*

TOTO CERT. EST. CORP. REGNI) Occurrit tacite suspitioni, ne infelicem belli euentum aut Turno, aut cuiuspiam alteri videatur tribuere. Hoc ipsum clarius verbis antegressis alibi dixit, *simul omne tumultu Coniurat, trepido Latium.* Fecit vnusquisque quod debuit. Impleuit vestra virtus officia sua, & omne regnum in arma conuersum est, omnibus imperij viribus certatum est. Quasi diceret. Quid faciemus pauci, & fessi, qui cum totius regni viribus recenti virtute certantes nec obtinere potuimus, & afflicti discessimus? Consilium deinde se vtile daturum spondet, & attentos faciens, breuitatem promittit. *Dubiam mentem* intellige deliberantis mentem: qui enim deliberat, dubitat. Donatus.

ANIMOS ADHIBETE) Animos adhibere Græci dicunt *προσέχειν τὴν ψυχήν.* Lucret. lib. 2. *Nunc animum nobis adhibe veram ad rationem.* Vrsin. Dicitur etiam latinè, attendere, aduertere animos.

Est antiquus ager Tusco mihi proximus amni,
Longus in occasum, fines super vsque Sicanos.
Aurunci, Rutulique serunt, & vomere duos
Exercent colles: atque horum asperrima pascunt.

320 Hæc omnis regio, & celsi plaga pinea montis
Cedat amicitia Teucrorum, & fœderis æquas
Dicamus leges, sociosque in regna vocemus.
Confidant, si tantus amor, & mœnia condant.

325 Est animus, possuntque solo decedere nostro:
Bis denas Italo texamus robore naues,
Seu plures complere valent: iacet omnis ad vnam
Materies. ipsi numerumque, modumque carinis
Præcipiant, nos æra, manus, naualia demus.

330 Præterea, qui dicta ferant, & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisq; manu prætendere ramos:
Munera portantes eborisq;, auriq; talenta,
Et sellam regni, trabeamq; insignia nostri.

335 CONSVLITE IN MEDIVM, ET REBVS SVCCVRRITE FESSIS.

EST ANTIQVVS AGER) Consilij huius duplex repe-
ritur esse tractatus. Fuit quippe vna pars eius, si cõmo-
rari Troes in Italia malunt: altera, si abscedere. In vtra-
que asserit, se velle esse liberalem: quod sciret, hostes si-
ne cõmodo suo non esse recessuros ab affectu pugnan-
di, vtpote, qui essent superiores: species autem, quas se
velle dare: dicturus est, sic extenuat, vt sine detrimento
dari possint, & sumi pro magnis. Cur ergo non fieret, q̄
non lederet dantem, & libenter accipiens sumeret? Ca-
to in originibus dicit, Troianos à Latino accepisse agrũ,
qui est inter Laurentum, & castra Troiana: etiã modum
agri commemorat, & dicit eum habuisse iugera DCC.
Tuscum annem Tiberim accipe, & longius in occasum,
expone, ea parte longior, qua in occasum tenditur. Vsq; B
ad fines Sicanos, puta quos Siculi aliquando tenuerant,
id est, vsque ad ea loca, in quibus nunc Roma est, hæc e-
nim Siculi habitauerunt prius: vnde est, & gentes venire
Sicana. Ergo suum pollicetur agrum, aut quem tanquã
stipendiarium habebant Rutuli, & Aurunci: aut ad quem
coleridum quasi regi operas dabant. Extenuat deinde a-
gri meritum, quod vile videatur esse, quod donat, nec
audientibus causam præstet inuidiæ. Fœderis leges di-
cendas ipse exponit, vt nimirum socij sint, non stipen-
diarij, ciuibus non inferiores. Dixit vnam tractatus sui,
& sententiæ partem, vt accipiant agros, confidant, ciui-
tate in sibi, si voluerint, condant. Subnectit alteram hoc
modo. Sin alios fines, &c. Donatus.

CE DAT AMICITIÆ TEVCOR. ET FOED.) Concedat
in pretium amicitiae, & pari inter nos societate ver-
semur, id est, vt neuter sit inferior.

SIN ALIOS FINES, ALIAMQVE) Quid illis beneficij
præstandum sit, si aliud habitatum velint, idq; per mare,
concedere: naues videlicet ad eorum vsum, quotquot
indigent, de materia, cuius magna copia præparata iam
in litore iaceat, & quidem ad ipsorum arbitrium, sum-
ptu, & operis publicis fabricandas.

POSSVNTQVE SOLO. D. NOSTRO) Legitur etiam
poscunt, bona sententia.

IACET OM. AD VND. MATER.) Materiam nauibus
idoneam Græci vocant ναυπηγῆσιμον ὕλην, vt & ναυπηγῆ-
σιμον πῶλον, quæ commoda habet ad nauium compactu
ram, & ædificia, qualis Antædrus in 3. vbi materia in bel-
licos vsus cæditur. ὕλοτομή, Materiatio, ὕλοκοπή, δένδερκο-
πή. German.

NOS ÆRA, MANVS, NAVALIA DEMVS) Per manus
credo hic ἐργάτας, operas, & remiges intelligi. Sunt ta-
men qui manus sine præcedenti interpunctione in gi-
gnendi casu accipiant: vt, ἀρα manus, pro stipendio nau-
tici ministerij, & bellici: vt æs manuarium, quod ma-
nuum labore acquiritur. Alij malunt manus accipere
pro instrumentis, & telis naualibus, quibus naues har-
pagonibus raptæ tenentur, à manus humanæ similitu-
dine. Ναυαλία ναυσάδρους Græci, & νεώεια vocant: ve-
rũm hic ex Seruij sententia videntur pro trabibus acce-
pta, ex quibus naues compingantur, poetæ passim νῆια
ἄνεξ, ἀντὶ τῶν ναυπηγῆσιμων ξύλων, & Hesiod. νῆια ξύλα.

A Sunt qui hinc naualia ναυπηγῆσιμα intelligant, pro loco, vel
officina, vbi naues extruuntur. German.

CENT. ORAT. PRIMA DE GENTE) Centum orato-
res constituit mittere, eosque nobiliores. Ex numero
igitur, & nobilitate legatorum negotij magnitudo per-
spicitur. Potest autem hoc videri ab Ænea didicisse, qui
totidem, & cum muneribus ad Latinum misit libr. 7.
Seruius, Donatus.

Duo putat legatis agenda. Antecessit enim, Præ-
terea qui dicta ferant, & fœdera firment. Primum, expo-
nenda quæ superius de agro, aut nauibus dandis propo-
sita sunt. Deinde fœdus, & pacem cum Troianis Lati-
norum nomine faciendam: quod vt se velle significant,
etiam antequam loquantur, vult eos manibus ramos o-
leaginos, insigne pacis præferre. Existimat etiam ad-
denda munera, & quidem regalia, ex quibus Æneas,
quanta sibi tribuatur dignitas, & se in partem regni ad-
missum, intelligat.

Cum multa alia scitu suauia, & vtilia, tum hoc eti-
am docet Tiraquell. de Nobilitate cap. 20. numer. 43.
nobiles præferendos cæteris in legationibus obeundis.
Illi siquidem, & fidelius, & prudentius eo munere fun-
cturi videntur. Præterea, vt habeat dignitatem legatio,
ne se contemni putet is ad quem mittitur: neue eius
qui mittit personæ, conditionique parum respondeat.
Cæsar lib. 1. Gallicor. vbi de eius aduentu Heluetij cer-
tiores facti sunt, legatos ad eum mittunt nobilissimos
ciuitatis. Liuius lib. 2. Quibus cum responsum esset,
missurum ad regem senatum legatos, missi confestim
honoratissimus quisque ex patribus. Hinc Annibal ad
Scipionem libr. 10. belli Punici. Vestri quoque (vt au-
dio) patres non nihil etiam ob hoc, quia parum digni-
tatis in legatione erat, negauerunt pacem. Apud Ho-
merum 9. Iliad. Phœnix monet Achillem, ne condi-
tionem Agamemnonis ab Vlyssæ, & Diomede in eam
rem legatis, oblatam renuat: præsertim ob huiusmo-
di legatos, ex omni coetu Græcorum nobilissimos.
Adde Plaut. Amph. Delegit viros primorum, principes,
eos legat Telebois.

ET SELLAM REG. TRABEAMQVE) Regibus sociis
& amicis Romani huiuscemodi munera mittebant, vt
eorum maiestati conuenientia. Liuius libr. 10. belli
Pun. loquens de Scipione. Postero die, vt à præsentĩ
motu auerteret animum eius, in tribunal ascendit, &
concionem aduocari iussit. Ibi Masanissam primum re-
gem appellatum, eximius ornatum laudibus, aurea co-
rona, aurea patera, sella curuli eburna, & scipione e-
burneo, toga picta, & palmata tunica donat. Vide
Briffon. Formular. libro 2. pag. 234. quæ dona pop.
Rom. regibus sociis, & amicis mittere solet, & qui-
bus præterea à senatu honoribus afficerentur, pagi-
na 235.

CONSVLITE IN MEDIVM) Concludit tandem. Si,
inquit, quæ dixi, nõ videntur facienda, vosmet in com-
muni periculo prouidete, quid factu opus. Hoc enim

valet in medium. Sici. Georg. in medium quarebant. Sic A
& Graeci, βυλέυσθαι οἰς κοινόν, ἢ κοινολογεῖσθαι πρὸς ἀλ-
λίαν.

REBUS FESSIS) etiam Tacitus dixit lib. 15. Annal.
deligendumque, qui rebus fessis subueniret. Fessi rerū
dicit lib. 1. & lib. 3. *Quem fessis finem rebus ferat.*

Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
Obliqua inuidia, stimulisq; agitabat amaris:

LARGVS OPVM, ET LINGVA MELIOR: SED FRIGIDA BELLO

DEXTERA, CONSILII HABITVS NON FVTILIS AVCTOR,

340 SEDITIONE POTENS (GENVS HVIC MATERNA SVPERBVM

NOBILITAS DABAT, incertum de patre ferebat)

Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras.

Rem nulli obscuram, nostræ nec vocis egentem

Consulis, ô bone rex. CVNCTI SE SCIRE FATENTVR,

345 QVID FORTVNA FERAT POPVLI: SED DICERE MVSSANT.

DET LIBERTATEM FANDI, FLATVSQVE REMITTAT,

Cuius ob auspiciū infautum, moresq; sinistros

(DICAM EQVIDEM, LICET ARMA MIHI, MORTEMQVE MINETVR)

Lumina tot cecidisse ducum, totamq; videmus

350 Confedisse urbem luctu, dum Troia tentat

Castra, fugæ fidens, & CÆLVM TERRITAT ARMIS.

Vnum etiam donis istis, quæ plurima mitti

Dardanidis, duciq; iubes, vnum optime regum,

Adiicias: nec te vllius violentia vincat,

355 Quin gnatam egregio genero, dignisq; hymenæis

Des pater, & pacem hanc æterno fœdere iungas.

TVM DRANCES IDEM INFENSVS) Macrob. Satur-
nal. lib. 5. cap. 2. affirmat, Virgil. in Drance, & Turno re-
ferre nobis Homericum Agamemnonem, & Achillem
æquè altercantes. Quonam modo? utrobique enim al-
ter suum, alter publicum commodum cogitat. Illic A-
gamemno conatur retinere amores suos, suæque libi-
dini studet: Achilles communem vicem est sollicitus.
Ita hinc Turnus semet spectat, pugnat enim pro vxore:
Drances rem pub. intuetur. Verùm illic propemodum
neci datus est Agamemno: hic verbis tenus pugnatur,
& linguis, non gladiis. §

QVEM GLOR. TVRNI OBLIQ. INVID.) Prosopogra-
phia. Describitur Drances ab affectu erga Turnum, o-
pulentia, eloquentia, prudentia in cōsultando, factione
populari, & materna nobilitate. Fuit enim soror Latini,
pater rusticus. Suprà quoque Drancem Turno fuisse ve-
hementè aduersarium dixit, *Ingrauat hac Drances, &c.*
nunc etiam causam aperit, cur ei tantopere aduersaretur,
inuidiam scilicet, quæ obliquam vocat, ut placet Ser-
uio, quia se simulata Reip. defensione tegebat. Est igitur
oculus inuidiæ obliquus, quoniam aperte non audet, q̄
cupit, & semper aliquod mantellum quærit, sub quo la-
teat. De inuidia disputauimus ad illud Eclog. 1. *Non-
quidem inuideo, &c.* Nunc pauca sapientum dicta, ac-
commodatè ad id, quod hinc Virgilio scribitur, addu-
cemus.

Vulgatum est, virtutis comes inuidia: sicut vmbra
scilicet corporis, cum in sole ambulamus. Anacharsis
Scytha interrogatus, cur homines sepe dolerent: quia,
respondit, non solùm sua mala doleret, verum etiam a-
liena bona. Hinc Themistocles adolescens nihil se ad-
huc præclarè facere dixit, cum nōdum inuideretur sibi.

Nobilem sententiam Taciti ex lib. 2. Histot. accipe. V-
xorem quoque eius (Cæcine) Saloninam, quanquam in
nullius iniuriam, in signi equo, ostroq; inueheretur,
tanquam læsi grauabantur. In sita mortalibus natura, re-
centem aliorum fælicitatem ægris oculis introspicere,
modumque fortunæ à nullis magis exigere, quam quos
in æquo videre. Interim qui egregias, & laude dignas a-
ctiones susceperunt, ne eas ob inuidiorum calumnias
deserant, & se illo Plutarchi cōsolentur. Flammam pri-
mò emicantem multus comitatur fumus, qui quidem
euanescit, inualecente, & explicante se flamma. Sic res
eximias aggredientem inuidia multa premit inuidia, do-
nec aucta gloria, inuidiæ fumum discutiat. Nam fumus
gloriæ inuidia.

Est autem ambiguum verbum *inuidia*, & tam in
eo dicitur, cui inuidetur, quam in eo qui inuidet. De in-
uidente Cicero mauult inuidentiā dicere: quod tam-
en vsus minus recepit. Verba ipsius è 3. Tuscul. adscri-
bemus. Etenim si sapiens in ægritudine incidere pos-
set, posset etiam in misericordiam, posset in inuidentiā:
non dixit, in inuidiam, quæ tum est, cum inuidetur. Ab
inuidendo autem inuidentiā rectè dici potest, ut effugiamus
ambiguum nomē inuidiæ: quod verbum ductum
est à nimis intuendo fortunam alterius, ut est in Mena-
lippa. *Florem quisnam liberum inuidi: meum?* Idem li. 4.
Sed singulis perturbationibus partes eiusdem generis
plures subiiciuntur, ut ægritudine inuidentiā: vtendum
est enim docendi causa verbo minus vsitato: quoniam
inuidia nō in eo, qui inuidet solùm dicitur, sed etiam in
eo, cui inuidetur.

LARGVS OPVM, ET LINGVA MEL.) Postquam poe-
ta de morbo Drancis dixit, qualis præterea fuerit descri-
bit. Ap-

bit. Appellat diuitem, hoc enim est *largus opum*, non A qui largè tribueret opes, sed qui afflueret opibus. Deinde loquentiam ei magis, quam eloquentiam concedit, & lingua quam manu promptiorem, consilio tamè bonum, eundem factiosum, & incerto patre, quanquàm nobili matre progenitum affirmat.

GEN. HVIC MAT. SVPERB. NOBIL. DAB.) Quamquam filij non nobilitentur ex parte matris, tamen accepta à patre nobilitas splendidior, illustrior, clarior, inde fit. Ignobilitas autem propter matris nobilitatem minus obscura, & abiecta, vt sentit Baldus in d. l. vlt. in fi. C. de ser. frugi. Hinc etiam apud. poetas, quosdam à genere materno videmus commendari, & eius rationem magnam haberi. Vlysses apud Ouid. 13. Metamorph.

Est quoq; per matrè Cyllenius addita nobis Altera nobilitas, deusest in utroq; parente.

Et i. Fast.

Hinc fuit Euander, qui quanquam clarus utroq; Nobilior sacra sanguine matris erat.

Stautius lib. 4. Syluar. *Stemmata materno felix, virtute paterna.* Silius lib. 2. de Sychæo Annibalis nepote ex forore. *Asdrubalis proles, cui vano corda tumore Maternum implebat genus.* Ex Virgilianis verbis, vt apparet, factum carmen. Longus est hac in re Tiraquell. plurimèque ex omni antiquitate vir laboriosissimus collegit, de Nobilitate cap. 19. à numero 26. deinceps. Auctor Herodorus lib. 1. Lycios à matribus sibi nomina imponere solitos. Obuios interrogatos qui essent, & qua familia, à matribus, & auis suum genus repetiuisse.

INCERTVM DE PATRE FEREBAT) Dubio genitore creatus erat, vt Ouidius dixit. Quendam è scorto genitum falsè tetigit Diogenes: cum enim lapillos iaceret in populum, caue, inquit, ne patrem ferias.

AGGERAT IRAS) forma, & imitatione græca dictum, vt *χάεσαι, χάεσαι, χάεσαι* Græci irasci nonnunquam, quod congeri, & aggerari videatur iracundia: cum eæ voces propriè aggerem struere, & ducere sonent. German. Quæ autem de Polydamante finxit Homer. Iliad. μ. Virgilius ad Drancem transtulit. Vrsin.

REM NULLI OBSCVRAM) Conquestio super iniuria Turni, qua Latinos affecit, dum priuatam libidinem communi salutij anteponebat. Regis Latini consilium approbat, statuitq; necesse non esse, amplius quidquam consulere.

SED DICERE MYSSANT) Mussant modò verentur significat, aliàs, dubitant: vnde, *mussat rex ipse Latinus Quos generos vocet.* Interdum susurrant, vt de apibus dicitur: & propriè mussare, obmurmurare, & mutuo esse vicinum. Seruius.

Mussare, & murmurare Nonio, ita discernuntur, quod mussare hominum sit occultè, & depressa voce loquentium, quod celatum velint: laudat hunc locum Maronis. Murmurare autem maioris soni est, proximi ad tumultum [Georg. 1. *resonantia longè Littora misceri, & nemorum increbrescere murmur.* Quidam sic exponunt. Cum silentio dissimulant, dissimulandi causa tacent.

DET LIBERTATEM FANDI) Libertas fandi, est *παρρησία, ελευθερολογία.* Fingit se metuere Turnum, & cum metui ab omnibus, vt ita rapiat in odium. Incipit etiam complere, quæ se professum apud Æneam meminerat. *Et te si qua viam dederit fortuna, Latino iunge mu regi, &c.* Donatus.

FLATVS QVF REMITTAT) Flatus hic accipitur, vt apud Græcos nonnunquam *φύσημα*, pro eo quod est, *φύσημα, λήμα*, ferocia, superbia. Xenophon. *πεφυσμημένοι δὲ δυνάμει.* Notat. German. Etiam *μεγα φουάν, & πνεύειν μεγάλα*, pro spiritus magnos gerere, inflari cogitationibus, Græcis vsitata sunt. VV

CVIVS OB AVSPICIVM INFAVST.) Inuidiosè Turni auspicijs imputat, quod tantus, perijs exercitus: ac si dicat. Si malis Turni auspicijs non egrederentur, possent forsitan sua virtute superare. Exprimat quidquid verecundè celauit Latinus. Seruius.

MORES SINISTROS) Quoniam principio homo temerarius Latino obtemperare noluit.

LVMINA TOT CECID. DVCEVM) Ipsos proceres sic appellat, quomodo Hectorem lib. 2. lucem Dardaniæ. Hac metaphora plurimi scriptores eleganter vsi reperiuntur, cum adiunctis. Cic. Philipp. 2. In te M. Antoni id decreuit senatus, & quidem incolumis, nondum tot luminibus extinctis, quod in hostem rogatū decerni est solitum. Mendosè scriptum est in vulgatis, *luminaribus*, quam vocem nescisse videtur Cic. Nam & ep. 25. lib. 15. ad Atticum legendū est *luminum* pro *luminarum*. Sed locus ille admodum deprauatus est. Vide Annotat. Lamb. Et 3. Off. M. Cato sententiã dixit, huius nostri Catonis pater. Vt enim ceteri ex patribus, sic hic, qui lumen illud progenuit, ex filio est nominandus. Philipp. 5. Pompeio enim patre, quod imperij pop. Rō. lumen fuit, extincto. In Miloniana de selectis à Pompeio iudicibus. Itaq; delegit è florentissimis ordinibus ipsa lumina. Et omnino viros aut sanctitate morum, aut doctrinæ magnitudine, aut sapientia, aut rebus gestis eximios appellare lumina (tracta, vt videtur, à sole metaphora) mos tenet. Nec mirandum, si vocentur lumina, cum etiam sidera, soles, interdum nominentur. VV

VRBEM CONSEDISSE LVCTV) dictum est, inquit Turneb. lib. 23. cap. 14, quod qui tristes sunt, plerumq; sedent, & Græci *καθίζεν κλαίοντα*, id est, flentem reddere, dicere eodem fere modo solent. Dicere vult, urbem in luctu iacere, luctu summersam videri.

CÆLYM TERRITAT ARMIS) desiderandi sensu, & significatione audio, vt sit, cælum, deosq; terrere velle videtur. Prouerbialis hyperbole, inquit Pataemigraphus. Conuenit in minaces, & feroces, Thraconesque magniloquos. Sumpta videtur à bello giganteo, quæ fabula notissima est. Confine huic illud in epistola. Synesij ad Andronicum. *Τῆ κεφαλῇ τὸν ἄρανὸν ἐξαράσσειν ἐπιχειρεῖ.* Id est, capite cælum perumpere conatur. Turneb. lib. 14. cap. 13.

VNUM ETIAM DONIS ISTIS) Dixit placuisse omnibus sententiam regis: sed addit Drances, quod ille verecundè, & consultò transmiserat: finis enim belli posset accedere, si tolleretur causa certaminum. Ergo quæ iubes mitti, auro, ebori, fellæ, trabæ: quæ iubes dici, de nauibus, & agro, adijce vnum tantum, quod propterea difficile non est: da illi filiam tuam Lauiniam: dabis egregio genero, & affinitate tua digno, (vnde Turnus indignus apparet) & ista generis coniunctione in æternum pacis fœdera firmabuntur. Hoc dicto præterea Latini pudorem exonerat, qui Turno etiam suam promiserat filiam, dicens, causam Reip. præponderare debere, & propter pacem ciuium Turno Æneam esse præferendum. Donatus, Seruius.

Quod si tantus habet mentes, & pectora terror,
Ipsium obtestemur, veniamq; oremus ab ipso:

Vvu* 3

Cedat

2139

- Cedat ius proprium regi, patriæq; remittat.
 360 Quid miseros toties in aperta pericula ciues
 Proiicis? O LATIO CAPVT HORVM, ET CAVSSA MALORVM.
 NVLLA SALVS BELLO, PACEM TE POSCIMVS OMNES.
 Turne, simul pacis solum inuiolabile pignus.
 Primus ego, inuisum quem tu tibi fingis (& esse
 365 Nil moror) en supplex venio: miserere tuorum:
 Pone animos, & pulsus abi. sat funera fusi
 Vidimus, ingentes & desolauimus agros.
 Aut (si fama mouet, SI TANTVM PECTORE ROBVR
 CONCIPIS, & si adeo dotalis regia cordi est,)
 370 AVDE, ATQVE ADVERSVM FIDENS PER PECTVS IN HOSTEM.
 Scilicet, vt Turno contingat regia coniux,
 Nos, animæ viles, inflecta, inhumataq; turba
 Sternamur campis: etiam, tu, si qua tibi vis,
 Si patrij quid Martis habes, illum aspice contra,
 375 Qui vocat.

QUOD SI TANTVS HAB. MENTES ET PECT. TER-
 ROR) Quod si tantopere timemus Turnum, quod tu
 præstare potes, ab ipso rogemus, vt patiatur regem te
 vti suo ipsius iure, in gratiam patriæ remittat de iure suo,
 illud in arbitrio regis ponat. Reliqua deinceps verba
 magnum pondus habent singula. *Miseros ciues*, qui cū
 sint innocentes, coguntur infelicis hominis extremam
 communicare fortunam. Et quidem istuc non semel,
 q̄ ipsum erat intolerabile, verum sapius. Et est quidem
 viri fortis, incertum pugnæ non timere: sicut enim in
 eo timentur aduersa, ita possunt etiam secunda me-
 lioribus prouenire successibus. In pericula autem ma-
 nifesta vnumquemque improvidum ruere, summa
 dementia est, eodemq; nō alienos, sed ciues detrudere,
 ac projicere, tanquam viles, atque abiectos, verè indi-
 gnissimum est. Ad extremum in apertum conuicium
 erumpit. O, inquit, non vni ciuitati, sed toti Latio, si-
 ue Italiæ principium, & caussa malorum omnium, qui-
 bus adhuc oppressa est: per te enim ad arma compulsus
 est, & tot de suis perdidit. Donatus.

O LATIO CAPVT HORVM, ET CAVSSA MAL.)
 Lib. 12. *Se causam clamat, crimenq; caputq; malorum.*
 Terent. And. *Nam si hic est mali quidpiam, hemillic*
est huic rei caput. Vbi Donatus. Caput est origo, &
 summa vniuscuiusque rei. Mox Virgilianum hunc lo-
 cum subiicit. Rursum Adelph. *Non potuit melius, idem*
sensit quod ego, te esse huic rei caput. Rem quoque prin-
 cipio carentem ἀκεφαλήν vocamus. Ergo capitis hiero-
 glyphicum sæpe, & præcipuè, est initium, principium,
 prima caussa, fundamentum, quod passim videre est a-
 pud scriptores, & declarat ipsum eius etymon. Sic enim
 Varro dictum putat caput, q̄ ab eo initiū capiant sensus
 & nerui. Confirmat item consuetudo loquendi, cum
 dicimus aliquid à capite arcessere vel exordiri, aliquid
 ab hoc, vel illo capite manare. Frequenter etiā caput pro
 re in aliquo genere potissima ponitur. Capita reip. ali-
 cuius rei caput, caput cœnæ. Cic ad Appiū. An tibi ob-
 uiam non prodirem? primum Appio Claudio, deinde
 Imperatori, deinde more maiorum, deinde, quod cap-
 ut est, amico? Caput & causam malorum Cic. Philipp.
 2. Antonium vocauit, malorum, inquam, belli ciuilib. D
 Sed vsus est alijs verbis, nempe istis. Ab huius enim sce-

Alere omnium malorū principium natum reperietis. 34
 NVLLA SALVS BELLO, PACEM TE POSCIM. OM.)
 Si pugnandum vterius fuerit, nulla iam speranda est re-
 liquis vita, quia ad id deducti sumus, vt spes nulla remā-
 ferit. Te ergo Turne pacem poscimus, qui solus es caus-
 sa bellorum: nam Æneas iam pacem promisit. *Inuiola-*
bile pignus intellige Lauiniam, & petimus vt cedas La-
 uiniam Æneæ. Donatus, Seruius.

Quantquam hic versus nulla cum adiectione ita
 soleat citari à multis, *Nulla salus bello, pacem te poscimus*
omnes, & verum sit, pacem esse bello præferendam, illo-
que longè meliorem: tamen, quod ipse vides, poeta
 addit, *Turne: & Drances* petit à Turno, vt per eum fa-
 cere pacem cum Troianis liceat: quamuis id ex ignauia
 potius, quam quod ita verè sentiret, quod ei in respon-
 sione Turnus obijcit. Sed nec generatim, ac simpliciter,
 nec in parte semper pax bello anteposenda. Sed res ita
 distinguenda est, quemadmodum in Archidamo docet
 Isocrates: qua eadem oratione pro se vti Turnus possit.
 Sic ergo ille pater eloquentiæ, κατηγορήσει δὲ τῶν πο-
 λέμων, &c. At quidam in bellum inuehuntur, eiusque
 perfidiam accusant, argumentis vtentes, cum alijs, tum
 ijs ipsis, quæ nobis acciderunt: seque mirari dicunt,
 quenquam esse, qui rei tam sæuæ, ac temerariæ fidem
 habendam censeat. Ego verò noui multos, qui sibi ma-
 gnam bello felicitàtem pepererunt: multos item, qui
 eandem pace amiserunt. Nihil enim rerum omnium
 per se omnino vel malum est, vel bonum: sed vt quisq;
 rebus, atque occasionibus vtitur, ita necesse est euen-
 tus consimiles inde consequi. Est autem felicitàbus ex-
 petenda pax (nam eo statu bona parta diuinitatibus con-
 seruantur) calamitosis ad gerendum bellum animus
 adiiciendus. Nam tumultu bellico, & omnia conando,
 afflictæ res celerius eriguntur. In ea autem oratione,
 quæ est de pace, pronuntiauit verissimè idem orator
 q̄ subiungimus, ἢ κομὲν γὰρ ἐκκλησίᾳ ζῶντες πρὸς τὸ πολέμῳ,
 καὶ εἰρήνης, ἀμεγίστην ἔχει δυνάμιν ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων, καὶ
 πρὸς τὴν ἀνάγκη τὸς ἄρθῶς βουλευομένους ἀμείνον τῶν ἄλλων πρὸς τὴν
 γειν. Hoc est: Nam in hoc conuentu de pace, & bello
 deliberatur: quæ duæ res maximas in vita mortalium
 vires habent, alijsq; felicitàores necessario reddunt eos,
 à quibus prudenter administrantur.

Memoratu haud indigna Diodori sententia, in ex-
orsu libr. 12. Nullum penitus ex his, quæ nobis bona
putantur, purum, atque sine omni molestia sincerum
mortalibus vnquam obtigit: contraque nullum malū,
quod omni prorsus vtilitate careat. Deinde quantum
bonorum Græcia è bello Xerxiano consecuta sit, de-
monstrat.

Huc item mirificè quadrat locus Thucydidi lu-
culentissimus de pace, & bello, ex oratione Corinthio-
rum, lib. 1. Ut enim modestia est quiescere, si non affi-
ciaris iniuria: ita iustitia est, cum afficimur iniuria, paci
bellum anteferre, & repressā iniuria, post bellum rur-
sum pacem facere: nec aut successū in bellis elatos plu-
ra appetere: nec pati iniurias mollitie, & amore otij. B
Nam & qui propter voluptatem quiescit, citò ea pri-
uabitur: & qui propter successus in bellis fit insolenti-
or, non cogitat se efferrī cæca ferocia, quæ non erit di-
uturna: sæpe enim etiam stulta consilia, cum alij agunt
stultius, habent bonos euentus: ac multò sapius ea,
quæ bene deliberata videbantur, secus cadunt, cum alij
sunt intenti, &c.

Sed fingamus à Marone absolutè pronuntiatam
hanc de bello & pace sententiam, & eam ipsam, quoni-
am sic quoque vera est, illustremus non nihil. Herodotus
lib. 1. ὁδὲς γὰρ ἕτα ἀρόητος ὄντι, ὅστις πόλεμον ἀπὸ εἰρήνης ἀ-
πέται. ἐν μὲν γὰρ τῇ οἰ παῖδες τὸς πατέρας δάμνησι· ἐν δὲ τῇ
οἰ πατέρες τὸς παῖδας. Id est, neque enim quisquam ita
amens est, vt bellum, quam pacem præoptet. Nam in
pace filij patres, in bello patres filios sepeliunt.

D. Gregor. Nyssenus, lib. de 8. Beatitud. pacē cum
bello cōparans, quā illa optabilis, & iucunda, quā cōtrā
hoc inuisum, ærumnosumque sit, clarissimè ostendit. Nō
nullā subiicio. *Quid n. hominibus, ex iis rebus, quibus
frui, atq. potiri studēt, vita pacifica dulcius? Quodcūq. no-
minaueris ex ijs, quæ in vita suauia, & iucunda sunt, pace
indiget ad hoc, vt iucundum sit. Etenim si suppetant diui-
tia, bona valetudo, vxor, liberi, domus, parentes, ministri,
amici, horti amœni, lauacra, palastra, gymnasia, quæcun-
que demum voluptatis inuenta sunt, quæcunq. delicias se-
ctantes recreare possunt, si pacis bonum defuerit, quid in-
de lucri est? aut quid profunt, bello, quo minus fruamur,
impediente? Ergo cum ipsa pax iucunda est, tum omnia
quæcunq. in vita coluntur, expetuntur, & in pretio sunt,
dulcia, atq. iucunda efficit. Quin etiam, si qua more hu-
mano in pace nobis calamitas accidat, bonis malum con-
temperatum lenius, ac toleratu facilius, quibus accidit,
existit: bello verò vitam premente, sensu quodammodo
aduersus eiusmodi acerbarum rerum casus caremus. Com-
munis etiam calamitas dolore superat incommoda singu-
lorum. Ac quemadmodum medici de corporis incommo-
dis dicunt, quum duo simul morbi in vno corpore concu-
rerint, solius exuperantis sensum existere, ac latere quo-
dammodo mali inferioris dolorem, immensa, atq. insupe-
rabili magnitudine praualentis celatum: itidem incom-
moda belli exuperantia acerbitatem efficiunt, vt proprias
calamitates homines non sentiant. Quod si ad proprio-
rum incommodorum sensum animus quodammodo tor-
pet, communis belli malis consternatus, quomodo volup-
tatis sensu fruatur? Vbi arma & equi, vbi ferrum a-
cutum, & tuba sonans, vbi phalanges hastis inhorrescen-
tes, scuta coherentia scutis, vbi cristate, & terribiles galea,
vbi confictus, impressiones, manuum conseruiones, pralia,*

Acades, fuga, persecutiones, gemitus, ululatus, vbi terra san-
guine mader, mortui conculcantur, & obteruntur, sauci
derelinquuntur: nunquid in his rebus occupato otium
vnquam erit cogitationem ad rem aliquam iucundam
conuertendi?

De pacis commoditatibus, & fructibus attexam
verficulos Tibulli ornatissimos, ex lib. eius i. eleg. 10.

Interea pax arua colat, pax candida primæ
Duxit aratores sub inga curua boues.
Pax aluit vites, & succos condidit vnae,
Funderet vt nato testa paterna merum.
Pace bidens, vomerq. vigent: at tristia durō
Militēs in tenebris occupat arma situs.
Rusticus è lucoq. vehit malè sobrius ipso
Vxorem plaustro, progeniemq. domum.

Græcè doctissimus homo hunc versum ita est in-
terpretatus. χεῖζομεν εἰρήνην, πολέμῳ σωπίεον ἴδεν. In c-
undem lusit hæcæ parodias idem ille.

Nulla salus pelago, portum te poscimus omnes.
Nulla sine ære salus, illud te poscimus omnes.
Nulla salus lymphis, vinum te poscimus omnes.
Nulla salus magnis opibus, mediocria posco.
Nulla salus virtus, virtutem poscimus omnes.

QVEM TV TIBI FINGIS) Bene, quem tu fingis,
ne ei tanquam inimico non credatur. Hoc dicit, Non
sum quidem: sed si velis esse, non recuso, & esse nihil
moror. Et magna est nocendi calliditas: supplicem se
efficit inimicus, & vt modò desiderata perficiat, atque
vt maiorem inuidiam compleat, rogat omnium nomi-
ne. Quin & beneuolum se fingit, dum ipsius quoque sa-
luti vult esse consultum, quem odio persequebatur, &
quem oppressum cupiebat. Omnia demū, inquit, sunt
plena funerum, & vastitatis, nec fere iam superest, qui a-
gros colat. Donatus, Seruius.

INGENT. ET DESOL. AGROS) Vt alibi, & latos va-
stant cultoribus agros. Defolantur agri, cum inde coloni
ad bellum abstrahuntur. Cic. pro lege Manil. Nam cū
hostium copiarum non longè abfunt, etiam si irruptio facta
nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura dese-
ritur, mercatorum nauigatio conquefcit.

AUT SI FAMA MOVET, SI TANT. PECTORE ROB.)
Si aliquam curam nominis & famæ tuæ geris, si tantum
virtute tua confidis, si adeo regiam coniugem, cum
qua regnum in dotem accipias, ambis, solus cum solo
Ænea congregere. Quum enim non publica, sed pri-
uata sit caussa, cur dimicemus, quibus pericula aduer-
sa non sunt, & secunda non profunt? Itane tanquam
viles, & nullius pretij homines æquum est nos totis cā-
pis prostratos iacere escam alitibus & feris, sine sepul-
tura, sine nostrorum lacrymis? Etiam tu, pro, eia tu, in-
terdum enim etiam hortantis verbum est. Donatus.

NOS ANIMÆ VILES) tanquam viles, & abiectæ,
& nullius pretij animæ.

INPLETA, INHYMATAQVE TVRBA) Talis græcè ἀκλει-
ος, ἀταφος.

ILLVM ASPICE CONT. QVI VOCAT) Homeri imi-
tatione, apud quem est ἀκτιν εισιδειν, & εἰς ἄπα ιδεῖσθαι,
& κατ' ἐνόπα ιδεῖν, simili vsurpatione de congressu cum
hoste. Valent huc eiusdem versus isti.

Ἄλλὰ σὺ γ' Αἰαντὸν μεγαλήτορα· ἢ ἐτάλασσε
Σπόμεναι ἄντα κατ' ὄσσε ἰδὼν δῖόν ἐν αὐτῇ.

TALIBVS EXARSIT DICTIS VIOLENTIA TVRNI:

DAT GEMITVM, RVMPITQVE HAS IMO PECTORE VOCES.

LARGA QVIDEM SEMPER, DRANCE, TIBI COPIA FANDI,

TVNE

- 380 TUNC, CVM BELLA MANVS POSCVNT, patribusq; vocatis
 Primus ades: SED NON REPLENDA EST CVRIA VERBIS,
 Quæ tutò tibi magna volant, dum distinet hostem
 Agger murorum, nec inundant sanguine fossæ.
 PROINDE TONA ELOQVIO, SOLITVM TIBI: meq; timoris
 Argue tu Drance, quando tot stragis aceruos
 385 Teucrorum tua dextra dedit, passimq; trophæis
 Insignis agros. POSSIT QVID VIVIDA VIRTVS,
 EXPERIARE LICET. nec longè scilicet hostes
 Quærendi nobis: circumstant vndiq; muros.
 Imus in aduersos? quid cessas? AN TIBI MAVORS
 390 VENTOSA IN LINGVA, PEDIBVSQVE FVGACIBVS ISTIS
 SEMPER ERIT?
 Pulsus ego? aut quisquam meritò, fœdissime, pulsum
 Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Tibrim
 Sanguine, & Euandri totam cum stirpe videbit
 395 Procubuisse domum, atq; exutos Arcadas armis?
 Haud ita me experti Bitias, & Pandarus ingens,
 Et quos mille die victor sub tartara misi
 Inclusus muris, hostiliq; aggere septus.

TALIBVS EXARSIT DICTIS) Cum arderet ante, Aus lib. 8. lingua magis strenuam, quam factis. Et huc al-
 talibus dictis magis in Drancem exarsit, maledicis ni-
 mirum, & iniuriolis: & more suo habitum futura orationis ostendit. Sunt multa sua vi optima, quæ, quoniã per se non possunt vituperari, ab accidentibus vituperantur: vt hoc loco, quoniam eloquentia optima est per se, eam culpatur ex tempore, dicens, Tunc incumbis eloquentiæ, cum bella manus deposcunt, & vocatis ad consilium patribus, tanquam bella formidans, ades primus ad dandum consilium. Sed nunc, dum hostis adhuc mœnibus prohibetur, potes liberè fabulari quævis. Seruius.

LARGA QVIDEM SEMP. TIBI COPIA FANDI) Iure accusantur, qui res quamuis vtilis, non idoneis temporibus, neque id postulantibus tractant. Quapropter Turnus actis animi iuuenis Drancem aduersarium increpat, quod propinquis hostibus, aggredi que urbem parantibus, ostendet importunam illam eloquentiam suam. neque enim tunc lingue munus valde requiritur, sed manuum opus. Quod si consilij quoque vsus est, id subita expositione contentum est. Demosthenes quoque oratione περὶ συμμοριῶν id exagitaui: quemadmodam etiam contrariam huius, culpam eius, qui, cum consilia requiruntur, deliberatioque aliqua de re habetur, studet opinionera fortitudinis reportare, vnde opposita hæc inter se vitia accusare incipit. ὅτι ἢ ἐπὶ χαλεπὸν, ἢ δὲ ὅταν βυλεύσασθαι δέη δόξαν ἀνδρείας λαβεῖν, ἢ δὲ ὅταν κινδύος τις ἔγγυς ἢ δεινὸν εἰπεῖν φενηται. Victor. lib. 2. cap. 16. *Aeneid. 1.* Postquam data copia fandi. *ibi copia est potestas: hic autem verborum profluentia inanis, quod indicat aduocatum larga, & infra, ventosa in lingua. Alio qui copia fandi quid est, nisi qua a Cicerone dicitur copia discendi, id est, ipsa eloquentia?*

SED NON REP. EST CVRIA VERBIS) Citat vt proverbiale Suidas, ἢ λόγων ἀγορὰ δέεται ἐλλάδῳ, ἀλλ' ἐργον. Id est, non verbis indiget Græciæ forum, sed factis: dici que admonet ὅτι τῶν κομπᾶζόντων, hoc est, in Thraconicè arrogantes, & verbis tumidis cælum ipsum teritantes. Talem insimulat Græcorum gentem T. Liui-

lusse Virgil. indicat Iunius Cent. 2. num. 60.

QVÆ TVTO TIBI MAG. VOLANT) non vult Turnus Drancem hic significare ἀσφαλῶς ἀγορεύειν, more Græcorum, qui ἀσφαλῶς (vt docet Eustathius) τὸ ἀπειροσκόπως ἐκ μεταφορῆς τῶν τοῖς ποσὶ σφαλλομένων accipiunt: sed obijcere illi potius ignauiam, & domi, longè que à periculis debacchandi in strenuos, & deblateradi vsurpatam licentiam.

Verba volare dixit, quemadmodum Homerus, ad cuius imitationem se totum fingit, non in magnis modò, sed in paruis quoque, cui toties in ore est πτεροπνεύοντα, verba pennata seu pennigera. Cur autem penna appellatur, causam profert Plurarch. libr. de Garlitate, in hæc verba. Neque enim volucrum è manibus dimissam facillè est rursus apprehendere: neque sermonem ex ore proditum continere, vel capere possibile, sed fertur leues rotans alas, per alios ad alios dispersus. Horatius nonne etiam pennas addidit, cum dixit. epist. 18. lib. 1. *Et volat emissum semel irrenocabile verbum.* Ad volatum istum verborum nonne alludit, cum scripsit ad Pisones, *nescit vox missa reuerti?* Existimat autem Turneb. lib. 23. cap. 14. quod de Drance his verbis poeta, *Quæ tutò tibi magna volant,* & quæ antecesserunt, *sed non replenda est curia verbis,* quæque infra sequuntur, *Proinde tona eloquio solitum tibi,* hoc inquam totum mirificè in personam Ciceronis conuenire, nec dubitat in eius imaginem Drancis personam à Marone institutam, & inductam fuisse. Ego persuasissimum habeo, nihil minus voluisse Virgilium, quàm irridere M. Tullium, quem admiraretur, vt oratorum quendam deum: & ipsum Turnebum contumeliosè locutum aio.

NEC INUNDANT SANG. FOSSÆ) Canterus lib. 6. cap. 8. corrigendum censet, Donato suffragante, & pro nec: vt legamus cum hiatu *Agger murorum, & inundant,* &c. quod cum Virgilius & alibi fecerit, vt ostendit in eodem capite, non debet quisquã offendi. Apud Dona-

Apud Donatum sic est. Fallit te conuentus iste maiorum, fallunt te murorum septa, quæ nobis paululum separant hostes. Nonne vides per fossas sanguinem fundi? Veruntamen sanæ parti frustra scalpellum puto adhiberi, & cum Donato falli Canterum, pugnareq; cum sententia versuum manifesta. Hoc enim dicit Turnus, Drancem posse loquacitati suæ indulgere, dum adhuc hostis ad muros non est: (nam libro duodecimo primū Veneris monitu ad oppugnationem Laurenti venit) iam illi tutò volare verba, quæ haud tutò volarēt, si agere ab hoste rescisso, fossæ inundarent cæsurum sanguine. Tametsi tempus etiam hoc magis manus, quam verba poscat. Indicat ergo posse, & solere multis vtrinq; cædibus factis, & strage magna edita in oppugnatione vrbium sanguinem multum, & instar fluminum, seu torrentium fieri. Sic Cic. orat. post red. in senatu locutus est. Ego meam salutem deserui, ne propter me cinium vulneribus respub. eruentaretur: illi meum reditum non pop. Romani suffragiis, sed flumine sanguinis intercludendum putauerunt.

TONA ELOQVIO, SOLITVM TIBI) Insultat Dranci, & vt imbellem, atque effæminatum irridet, & dicit, exauctorari eius debere sententiam, qui de bellis iudicat ignarus. *Tona eloquio.* Sic & Pericles fulminare dictus est: & ἐλασθήσονται ἐπιπυρὶ ἀπὸ βροντῆς ἐλαυνόμενα. Donatus, German.

QUANDO TOT STRAG. ACERVOS) De hoc genere ironiæ Quintil. libr. 9. cap. 2. Ironia est & cum similes imperantibus, vel permittentibus sumus, *Isequere Italianam ventis.* Et cum ea quæ nolumus videri aduersarijs esse, concedimus eis. Id acrius fit, cum eadem in nobis sunt. Citat hoc German.

NEC LONGE SCILICET HOSTES) Suspisor alludere voluisse ad illud adagium, αὐτῷ ῥόδοι, αὐτῷ πῆδημα, Hic Rhodus, hic saltus. Ortum ex fabula Æsopica.

IMVS IN ADVERSOS?) Vitur verbo Drancis, qui dixerat, atq; aduersum fidens fer pectus in hostē. Ego, inquit, ibo in hostē aduersus, secundum voluntatē tuam: sed tu quoq; veni mecū, vt videas, ac probes, qualis sim. Quid

est quod in campum exire non audes, cū loquendo, fugiendoq; bellator sis fortissimus? Et quoniam dixerat, *Pulsus abi*, opponit huic facinora sua, ex quibus prorsus fiat incredibile, fugere aliquando voluisse: sed veris falsa permiscet, & nimis insolenter gloriatur. Quod sua opera *procubuisse* ait omnem Euandri progeniem, ita intelligas, quia vno Pallante filio occiso, tota eius posteritas interijt. Euander namq; senex, nouæ sobolis pater esse non poterat. Pandarum, & Bitiam *ingentes* nominat, ne humiles, & abiectos superasse videatur. De mille vno die superatis quod sequitur, habet falsitatis aliquid: multos enim occidisse dictū est, non mille. Addit tamē, quod laudem possit augere. Hæc, inquit, *perfeci septus hostili aggere, & muris inimicis inclusus.* Potest videri ideo ista dixisse, vt ex his ostenderet, quæ fecisset liber in campo, quum multifariam clausus, expedire se potuit, & victor exire. Donat.

AN TIBI MAVORS VENTOSA IN LINGVA) An semper te Martium esse virum iactabis, quum nihil aliud, quam loqui de bello, aut è bello fugere soleas? An semper lingua te, & pedibus magis, quam manu bellatorem esse probabis? Plut. Lacon. ὁ μὲν λόγῳ θανμασὸς, ὁ δὲ λέγων ἀπίσῳ. ἢ γὰρ πειρασάπισαι. Prouer. ling. bellare. Similibus modis interdum loquuntur boni scriptores, vt cum dicunt historici, victoriam in ferro, in manib; ferre, & in celeritate, atq; audacia alicuius rei summā statuere. Sallust. in Catilinæ orat. ad milites. Quapropter vos moneo, vti forti, atque parato animo sitis, & cum prælium imibitis, memineritis vos diuitias, decus, gloriam, præterea libertatem, atque patriam in dextris vestris portare. Et Darius iterum cum Alexandro dimicaturus apud Curium. In dextris vestris iam libertatē, opem, spem futuri temporis geritis. Tale est Plautinū ex Pœnulo. *Iste est thesaurus stultis in lingua situs.* Non est diuersum, quod scribit Heraclius ad Hermodorum de Ephesiis: inquit enim, ipsos τὰ ὄπλα ἐν ταῖς γλώτταις ἔχουσιν, id est vniuersam armaturam suam in lingua habere. Titius. lib. 5. cap. 15.

VICTOR SVB TARTARA MISI) Libro 12. *Aut hac Dardanum dextera sub tartara mittam.*

Nulla salus bello? (CAPITI CANE TALIA DEMENS

400 DARDANIO, REBVSQVE TVIS) proinde omnia magno
Ne cessa turbare metu, atq; extollere vires
Gentis bis victæ, contrà, premere arma Latini.
Nunc & Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiscunt,
Nunc & Tydides, & Larissæus Achilles:

405 AMNIS ET ADRIACAS RETRO FVGIT AVFIDVS VNDAS.
Vel cum se pavidum contra mea iurgia fingit,
Artificis scelus, & formidine crimen acerbat.
Nunquam animam talem dextra hac (absiste moueri)
Amittes: habitet tecum, & sit pectore in isto.

CAPITI CANE TALIA DEMENS DARDANIO) Homerus Odyss. β.

ὦ γέρον, εἰδὲ ἄγε νῦν μαντέω σοῖσι τέκασιν.
Οἴκαδ' ἰὼν, μὴ πὲρ τι κελὸν πάσχωσιν ὀπίσω.

Quoties argumentum non possumus soluere, aut contraria obiectione, aut risu, aut maledicto, vt in hoc loco, aduersario respondemus. Quoniam igitur dicis *nulla salus bello* (quod capiti tuo sit, ἐς κεφαλὴν σοι, Aristoph.) ne cesses omnia turbare magno metu, laudare

bis victos (ab Hercule, & Græcis: bis enim expugnatum est Ilium) eorum vires, & animos extolle, Latini (inuidiosè; cum mea dicere deberet) deprimere. Dic tu, qui contraria didicisti affirmare, & impossibilia mentiri, Phrygas esse terrori Myrmidonibus, & Diomedis, & Achilli. Dic Aufidum Apuliæ fluuium à mari Adriano, in quod influit, retro relabi. Suprà, *resluitq; vndis exterritus amnis.* Donatus.

AMNIS ET ADRIACAS) Allusum ad Euripideum hoc

hoc, ἀνα πωταμῶν ἰσπῶν χορῶσι παραί. Multis locis Horatius significat, tempestuosum esse, & aëtibz maximis agitari mare Adriaticum, vento Austro inprimis flante. Ode 3. lib. 1.

--- nec rabiem Noti,
Quo non arbiter Adria
Maior, tollere, seu ponere vult freta.

Et Ode 3. lib. 3. neg, Auster, Dux inquieti turbidus Adria. Et Ode 9. & improbo Iracundior Adria. Mitto reliquos. Causa est, quot arctè, & angustè conclusus est is sinus, id quod fretis propter angustias accidere ignorat nemo. Hæc breuiter ex Iosepho Castilione.

VEL CVM SE PAVIDVM) Vel in principio sententia positum, pro, nam, indignationi interdum seruit, & à Græcis tractum videtur, qui particula ñ eodem fere modo vruntur. Frustra autem est Quintil. qui libro 9. cap. 3. hic à vetustatis consecratione Virgilium commendat. Videtur tamen Cic. sequutus potius noster Maro, qui vocula ista, vel, hoc sensu non semel vsus est. Pro Flacco. Vel quod est in eodem decreto scriptum, homines clarissimos ciuitatis hoc Prætorum circumuentos: cur ij non in iudicio adsunt? Quasi diceret, quid impudentius, quàm hoc dicere? Lucanus. Vel cum tanta vocent discrimina Martis Iberi, Cur rapidè defleclis iter? Terent. And. Vel hoc quis non credat, qui te norit, abs te esse ortum? In Hecyra. Vel hic Pamphilus iurabat quoties Bacchidi, quàm sanctè? Gell. lib. 9. cap. 12. Vel illud quale est, quod idem Plin. libro 10. Democritum scripsisse asseuerat. Plato. ñ πῶς λέγεις ὅτι τοῦτα τὰ τοιαῦτα; Hæc Bud. Comment. ling. Græcæ. * Melius dixisset Budæus, vel, significare quadam de pluribus, & interdum cum indignatione quadam, interdum cum affectu quopiam alio, quod ex testimonij clarum est. De notione huius particula dictum etiam Eclog. 8. Carmina vel celo, &c,

NVNQVAM ANIM. TAL. DEXTRA HAC) Quale scelerati commentum est, timorem fingere, & ita me durius accusare? Esto securus Drance, parcam tibi,

Alicet merearis interfici: nunquam enim dextera mea imbelles occidit. Sit magis tecum anima tua, habitetque in pectore tuo: melius enim de te supplicium dabitur votis meis, si diutius viuas, & pœnas liuoris iugiter expendas. Donatus quidem hoc modo.

Seruius isto. Contra illud, quod ait superius, De libertatem fandi, statusq; remittat. Nam hoc dicit: timorem suum naturalem inuidiosè in eam causam retorquet, vt meæ præsentia, non illius naturæ videatur, quod timet: hoc enim est, quod planius iterat, dicens: & formidine crimen acerbat. Sed pessima, & vilis anima habitet tecum in membris congruis. Nam talem vilem, & pessimam accipimus, quam nefas est perire ea dextera, quæ tantum viros fortes consuevit occidere.

Loci huius hæc est sententia, vt neget Turnus, velle se heroicas manus contemere tam impuro sanguine, nec item bene mereri de inimico nefario, nec eum occidendo, cruciatus finire, quem verisimile sit (vt flagitiosis accidit) furias pati, & vitam turbidam, atque inquietam agere, vt ex decretis philosophiæ discere est, & eo libro Plutarchi, qui inscribitur, εἰ ἀνταρκῆς ἢ κακία πρὸς κακοδαιμονίαν. Cæsar quoque disputauit apud Sallustium, miseris, & ærumnosismortem esse solarium, & remedium. Nempe & Aristoteles, probis vitâ iucundissimâ esse debere affirmauit, quæ malis supplicio, & carnificinæ esse dicitur. Vnde & Plato de sceleratis, ἵνα δὲ τὸ τῶν δάνατον ἐλάχιστον τῶν κακῶν. German. * Contumeliosissimum genus vitiorum est, ait Seneca, non esse dignum & isum, ex quo vitio peteretur. Est igitur summus contemptus his verbis significatus, Nunquam animam talem, &c. Licet huc referre adagium, Aquila non captat muscas. Apertissimum quoque hoc epigramma Martialis. è lib. 1. de leone, & lepore.

Quid nunc seua fugis placidi lepus ora leonis?
Frangere tam paruas non didicere feras.
Seruantur magnis isti ceruicibus vngues,
Nec gaudet tenui sanguine tanta sitis.
Præda canum lepus est, vastos non implet hiatus.
Non timeat Dacus Cæsar's arma puer.

- 410 Nunc ad te, & tua, magne pater, consulta reuertor.
Si nullam nostris vltra spem ponis in armis:
Si tam deserti sumus, & semel agmine verso
FVNDITVS OCCIDIMVS, NEC HABET FORTVNA REGRESSVM:
OREMVS PACEM, ET DEXTRAS TENDAMVS INERMES.
- 415 (Quanquam ô si solitæ quidquam virtutis adesset,
Ille mihi ante alios fortunatusq; laborum,
Egregiusq; animi, qui, ne quid tale videret,
Procubuit moriens, & humum semel ore momordit.)
Sin & opes nobis, & adhuc intacta iuuentus,
- 420 Auxilioq; vrbes Italæ, populiq; supersunt:
Sin & Troianis cum multo gloria venit,
Sanguine, sunt illis sua funera, parq; per omnes
Tempestas: CVR INDECORES IN LIMINE PRIMO
DEFICIMVS? CVR ANTE TVBAM TREMOR OCCVPAT ARTVS?
- 425 MVLTÀ DIES, VARIVSQVE LABOR MVTABILIS ÆVI
RETVLIT IN MELIVS: MVLTOS ALTERNA REVISENS
LVSIT, ET IN SOLIDO RVRSVS FORTVNA LOCAVIT.

NUNC AD TE ET TVA MAGNE PAT.) Ex oratione Agna procubunt, propter indignationē, stomachūq; nec turbulētia, quam ratione personae protulit, ad mitem, atque humilem repente conuertitur: & est in ipsa tranquillitate sermonis, quaedā consiliorum Latini, atq; dispositionū occulta vituperatio. Insinuatione vitur, id est, callido, & subtili aditu ad persuadendū. Vult. n. dicere, melius esse interire, quam pacem rogare: quod quia apertē non audet, latenter, & paulatim ad hoc serpit. Omnia, quae sibi possunt obiici, ponit, sed cum solutionibus suis. Nam & fortuna non immutabilis: & qui semel pellitur, iterum potest reuerti: & auxilijs nō sunt penitus destituti: & in exercitu est adhuc plurimū spei. Est autem syllogismus. Donatus, Seruius.

SI TAM DESERTI SVMVS) quasi dicat. Etiam si Diomedes auxilium nobis denegarit, non tamen omnino deserti sumus.

QUANQVAM ō SI SOLITAE QVIDQVAM VIRTVT.) Pathos per reticentiam. Macrobi. lib. 4. cap. vlt. Non se inertiae arguit, sed queritur de virtute amissa per negligentiam. O autem doloris est exclamatio, & intelligimus illic immoram esse eius orationem: nam exarsit dolore, quia apertē non potuit dicere, moriendum potius esse, quam hostes rogandos. Quod tamen dixit, conferēs se ad alias personas, & laudans eos, quibus cōtigit perire, ne ista conspicerēt. Ita Seruius. supra. Quāquam ō, sed superent, quibus hoc Neptune dedisti: Videtur autem hae particulae εἰς τὴν ἄνοιαν, & affectum continere. German.

NE QVID TALE VIDERET) tale te nempe laudare, vel rogare hostes: vel, quod latenter insinuat, tradi alteri, sibi desponsam. Seruius.

PROCVBUIT MORIENS, ET HVVM SEM. ORE MO.) Quod Turnus de Mezentij impuri hominis honesta morte profert [Procubuit moriens, &c. nā hoc ad Mezentium Donatus referendum credit, quem vide,] quem tum ille valdē diligebat, & iniustum illud regnū, vnde exactus erat, reducere cupiebat, & ipsum acceptū est ab Homero. Ille namq; non semel eo vsus est, & cum fecit Agamemnonem ita dicere, vota Ioui nuncupantem, & praecleara quaedam optantem. πολέες δ' ἀμφ' αὐτὸν ἑταίρους φρονέες ἐν κοινήσιν ὀδᾶξ λαζοῖατο γαῖαν. Et cum Nestorē sua vetera facta commemorantem hae loqui.

Πεντήκοντα δ' ἔλον δίφρους, δύο δ' ἀμφὶς ἕκαστον φῶτες ὀδᾶξ ἔλον ἕδας ἐμῶ ὑπὸ δισεὶ διαμίντες.

Inde sumptum etiam Euripides vsurpauit Phœnissis de duobus fratribus, qui mutuis ictibus ceciderant. γαῖαν δ' ὀδᾶξ ὀλόγτες ἀλλήλων πείλας πῆψιν ἀμφο. Ductus est hic modus loquendi, vt arbitror, ab eo, quod necessarium vsu venit, cum aliquis confossus vulneribus concidit: vix enim fieri potest, quin ille ore telluris aliquid sumat. Cadunt autem (quod Lucretius etiam tetigit) in vulnera, qui occubunt. Hoc autē ipsum planius adhuc intelligitur prolatum fuisse ante ab Homero: videriq; non sine causa potest, totidē verbis inde trāslatum fuisse. De procis enim, cū interficerētur ab Vlysse, inquit, ὁ δὲ χθόνα τυπέ μετώπῳ. Et, χθόνα δ' ἤλασε παντὶ μετώπῳ. Nec tamē me fallit, aliter accipere Seruium hūc Virgilij locū, existimareq; ipsum, id facere eos, qui cadunt consultō, ne extremo illo tempore dolore victi, edāt vocem aliquā indignā sua praeterita existimatione, ac vita. Videndū tamē, quomodo tūc omnes verisimile sit de ea re tantopere laborare, non summā etiā dignitatis homines. Scholion autē vetus, explicans illud pronūtiatū ab Achille, τῶ κ' οἱ τόσσοι ἀχαιοὶ ὀδᾶξ ἔλον ἀσπείρον ἕδας, putat facere hoc illos, qui vulnerati ab hoste in pu-

cap. 17.

SIN ET OPES NOBIS) Inducta comparatione releuat ea, quibus grauabatur. Nos, inquit, si priores opes perdidimus, habemus alias: primum intactā iuuentutem, quae scilicet nondū interfuit bellis, robore adhuc integro. Sunt nobis adhuc auxilia vrbiū, ac populorū. super sunt, inquit, superabundāt, vltra quam bella deposcant. Hoc fallum assererat, ostendisset enim expressē vrbiū nomina, & vocabula gentiū. Vrbes Itala dicit, ac si ita dicat, habemus robur Italum, non Graecorum militem inertē, & dissolutū, qualem submittere potuisset Diomedes. Post confirmatas deinde partes suas, Troianorū vires imminuit: nihil quippe proderat docuisse, q̄ superent Latinis auxilia, si etiā Troianorū integrā vires esse probarentur. Non est, inquit, iudicāda victoria, quae per immensa detrimēta contigit. Et hoc est, vnde laudat Salust. duces, qui victoriā incruento exercitu reportarēt. Sunt illis sua funera, id est, Troianis, quia & nostro sequitur de vulnere sanguis, vt est ab eodē dictū lib. 12. Legitur & illi: & aut Aeneā intelligimus, aut aduerbiū loci est, pro illic: vt in 2. patet isti ianua letho, pro istic. In limine primo, quasi in ipso initio, & aditu infelicitatis. Et ad illud respexit, q̄ supra dixerat, semel agmine verso Fundius occidimus. Seruius, Donatus.

CVR ANTE TVBAM TREMOR) Ignavi milites pauitant, priusquam bellicum canatur, & audita tuba miro quodam, maioreq; etiam horrore perfunduntur. Inde prouerbum, Ante tubam trepidas, in eos, qui animo consternantur, antequam periculum appareat. Chiliad. * Eudamidas dux, cum audiret differētē Xenocratem, solum sapientem esse bonum Imperatorem: Verba quidem, ait, admiratione digna sunt: sed qui dicit, eum tuba nunquam circumsonuerunt. Indicauit maximo animo, & imperterrito opus esse imperatoribus: quā ex illis sapientum saepe inanibus, & araneatum telis similibus disputationibus non semper acquiritur: & natura saepe homini donat, quod nullis praeceptis ingenerari queat.

MVLTAE DIES RETVLIT IN MELIVS) Non tantum multa in melius dies retulit, sed multa etiam in peius: quaeque honorata erant, ea fecit despicabilia: & quae in contemptione iacebant, ijs decus addidit. De qua rerum commutatione, ac vicissitudine ornatissimos Lucretij versus adijeio, è lib. 2.

Nam fuit in pretio magis es, aurumq; iacebat,
Propter inutilitatem hebeti mucrone reuulsum:
Nunc iacet es, aurum in summum successit honorem.
Sic voluenda etas commutat tempora rerum.
Quod fuit in pretio, fit nullo deniq; honore:
Porro aliud succedit, & e contemptibus exit,
Inq; dies magis appetitur, floretq; repertum,
Laudibus, & miro est mortales inter honore.

Dies autem cum absolute dicitur, tempus significat, quemadmodum hic, & tum feminino genere pronuntiat. Iuuenalis de Priamo loquens, Longa dies igitur quid contulit? Id est, quid ei longaeuitas profuit? Huius exemplum insigne est apud Ciceronem in Verrem, Act. 1. Itaq; cum ego diem in Siciliam inquirendi perexiguam postulassem, inuenit iste, qui sibi in Achaia biduo breuiorē diē postularet. Diem inquirendi vocat dilationē inquisitionis faciendae, quā nos informationē vocamus. Quo in loco Aconius. Dies feminino genere tēpus dicitur, & ideo diecula breue tēpus, & mora. Dies horatū 12. masculini generis est. Vnde hodie aduerbium, quasi hoc die. Haecenus Aconius. Ter. And. Eho tu impudēs, non satis habes, q̄ tibi dieculā addo. Quantū huic pmoneo nuptias? Dieculā, id est, horā, inq̄ Don. & ὑποκοεισικῶς, inquit, id est, diminutiue tēpusculū signi-

significat. Ab eo enim quod est hæc dies, sumitur, die-
cula, pro mora parui temporis. Plin. epist. 5. lib. 8. Ero
ergo suspensus pro homine amicissimo, dum admitte-
re auocamenta, & cicatricem pari possit, quam nihil æ-
quæ, ac necessitas ipsa, & dies longa, & satietas doloris
inducit. Dies, id est, tempus longum, quo dolendo fa-
tiamur. Dies pro tempore positum apud Esaiam iden-
titem legimus. Et erit in die illa. Neq; verò mirum est,
diem pro tempore poni, cum & horæ, pro diebus po-
nantur. Cic. in Verrem Act. 2. Menses mihi tres cum
eripuissetis, ad agendum maximè appositos, reliquum
omne tempus huius anni me vobis remissurum puta-
stis: vt cum horis nostris nos essemus vsi, tu binis lu-
dis interpositis, quadragesimo post die responderes. B
Horas suas vocat, inquit Alconius, viginti dies, qui
accusatori dabantur ad accusandum legitimi, toti-
demque defensori. Idem, hic tu fortasse eris diligens,
ne quam ego horam de meis legitimis horis remittam.
Horis, inquit idem Alconius, mirè dixit, cum sint dies
plurimi, vt ostenderet nimiam diligentiam. Annua igitur,
bima, trima die stipulari, est anno, biennio, trien-
nio soluendum stipulari. Budæus in Pand. * *Illustrè exē-
plum Maronis ponere potuisset Budæus ad probandum, Vocem dies
cum genere muliebri significare tempus. Lib. 5. Quam nec longa
dies, pietas nec mitigat vlla. Lege qua in eundem Versum anno-
tauimus.*

MULTOS ALTERNA REVIS. LVSIIT FORT.) For-
tuna alterna est, quæ alternis his & illis fauet, quæ varia, C
& incerta est, vt ἀλλοεῖσαλλοε. Mars ab Homero ap-
pellatur, quod vocabulū prope est vt putetur Maro ex-
primere voluisse. Turneb. lib. 14. cap. 13. * *Non solum al-
ternis his, & illis, sed etiam alternis vni, & eidem. Scriptum sapien-
ter à M. Tullio. Magnam vim esse in fortuna in vtramq; partem,
vel secundas ad res, vel aduersas, quis ignorat? nam & cum pro-
spero statu eius vtimur, ad exitus prouehimur optatos: & cum re-
flauit, affligimur. Exemplum est L. Lentulus, de quo Valer. lib. 6.
De mutatione fortuna. Quem quidem fortuna inter ornamenta,
& dedecora alterna vice versauit, consulatus illius damnatio-
nem, damnationi censuram subiiciendo, & neque bonis cum
perpetuis fuis, neque malis æternis ingemiscere patiēdo. Idcir-*

NON ERIT AVXILIO NOBIS ÆTOLVS, ET ARPI?

AT MESSAPVS ERIT, FÆLIXQVE TOLVMNIVS, & QUOS

430 Tot populi misere duces. nec parua sequetur

Gloria delectos Latio, & Laurentibus agris.

Est & Volscorum egregia de gente Camilla,

Agmen agens equitum, & florentes ære cateruas.

Quod si me solum Teucris in certamina poscunt,

435 Idq; placet, tantumq; bonis communibus obsto:

Non adeo has exosa manus victoria fugit,

Vt tanta quidquam pro spe tentare reculem.

IBO ANIMIS CONTRA: VEL MAGNUM PRÆSTET ACHILLEM,

Factaq; Vulcani manibus paria induat arma

440 Ille licet. vobis animam hanc, soceroq; Latino

Turnusego, HAUD VLLI VETERVM VIRTUTE SECVNDVS,

Deuoueo. solum Æneas vocat? & vocet, oro.

Nec Drances potius, siue est hæc ira deorum,

Morte luat: siue est virtus, & gloria, tollat.

NON ER. AVXILIO NOBIS ÆTOLVS, AT MESSAP.) *D parua sequetur Gloria, &c. λιτότης est, minus enim dicit,
Redit ad rem, quia occurrebat, sed negantur auxilia: &
bene duo iunxit, quæ quaruntur in bello, fortitudinē,
& fælicitatem. Nam de Messapo legimus, Quem neq;
fas igni cuiquam, nec sternere ferro. Quod subdit, nec
Tullium, Philipp. 2. Non placet M. Antonio consulatus meus. At
placuis*

cofcitè admodum Q. Curtius libr. 7. Sine pedibus dicunt esse for-
tunam, qua manus, & pinnas tantum habet: cui manus porrigit,
pinnas quoque comprehendere non sinis.

Hanc, vt ita dicam, alternitatem fortunæ, poeta-
rum latinorum sententijs illustremus, Græcos mitta-
mus. Ennius 8. Annal.

----- multa dies in bello conficit vnus.

Et rursum multa fortuna sorte recumbunt.

Haudquaquam quenquam semper fortuna secuta est.

Plautus Capt.

Fortuna humana fingit, artatq; vt lubet.

Terent. Hecyra.

O fortuna, vt nunquam perpetuo es bona.

C. Laberius.

Non possunt primi esse omnes omni tempore.

Summum ad gradum cum claritatis veneris,

Consistes agrè, & citius quam ascendis, decides.

Cecidi ego: cadet qui sequitur: laus est publica.

Ouid. 3. de Tristib.

Nempe dat, & quodcumq; libet fortuna, rapitq;.

Irus & est subitò, qui modo Cræsus erat.

Idem lib. 4. de Ponto.

Ludit in humanis diuina potentia rebus,

Et certam præsens vix habet hora fidem.

Auson. in epigram.

Fortuna nunquam sistit in eodem statu:

Semper mouetur, variat, & mutat vices,

Et summa in imum vertit, ac versa erigit.

Addamus tamen pro coronide distichon Theognidis.

Ζεύς γάρ τοι τὸ τάλαρον ἐπιρρέπει ἄλλοτε ἄλλω,

Ἄλλοτε μὲν πλοῦτείν, ἄλλοτε δ' ἕδ' ἐχέειν.

IN SOLIDO RVRSVS LOCAVIT) Sensus est, for-
tunam habere regressum. Si hætenus aduerso euentu
pugnauius, detrimenta præterita futuris successibus
licebit reparare. Fortuna tam labores, quam fælicita-
tem pro temporum qualitate mutat. Ludit, seu decipit
beatos, & oppressos in solidum reuocat. Seruius

placuit P. Servilio, & eum primum nomen ex illius temporis consularibus, qui proximè est mortuus: placuit Q. Lutatio Catulo, cuius semper in hac repub. fuit auctoritas: placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, &c.

QVOS TOT POP. MISERE DVCES) Catalogus videndus lib. 7.

FLORENTES ÆRE CATERVA S) Pereleganter. Sic Lucret. lib. 1. Bina lucernarum florentia lumina flammis, Item lib. 5. Tum mare velivolunt florebat nauibus pandis. Manil. lib. 5.

Tunc confert a licet cali fulgentia templa
Cernere seminibus densis, latisq; micare
Floribus, ut sicca currunt per littus arena.

Attius. Ære atque argento feruere, igni, insignibus Florere. Sic à dicitur Græci poetæ. Sic Æschylus, ἀρθοῦ ἀνεῖς, quomodo scilicet Lucret. & Manil. Stat. Thebaid. 2. ibi arcano florentes igne smaragos cingit. Scalig. F. in Manilium.

QVOD SI ME SOLVM) Quoniam igitur audiuit à Drance, illum (Æneam) aspice contra Qui vocat, promittit se singulari certamine velle congregi, cum nolit. Similiter in 12. ait irrisorie: sedeant, spectentq; Latini. Addit tamen, si in tantum obsum commodis publicis, ut nisi solus dimicauero, cōcidat vniuersa repub. affuetæ sunt manus meæ victoriis, libet dicar solus seruasse repub. Seruius.

VT TANTA QVIDQVAM PRO SPE) Spe tantæ laudis, quam assequar, si solus cæteris omnibus salutem peperisse dicar.

VEL MAGNVM PRÆSTET ACHILL. FACT. VVLC.) Licet ille Achillem virtute præueniat, licet ille Vulcani

Adonis armetur, qualibus etiam Achilles, ibo contra animosè, prouocaturus potius segnè, quam expectaturus hostis arbitrium. Et præsto illum, id est, melior illo sum, & præsto illi dicimus. Cicero in Cæsarianis. Tanto ille superiores gloria vicerat, quâto omnibus tu præstitisti. [De dandi casu quin cum illo iungatur, nulli est dubium, & scilicet de accusandi casu exemplum aliquod attulisset. Nos inuenimus hoc apud Lium lib. 5. ab V. C. Ut nuntiare domum possint, quantum Gallic virtute ceteros mortales præstarent. Aliud apud Probum in Epaminonda. Callistratus Atheniensium legatus, qui eloquentia omnes eo præstabat tempore. Et in Annibale, non est inficiandum, Annibalem tanto præstitisse ceteros prudentia, &c.] Pergit Turnus, & sibi fauorem populi conciliat, nõ sine iactantia, dum se veteribus comparat, non simpliciter, sed eorum vnicuique. Postremò optat abesse Drancem inimicum, & nec calamitati suæ, nec felicitati interesse. Donatus, Seruius.

VOBIS ANIMAM HANC DEVOVEO) Ad ritum Rom. aspicit se deuouendi pro Repub. quod fecerunt duo Decij.

HAUD VLLI VETERVM VIRTUTE SECVDVS) sic apud Homer. Iliad. A. negat Sthenelus, se maioribus virtute cedere. ἡμῶν τοι πατέρων μέγ' ἀμείνονες εὐχόμεθ' εἶναι, τῶ μή μοι πατέρας ποδ' ὁμοίη ἔνθεο τιμῆ. Obseruauit Germanus.

SIVE EST HAEC IRA DEOR.) Si ira deorum me premit, nolo Drancem mecum pœnas morte luere: sin virtutis gloria me manet, nolo eū laudis meæ esse participem.

TOLLAT) Græcorum more, qui νίκην ἀίρεσθαι, & κῆδος ἀίρεσθαι, & ἀρεσσθαι ἀδρα in capiendi significatione.

- 445 ILLI HÆC INTER SE DVBIIS DE REBVS AGEbant
CERTANTES: castra Æneas, aciemq; mouebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magnisq; urbem terroribus implet:
Instructos acie Tiberino à flumine Teucros,
450 Tyrrhenamq; manum totis descendere campis.
EXTEMPLO TVRBATI ANIMI, CONCVSSAQVE VVLGI
PECTORA, ET ARRECTÆ STIMVLIS HAUD MOLLIBVS IRÆ.
Arma manu trepidi poscunt, fremit arma iuuentus.
Flent mœsti, mussantq; patres: hinc vndique clamor
455 Dissensu magnus vario se tollit in auras:
Haud secus atque alto in luco, cum fortè cateruæ
Confedere auium, piscosoue amne Padusæ
Dant sonitum rauici per stagna loquacia cygni.
Immò, ait, ô ciues arrepto tempore Turnus,
460 COGITE CONCILIVM, ET PACEM LAVDATE SEDENTES:
ILLI ARMIS IN REGNA RVVNT. Nec plura locutus
Corripuit sese, & tectis citus extulit altis.
Tu Voluse armari Volscorum edice manipulis:
Duc, ait: & Rutulos equites Messapus in armis,
465 Et cum fratre Coras latis diffundite campis.
Pars aditus vrbs firment, turresq; capessant:
Cætera, quâ iusso, mecum manus inferat arma.

ILLI HÆC INTER SE, &c. CASTRA ÆNEAS) Alter. Drimuntur. Simile Homeri Iliad. α. ὡς τὰ γ' ἀντιβίοισι μά-
tationes, & iurgia Turni, & Drancis mouente Ænea δι- χεσσάμενοι. Reprehensio est Latinorum, & Ænea prædi-
catio,

catio, qui, dum illi tempus longis orationibus, & deliberationibus traherent, ipse instructa acie procedebat. Regredior hic in memoriam Agefilai, regis Lacedæmonum, qui cum haberet exercitum, cumque eo iter faceret, ad Macedonem misit rogatum, ecquid per hostiū, an amicorum solum transiret. Respondit ille, se consultaturum. tum Agefilai. Fiat, inquit, consultatio, nos interim transibimus. Tum Rex viri constantiam admiratus, ac sibi metuens, præstare duxit, illi ut amico transitum concedere. Plutarch. in Apophtheg. Reg. 36.

TOTIS DESCENDERE CAMPIS) Dicebat eos operire campos: unde liquet, voluisse dicere, maximas aduētare copias.

CONCVSSAQVE VVLGI PECTORA) Concussa, inquit, pectora, non tantum turbata. Flebant, & quiritabantur patres, quum pro loco suo ipsi periculis, atq; detrimentis essent proximi. In duas autem partes concilium diuisum erat, quoniam hi à Turno, illi à Drance stabant. Et hi paci, illi bello studebant. *Padusa* pars est Padi, plena cygnis. *Rauci* modò canori, & est *ῥαυκίον*, sicut venenum, & alia multa. *Stagna loquacia*, in quibus habitant cygniloquaces. Seruius.

ARRECTÆ STIMVL. HAVD MOLLIB. IRÆ) non leuibus stimulis in iram incitati sunt.

FREMIT ARMA IVENTVS) Cum fremitu ad arma conclamat. Sic lib. 7. de Turno à Furia extimulato. *Arma amens fremit, arma toro, tectisq; requirit.*

FLENT. MOESTI, MVSSANT. PAT.) Meritò flebant, & quò seuerterent, in extrema rerum desperatione videlicet, nesciebant.

IMMO AIT, O CIVES) Inuenta opportunitate, Turnus grauius cunctationem suorum vituperat, sed paucis, maturè enim, & properanter hostibus erat occurrèdum. Mox mandata incipit dare, ut boni ducis, ac solliciti officium postulabat.

COGITE CONCILIVM) Ironica exhortatio in eos, qui pacem suaserant.

SEDENTES) desides, dormitantes, pigri, cunctantes, negligentes, in negotio tanto inertes. Virg. 3. Georg. & *meliora deos sedet omina poscens.* Æneid. 12. *sedeant, spectentq; Latini.* Ad quem locum de peculiari significato huius verbi *sedere* ex Victorio, & aliis disseruimus. 36.

TV VOLVSE ARMARI EDICE) Verba Turni, quibus tumultuariè ducibus officia, præsertim circa Vrbs mania fungenda

mandat.] *Edice armari*, figuratè, dic ut armentur. *Edice* autem est imperatiuus: nam ab omnium coniugationū infinito detracta, re, syllaba vltima, fit imperatiuus, ut *amare ama*, docere doce. Cum autem *fac*, vel *dic* dicitur, *ἔδωκεν* verba patiuntur. Inueniuntur huiusmodi antiqui imperatiui plures. Apud Nason. *face*, Tibull. *deduce*.

VOLSCOR. MANIPLIS) Manipulus leuis ex viginti militibus, & turba scutorum fit, Persis ex 24. militibusque manipulares appellati. Huic etiam centurio præerat, què manipulem vocarunt. Manipulos verò quindecim suis interuallis distinctos in prima acie, velut fortissimum robur plerumque imperatores locarunt: leuisque manipulus dictus, quod hastis miles, gæsisque, non armis grauioribus muniretur. Donatus in hunc versum, aiunt, inquit, manipulum dici diuersorum militum, sub vno rectore constitutorum. Hæc fere Alex. ab Alex. lib. 1. ca. 5. in quo etiam de centuria, decuria, ordine, turma, primipilo, vexillo, &c. De manipulis militum egit more suo diligenter Lipsius Militiæ Roman. libr. 2. dial. 2.

EQVITES MESSAPVS IN ARMIS) Id est, armatos: nam figura est. Circumlocutio Græca, adiectiui per præpositionem, & nomen substantiuum. *Messapus* aut antiquus est vocatiuus: ut, *Hesperidum fluuius regnator aquarum*: item *focer arma Latinus habeto*: aut certe nominatiuus est pro vocatiuo: quâquam etiam possit esse nominatiuus, ut sit: *Messapus*, & *Coras equites diffundite*, pro *diffundant*: melior tamen est sensus superior. Frater *Coræ Catillus* dicitur, *Catillusq; acerq; Coras*. Seruius.

PARS ADITVS VRBIS) Aditus vrbs intellige portas, qui aduersus hostem omni ope muniendi erant, & propter diligentiore custodiam, securitatemq; etiam in turribus collocandi milites. Donatus.

IYSSO) antiquum est verbum, pro iussero, ut *faxo*, pro *fecero*. Sic *Catullus* dixit, *recepto*, pro *recepere*. Et poeta quidam vetus apud *Cic. de Off.*

*Quod ni Palamedis perspicax prudentia
Istius percepser malitiosam audaciam.*
Pacuius. Haud sinam quidquam profari priusquam accepso, quod peto. Muret. in *Catull.* * *Meminit Seneca quoque istius archaismi, atque ad eò hunc ipsum Virgilij locum producit in medium.*

Ilicet in muros tota discurretur vrbe.

Concilium ipse pater, & magna incepta Latinus

470 Deferit, ac tristi turbatus tempore differt,

Multaq; se incusat, qui non acceperit vltro

Dardanium Æneam, generumq; ascuerit vrbi.

Præfodiunt alij portas, aut, saxa sudesq;

Subuectant, bello dat signum rauca cruentum

475 Buccina. tunc muros varia cinxere corona

Matronæ, pueriq;: VOCAT LABOR VLTIMVS OMNES.

Nec non ad templum, summasq; ad Palladis arces

Subuehitur magna matrum regina caterua,

Dona ferens: iuxtaq; comes Lauinia virgo,

480 Causa mali tanti, atq; OCVLOS DEIECTA DECOROS.

Succedunt matres, & templum thure vaporant:

Et mœstas alto fundunt de limine voces.

ILICET IN MVROS TOTA) Confestim, illico fit per A oppidum concursatio hominum, & ad muros defendendos contenditur. Et quia tã tristes nuntij venerant, concilium dimittere cogitur Latinus, magna que incepta (de pace enim agebat) intermittere: vrgebat metus instantis exitij, pœnitebat non asciuisse generum Æneam, qui poterat esse præsidium civitatis, & firmamentum. Donatus.

CONCILIUM IPSE PATER, ET MAG. INCEPTA LAT.) Venustum ordinem servat circa primos motus. Orditur à rege se incusante, quod in deligendo genero fuisset parum prudens [vel potius in delecto repudiando stultus.] Inde studium vulgi proponit in muniendis portis, aduersus hostium irruptiones. Ad postremum vota matronarum, Palladi nuncupata pro salute reipub. vt hostis muro arceatur. Montfortius.

MVLTA QVE SE INCVSAT) Hic, & sequens versus iterantur libro 12. mutata tantum in vtroque extrema voce.

PRÆFODIUNT ALII PORTAS) Alij fossas faciebant ante portas, quæ res nimiam indicat desperationẽ. Ad earundem munitionem saxa, & sudes subuectabantur. Ac ne qua posset esse dubitatio periculi, datur tuba signum belli. Signum ideo *cruentum*, quoniam sanguis bello funditur, cuius illa signum est. Imbellis ætas, & sexus *cingit muros corona varia*. Ideo varia, quia pueri permisti mulieribus. Omnes ad laborem qualemcunque vltima necessitas compellit. Donatus, Seruius.

NEC NON AD TEMPLVM) Ex Homero Iliad. ζ. vbi Hectorẽ ita monet Helenus.

Ἐκτος, ἄταρ σὺ πῶλιν δὲ μετέρχεο, ἐπὶ δ' ἔπειτα
Μητρίει σὴ, καὶ ἐμῇ, ἢ δὲ ξυνάγῃ σα γεραιῶν,

Armipotens belli præses Tritonia virgo,
frange manu telum Phrygij prædonis, & ipsum
485 Pronum sterne solo, portisq; effunde sub altis.
Cingitur ipse furens certatim in prælia Turnus:
Iamq; adeo Rutulum thoraca indutus, ahenis
Horrebat squamis, furasq; incluserat auro,
Tempora nudus adhuc, lateriq; accinxerat ensẽ.
490 Fulgebatq; alta decurrens aureus arce:
Exultatq; animis, & spe iam præcipit hostem.
Qualis vbi abruptis fugit præsepia vinclis
Tandem liber equus, campoq; potitus aperto,
Aut ille in pastus, armenta q; tendit equarum:
495 Aut assuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat, arrectisq; fremit ceruicibus altè,
Luxurians: luduntq; iubæ per colla, per armos.

ARMIPOT. BELLI PRÆSES) Diuam armipotentem D vocauit lib. 2. Æneid. Lucret. lib. 1. Martem. *belli quoniã fera munera Mauors Armipotens regit.* Etiam noster lib. 9. *Hic Mars armipotens animum, viresq; Latinis Adidit.* Catull de nupt. Pelei in extremo, vbi docet, quondam deos rebus humanis præsentẽ interfuisse, Tritonis heram nominat Palladem, eamque belli dominam facit, cum Marte, & Rhamnusia.

Sape in lethifero belli certamine Mauors,
Aut rapidi Tritonis hera, aut Rhamnusia virgo
Armas hominum est præsens hortata cateruas.

Νῆδον ἀθηναίης γλαυκῶπιδος ἐν πόλει ἀκρῇ
Οἴεσθαι κληίδι θυεσσιεσθὶ δόμοιο,
Πέπλον, ὃς οἱ δοκεῖ χαιεῖσθαι, ἢ δὲ μέγιστον
Ἔιναι ἐνὶ μεγάροισιν, καὶ οἱ πολλοὶ φίλτατον αὐτῇ
Θεῖναι ἀθηναίης ἐπὶ γυνασίῳ ἠὲ κέμοιο,
Καὶ οἱ ὑποσχέσθαι δουκάλδεα βῆς ἐνὶ νηῶ.

Vide præterea 1. Æneid. *Interea ad templum non aqua Palladis ibant, &c.*

AD PALLADIS ARCES) dicta Pallas vel à Pallante gigante occiso, vel ἀπὸ τῆς πάλαιον à vibranda hasta, vel à saliendo, & saltando in bello, vel à Pallante Lycaonis filio, ad quem vt educaretur, paruula à Ioue missa est. Vide Gyrald. Syntag. II.

SVBVEHITVR MAGNA MAT. CAT.) Subuehitur dicitur proprie, quia matronæ pilentis uehebantur ad templa pergentes: vt alibi, *Pilentis matres in mollibus.*

DONA FERENS) Dona, peplū scilicet, quod expræsit in primo. Seruius.

OCVLOS DEIECTA DECOROS) Deiciebat oculos Lauinia, vel propter inuidiam temporis, cum sciret sui causa tantum malorum inuectum: vel propter virginalẽ verecundiam, vt solent, & debent virgines in publicum prodeutes. Donatus.

DE LIMINE) ad preces festinantium mulierum ostenditur desiderium. * *Facit & Silius lib. 7. profecto contra Annibalem Dictatore Q. Fabio Maximo, Romanus matronas ad lunonem cum palla, & precibus aduenies.*

At patres, Latiasque nurus raptabat ad aras
Cura deum, mæsto suffusa lumina vultu,
Femineus matres graditur chorus, ordine longo,
Iunoni pallam, conceptaque vota dicabant.
Huc ades ô regina deum, gens casta precamur,
Et ferimus digno, quæcunque est nomine, turba
Ausonidum, pulchramque & acu, &c.

TRITONIA VIRGO) In descriptione Libyæ Mela lib. 1. cap. 7. Super hunc sinum, inquit, ingens palus amnẽ Tritonarecipit, ipsa Tritonis: vnde & Mineruæ cognomen inditum est, (vt incolæ arbitrantur) ibi genitæ, faciuntque ei fabulæ aliquam fidem, quod quem natalem eius putant, ludicris virginum inter se decertatium celebrant. Pausan. Atticis, Herodorus Melpomene, Mineruam Neptuni, & Tritonidis paludis filiam autumant.

Diodorus lib. 3. cap. 5. & hoc ipsum, & totum versum dilucidum tibi faciet. Custodiam filia Mineruæ permi-

permisit, pauld antè hæc tempora circa Tritonem fluuium, vnde & Tritonia dicta est, genita. Scribunt hanc deam per omnem vitam virginitate seruata, prudentia claruisse: multasque, cum ingenio præstaret, ab ea artes repertas. Belli quoque exercitio deditam, cum robore corporis vigeret, multa fecisse memoratu digna, &c. Fulgentius ex Manilio Chresto refert, Mineruæ solitas iniuges boues sacrificari, id est, iugum nunquam ferentes, illa videlicet de causa, quod & virginitas iugum nesciat maritale, & virtus nūquam sit iugo prementi subiecta.

Sciendum porro, tatum modo tres deas virgines, Veneris seruitio liberæ prædicari, Mineruam, Dianam, Vestam. Musarum enim quarundam filios legimus: & illud Platonis epigramma, quo Venerem sibi Cupidinis relaminantem irrident, in omnes haud conuenit. Quomodo, & quanta cum dote Athenienses Antonio, qui se Liberum patrem salutari voluit, Mineruam suam desponderint, facere narrat lib. i. Suasoriar. Seneca. Fuit & Rex quidam Thracum, qui sibi cum Minerua coniugium intercedere per extremam stoliditatem simulauit. Eodem morbo laborauit portentum illud in vltimas terras exportandum C. Caligula, qui, auctore Tranquillo, ca. 22. noctibus quidem plenam, fulgentemque lunam inuitabat assidue in amplexus, atque concubitum: interdum verò eum Capitolino Ioue secretò fabulabatur, modo insufurrans, ac præbēs inuicem aures, modo clarus, nec sine iurgiis (nam vox comminantis audita est) *εις γαῖαν δαναῶν παρὰ σε, &c.* Par fatuitas Domitiani, teste Sueton. cap. 22. qui Mineruæ filius dici, credique voluit, & inde eius consilio omnia agere. Pæne autem verbum è verbo hæc matronarum ad Palladem precatio ex Homero conuersa est. Iliad. 5.

Πόντι Ἀθηναίη ἐρυσίπολι, δια θεῶν,
 Ἄξον δὴ ἔργῳ διομήδεῳ, ἠδὲ καὶ αὐτῶν
 Πηνέα δὲσ πεισέειν σκαίων ἀσπείριδε πυλάων.

FRANGE MANV TELVM) aut tua manu, aut in eius manu relum confringe. Phrygius, & prædo deformatiōnis causa sunt posita. Debuerant dicere Æneam, sed volunt ex facto Paridis omnes Troianos esse raptores, & castitatis inimicos. Hunc eundem petunt in caput ab equo deturbari, & hoc sub ipsis portis, vnde à fæminis de muro, ac turribus conspici queat. Seruius, Donatus.

CING. IPSE FVR. IN PRÆL. TVR.) Generatim Turnum armari cum dixisset, statim speciatim, quæ illa fuerint arma, enumerat. Furentem intelligit Seruius amore Lauiniæ, quam videbat: quod etiam sequens indicat comparatio: nam dicturus est, *Aut ille in passus armenta, tendit equarum.* Et ideo cum mora armatur, inter quoque capite circa arcem incedens admonet singulos, vt à Lauinia possit videri, & sit maior dimicandi causa, dum sponsæ placere contendit. Hic etiam locus ab Homero est, Iliad. 7.

Κνημίδα μὲν πρῶτα περὶ κνήμῃσιν ἔθηκε
 Καλὰς, ἀργυροῖσιν ἐπισφύειοις ἀσπείρας.
 Δύττερον αὖ δάσκηλα περὶ στήθεσσι δύνε,
 Ἀμφὶ δ' ἄρ' ὀμοῖσιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον

Obuia cui Volscorum acie comitante Camilla
 Occurrit, portisq; ab equo regina sub ipsis
 Desiluit. quam tota cohors imitata, relictis
 Ad terram defluxit equis. tum talia fatur.
 Turne, sui meritò si qua est fiducia forti,
 Audeo, & Æneadum promitto occurrere turmæ,

Solaq;

Χάλκιον, αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε
 Εἴλετο, τὸ δ' ἀπ' αὐτοῦ δεσέλας γένετ' ἦϊτε μήνης.

Seruius. RVTVL. THOR. AHÆNIS HORREB. SQVAM.) Genus loricae fuit, quod non annulis solis, sed & squamis constaret, Græci *φολιδωτὸς* vocant, vel *λεπιδωτὸς*, à squamis piscium, vel serpentum. Plutarch, de Lycurgo, ipso die quo pugnavit in Tigranem indutui habuisse *θώρακα σιδερεῖν φολιδωτὸν*, lorica ferream, squameam. Dio Cassius Macrinum Imperat. abstulisse prætorianis *τὸς θώρακας τὸς λεπιδωτὸς*, loricas squameas: notesque ab his exemplis, honestiorum planè has fuisse. Has dico hamis, & laminis solidis simul constitisse, ex Silio, qui lib. 5. Flaminium Cos. armans.

Loricam induitur: tortos huic nexilis hamos
 Ferro squamarudi, permistisq; asperat auro.

Et Isidoro squama est lorica ex laminis æreis, vel ferreis concatenatas, in modum squamarum piscis. Ipsas ergo squamas catenæ iungebant. Tertull. lib. de Pallio, cap. 4. hanc intelligit, & Alexandro Magno tribuit. Pectus squamarum signaculis discalptum textu pellucido tegedo nudauit. Silius li. 8. *Horridus è squamis, & equina Curio crista.* Has ipsas squamas etiam plumas video dici, à specie pari, &c. Lipsius de Milit. lib. 3. dial. 6.

QUALIS VBI ABRVPTIS) Etiam hanc comparationem, & ad verbum ex Homero translata monet Seruius, prolatis græcis versibus, ex quibus etiam Ennius connectit suos 5. Annal. dum Decij in hostes impetum, equi alicuius ciratissimo cursui comparat. Versus recitat Macrobius lib. Saturnal. 6. cap. 3.

Et tunc sicut equus, qui de præsepibus actus
 Vincla suis magnis animis abrupit, & inde
 Fert sese campi per cerula, lætaq; prata,
 Celso pectore, sæpe iubam quassans simul altam:
 Spiritus ex anima calida spumas agit albas.

Claudian. in nupt. Honorij, perpende quemadmodum Virgilium referre conatus sit.

Nobilis haud aliter sonipes, quem primus amoris
 Sollicitavit odor, tumidius, quatiensq; decoras
 Curuata ceruice iubas, Pharsalia rura
 Peruolat, & notos hinnitu flagitat amnes
 Naribus accensis.

Et quoniam quatuor magni poetæ hac cōparatione vsi sunt, Homerus, vnde traxit Ennius, & ab Ennio Virgilius, atque ab hoc Claudianus, committit eos inter se Hieron. Colum. in 2. Annal. Ennij, & quid quisque ab aliis discrepet, quid melius fecerit, declarat.

FVGIT PRÆSEPIA) Præsepia quidem propter alimoniam grata sunt animalibus: sed diuturna retinentia vinculorum illis admodum grauis est. Quare desiderio libertatis interdum vincula abrupunt, & vel ad pascua tendunt, vbi equarum greges norunt esse, vt ibi Veneri, ac libidini suæ morem gerant: vel ad flumen, vbi se abluere consueuerunt, properant. Quid autem sit *emicas*, ipse exponit, *arrectisq; fremit cernicibus altè*, altè erectis, non, altè *Luxurians*. Donatus.

Solaq; Tyrrhenos equites ire obuia contra.
 505 Me sine prima manu tentare pericula belli:
 Tu pedes ad muros subsiste, & mœnia serua.

AB EQVO DESILUIT) Desilire celeritatis habet, & A fortitudinis significationem: descendere verò tarditatis. Vbi Turnum vidit stantem ante portas, vt honorificam se monstraret, mox equo desiluit: quod reginæ factum, vt Turno deferrent, omnes statim imitati sunt. Donatus.

AD TERRAM DEFLVIT) Dicendo *defluxit*, artem, & quandam moderationem descendendi significauit, quæ est etiam in ascendendo apud huius rei peritos. Seruius. Expone, descendit, saltu quodam corpus ad terram mittedo. Germanus ex græco τῶν ἵππων σπῶρρειν expressum annotauit.

SVI MERITO SI QVA EST FID. FORTI) Si vnusquisque fortis habet aliquam confidentiam, ex conscientia fortitudinis suæ, & ego audere non dubito, & promitto, me equitati Æneæ occursum. Non expectabo dum veniant, sed occurram vltro: magnum virtutis indicium. Sine me primas belli partes excipere: & quia cautius, ac diligentius est custodienda ciuitas, vbi Lauinia sponsa tua, & foci tui, tu hic propugna. Seruius, Donatus.

PRIMA PERICVLA BELLII) ἀπεβολισμὸν, hoc est, pugnam velitarem, seu, principium pugnae.

Turnus ad hæc, oculos horrenda in virgine fixus.

O decus Italiae virgo, QVAS DICERE GRATES,

QVASVE REFERRE PAREM? sed nunc (est omnia quando

510 Iste animus supra) MECVM PARTIRE LABOREM.

Æneas (vt fama fidem, missiq; reportant

Exploratores) equitum leuia improbus arma

Præmisit, quaterent campos, ipse ardua montis

Per deserta iugo properans aduentat ad urbem.

515 Furta paro belli conuexo in tramite syluæ,

Vt biuias armato obsidam milite fauces.

Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe signis.

Tecum acer Messapus erit, turmæq; Latinae,

Tyburtiq; manus: ducis & tu concipe curam.

HORRENDA IN VIRG.) Horrenda, id est, veneranda, reuerenda. Sic de Sibylla in 6. *horrendaq; procul secreta Sibylla*. Et in 1. de nemore, *horrentiq; atrum nemus imminet umbra*. Vbi Seruius, horror plerumque ad odium pertinet, plerumque ad venerationem, vt hic. Sic Lucanus, *Arboribus suis horror inest*. Quidam exponunt, horrenda, cuius terribilis erat aspectus.

O DECUS ITALIAE VIRGO) Ecce dictio præclara in necessitate belli: vno enim versu, & dimidio laudem profecutus est virginis, asserens eam ornamentum esse totius Italiae: & gratias in præsentem agit, atque relaturum gratiam sese spondet. Secundum disciplinam rhetoricam dicit, se verba inuenire non posse, quibus eius exprimat laudes: quum dixerit, *O decus Italiae, etc.* Sic alibi, *quibus calo te laudibus æquem*: cum præmiserit, *o fama ingens, ingentior armis Vir Troiane*. Sed nunc quando super omnia est iste animus, nolo omnem laborem (dixerat enim illa, *solaq; Tyrrhenos equites ire obuia contra*) sed eius partem duntaxat volo suscipias. Dona. Seruius. * Sententia Maroniana in admiranda, & laudanda magnanimitate Camilla, quodammodo respondent verba M. Tullij in *Mitonianna*. Te quidem quod isto animo es, satis laudare non possum. Et in *Marcelliana*. Te vero, quem præsentem intuemur, cuius mentem, sensusq; nos cernimus, et quidquid belli fortuna reliquum reipub. fecerit, id esse saluum velis, quibus laudibus effereamus? quibus studiis prosequemur? qua beneuolentia complectemur? Est & illa elegans ἀπολογία Eclog. 5. Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona? Et lib. 9. Ascany ad Nisum, & Euryalum. Quæ vobis, quæ digna viri pro talibus ausis, Præmia posse rear solui?

ÆNEAS, VT FAMA) Ipsa iam consilia sua dicere incipit, & audetem instruere. Ait se insidias locaturum

B Æneæ, & occupaturum angustias, quæ Æneæ necessariò trāseundum sit. Illi (Camillæ inquam) equitatum committit. Messapum cum equitibus Latinis, & Tyburtib; ei adiungit.

EQVITVM LEVIA ARMA) equites leuis armatura.

QVATERENT CAMPOS) Lucret. *Transmittunt valido quatientes impete campos*. Noster lib. 8. *Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum*.

FURTA BELLII) pro insidiis etiam Sallustius dixit, vt citant Seruius, & Nonius. Sic Græcis κλοπή tam furtum, quam dolum, & fraudem significat: vnde τὰ κλοπῆα, clam acta, & Homero κλοπῆοι μῦθοι, callidi sermones: & Euripidi, κλοπικῆ ἔδρα. German.

BIVIAS OBSID. MIL. FAUCES) Itinera angusta inter duos montes.

COLLATIS EXCIPE SIGNIS) Signa Romanis fuerunt alia peditum, alia equitum. Peditum duplicia: manipulorum, & totius legionis. Manipulorum fuere, pertica cum ligno tranuersario supra, fere in cruce. Quibusdam dextræ, corollæ, aut alia ornamenta in vertice supraposita, plerisque clypei rotundi, siue imagines ad perticam affixæ. Legionis totius, aquila fuit: id est, alitis eius effigies, siue corpus ex argento, vel auro, summæ perticæ insistentis, & pede altero fulmen saepe tenens. Hæc peditum signa. Equitum vexilla fuere, siue quadri ad hastam volitantes pannuli, ritu fere hodie in Bandis equitum nostrorum. Lipsius *Militar. Rom. lib. 4. dial. 3.* * Signa conferre militaris sermo est, & historicis præsertim & sitatus. *Lautus lib. 2. Ariciam infesto agmine itur: nec proculinda*

cul inde cum Aruncis signa collata, praelioq; Seno debellatum est. Cie. A
in Pison. In Egyptum venit, signa contulit cum Alexandrinis.

DVCIS ET TV CONCIPERE CVRAM) est, simul cum il-
lis cura, cape curam, vt, con, sit particula ενξενικη.

- 520 Sic ait, & paribus Messapum in praelia dictis
Hortatur, sociosq; duces, & pergit in hostem.
Est curuo amfractu vallis, accommoda fraudi,
Armorumq; dolis, quam densis frondibus atrum
Vrget vtrinque latus: tenuis qua semita ducit,
525 Angustaq; ferunt fauces, aditusq; maligni.
Hanc super in speculis, summoq; in vertice montis
Planicies ignota iacet, tutiq; receptus
Seu dextra, laeva q; velis occurrere pugnae,
Siue instare iugis, & grandia voluere saxa.
530 Huc iuuenis nota fertur regione viarum:
Arripuitq; locum, & syluis insedit iniquis

EST CVRVO AMFRACTV VALLIS) Hæc est loci lata B
descriptio, melius posita ex poetæ, quam ex Æneæ per-
sona, in qua nihil aliud est, nisi quod pro utilitate faciat
insidiantis, vt probare posset, quod dixit, accommoda
fraudi, Armorumq; dolis. Donatus.

DENSIS FROND. ATRVM) Propter arborum densi-
tatem opacum.

ADITVSQVE MALIGNI) Exitus angusti, ενξενικη
εξοδο.

TVTIQVE RECEPTVS) quod se exercitus tunc posset
recipere.

SYLVIS INSEDT INIQVIS) Expressit græcum ενξενικη
εξοδο. Et latine quoque insidiaz ab insidendo, & infestio-
res latrones, qui circa vias insidiantur sedentes.

- Velocem interea superis in sedibus Opim,
Vnam ex virginibus sociis, sacraq; caterua
Compellabat, & has tristis Latonia voces
535 Ore dabat. Graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, & nostris nequicquam cingitur armis,
Chara mihi ante alias: neque enim nouus iste Dianæ
Venit amor, subitaq; animum dulcedine mouit.
Pulsus ob inuidiam regno, viresq; superbas,
540 Priuerno antiqua Metabus cum excederet vrbe,
Infantem fugiens media inter praelia belli,
Sustulit exilio comitem, matrisq; vocauit
Nomine Casmillæ mutata parte Camillam.
Ipse sinu præ se portans iuga longa petebat
545 Solorum nemorum: tela vndique sæua premebant,
Et circumfuso volitabant milite Volsci.
Ecce fugæ medio summis Amasenus abundans
Spumabat ripis (tantus se nubibus imber
Ruperat) ille innare parans infantis amore
550 Tardatur, charoq; oneri timet, OMNIA SECVM
VERSANTI, SVBITO VIX HÆC SENTENTIA SEDIT.

VELOCEM INTEREA SVPERIS INSED. OPIM) Di-
gressio in consilium, & colloquium Dianæ, cum Nym-
pharum suarum vna de educatione, & conseruanda ab
interitu Camilla: aut, si id fieri nequeat, vt qui eam vio-
larit, vicissim pœnas det. Montfort.

Nomina quoque Virgilius nonnunquam & ex
antiquissimis Græcorum historiis mutuatur. Scitis apud
illum vnam ex comitibus Dianæ Opim vocari. Quod
nomen vulgò fortasse temere impositum, vel etiam si-

ctum putatur ab ignorantibus, ingeniosum poetam co-
gnomen, quod à veterib. Græcis scriptoribus ipsi Dia-
næ fuerat impositum, comiti eius assignare voluisse. Sed
audite vnde Virgilius hoc nomē acceperit. Alexander
Ætolus refert, quanto studio populus Ephesus dedi-
cato templo Dianæ curauerit præmiis propositis, vt qui
tunc erant poetæ ingeniosissimi, in deâ carmina diuersa
componerent. In his versibus Opis non comes Dianæ,
sed Diana ipsa vocata est, &c. Macrobi. Saturnal. li. 5. c. 22.

VNAM

VNAM EX VIRGINIBVS) Vnam dicit doctissimus A Sed mihi versum Maronis consideranti, longè alia sententia animo surgit, ac incessit. Mihi enim Maro innuere videtur, Camillam, à Casmilla deduci, detracta littera: quod cum ita sit, Camillam, vt Comœnam esse existimabo, & Casmillam Casmœnam. Nam quæ à Latinis postea Camœnæ vocatæ sunt, ante à cæcis, priscisque Latinis Casmœnæ, vt Varro auctor est, lib. 6. dicebantur. Musarum autem, & Camœnarum, virgini quavis bellatrici, non erat indecorum nomen gerere. Turneb. lib. 14. cap. 13. Matris huic (Casmillæ) addidit nomen, inquit Donatus, aliqua inde subtracta particula, vt Camilla potius, quam Casmilla diceretur, habiturus in exilio comitè filiam, & in appellatione dulcissimæ nomen vxoris.

Δὲ δὲ μοι ἐξήκοντα χορηγίδας ὠκεανίνας,
Πάσας ἐινετίας, πάσας ἔτι παίδας ἀμίδρους.

Sed & Opis nomē ex historia, vel fabula de promptum est. Opis enim, & Hecæerge, & Laxo, ex Hyperboreis, vel, vt Callimachus scribit hymno in Delum, ex Arimaspiis, qui & Hyperboreis annumerantur, Delum primitias ferentes peruenerunt. Callimachi carmina sunt.

Πρῶταί τοι τὰ δ' ἐνεκὸν ἄπο ξανθῶν ἀεμασπῶν
Ὀπίσει, λοξώτε, καὶ ἐνυαίων ἠκέρειν.

Turneb. lib. 22. cap. 3.

Nempe & Apollodorus libr. 1. Biblioth., est auctor, Orionem quorundam opinione vim Opi inferentem, vni è virginibus, quæ ab Hyperboreis venerant, à Diana sagittis confixum fuisse: vt non temere à poeta Opim in comitatu Dianæ numeratam putemus. Germanus.

GRADITVR BELLVM AD CRUDELE) Quod Camillam dicit ad crudele bellum gradi, vno verbo rei exitum docet, quasi dicat, non reueriuram.

NOSTRIS ARMIS) quibus vtraque gaudemus: sagittis, quibus cum Diana sociæ virgines vtebantur: vt etiam hinc ipsa Opis habeat causam doloris & iracundiæ maioris.

CHARA MIHI ANT. ALIAS, NEQ. ENIM NOVVS ISTE) Cur ante alias, id est, præ aliis chara? quia iam pridem dilecta: firmiores enim sunt antiquiores amicitia. Terent. Per amicitiam, quæ coepta à paruulis, cum etate accrevit simul. Parit maiorem vetustas affectum, & benevolentia meritum temporis diuturna continuatio cōduplicat. Si hæc sola fuisset amoris causa, satis abundaret ad incutiendum dolorem: congerit alias, vt probari posset, vnde illa charior ante alias haberetur. Hactenus ex Seruio, & Donato.

PRIVERNO ANTIQVA METABVS) Multa antiqua Italia nomina vetera poemati suo Virgilius inseruit, vt morientem eorum memoriam renouaret. Camille patrem Metabum dicit fuisse, eumque Priverno pulsum profugisse. Metabus Metaponti conditor fuit, quæ urbem etiam barbari Metabum appellabant. Stephanus, μεταπόντιον, inquit, πόλις ἰταλίας, ἢ πρὸς τὴν οἰκίαν, ἀπὸ μεταβύ τῷ σισύφῳ τῷ αἰόλῳ. τὸν γὰρ μεταπόντον οἱ βάρβαροι μεταβον ἔλεγον. Cæterum, quod paulò infra dicit profugum, extorremque Metabum fuisse ad Amasenum fluuium, videtur ex historia Pyrrhi Epirotarum regis sumpsisse: tantum poetico more id prodigium fabulosius aliquanto reddidisse. Puerum enim Pyrrhum seruare conantibus, idem fluuius obex oppositus fuit, ac puer ægrè est traiectus, vixque hostes sequentes, contentissimo impetu præuenit. Turneb. lib. 22. cap. 3.

MVTATA PARTE CAMILLAM) Statius Tullianus de E vocabulis rerum lib. 1. ait, dixisse Callimachum, Tuscos Camillum appellare Mercurium: quo vocabulo significant præministrum deorum. vnde Virgilius ait, Metabum Camillam appellasse filiam, Dianæ scilicet præministram. Nam & Paccuuius cum de Medea loqueretur, calitum Camilla expectata adueni. Salue hospita. Romani quoque pueros, puellasque inuestes camillos, & camillas appellant, Flaminicarum, & Flaminum præministratos. Macrobi. Saturnal. lib. 3. cap. 8.

Scio quàm eruditè de Camillæ nomine argutetur Macrobius, & c. quam recondito eius originem repetat.

IPSE SINV PRÆ SE PORTANS) Ouid. de Latona. Metamorph. lib. 6. Hinc quoque Iunonem fugisse puerpera fertur, Inq, suo portasse sinu duo nomina natos. Horat. Ode 18. lib. 2. pellitur paternos In sinu ferens deos Et vxor, & vir, sordidosq, natos. IUGA LONGA PETEBAT) Seruius explicat, longè posita, remotiora. Sallust. Et Metello procul agente, longa spes auxiliorum, id est, longè posita. SOLORVM NEMORVM, id est, desertorum. Terent. Venit meditatus alicunde ex solo loco. Petebat solitudines nemorum, ne in manus persequentium veniret cum filiola. Fugientem autem presserat desperatio, multis vndiq; armatis eum conquirentibus, & insectantibus tanquam prædam aliquam canes venatici. Fortè autè fortuna largioribus imbris exudarar Amasenus. Quum igitur solū natandi subsidium superesset, obstabat charissimi oneris cura. Quomodo enim filiam præ se ferret, quum in eam corporis partem incumbendum esset, qua potuit ferri: à dorso verò quomodo? quæ etiam modico haustu necari potuisset: aut impulsu præcipitis vndæ paternis visceribus rapi? Donatus.

AMASENVS ABVNDANS) Amasenus Volscorum flumen, non procul à Tarracina. Est & alius eiu sdem nominis fluuius in Sicilia, de quo Ouid. 15. Matamorph. Suprà 1. Georg. incertis se mensibus amnis abundans. Propria vocabuli significatione vsus est Maro: nam abundare, ab vndarum copia, & actu est affluere: vnde Plin. lib. 3. cap. 15. Omnia ex Philistinæ fossæ abundatione nascuntia: & ipse Maro lib. 4. Georg. Rursum abundabat fluidus liquor. Vlpianus, Si tamen vel flumen sic abundasset, vt impleset omnem locum, in quo sisti oportuit &c. Terentius per translationem in Phormione. Amore abundas Antipho. hoc est, ἀλημύρεις. German.

OMNIA SECVM VERS. SVBITO) Distinguendum post vocè subito. Subitis enim cogitationibus animus difficulter consilium potest expedire.

VIX HÆC SENTENTIA SEDIT) Quia naturale est, vt quoties simul multa cogitamus, vix aliquid comprobemus. Aut, cum dixit vix, ostendit etiam ipsam hanc sententiam, quum displiceret, temporis vrgente desperatione placuisse: non quod esset tuta, aut certi euentus, sed quia alia superesse nequieverat. Melius quippe fuerat incertis filiam credere, quam retinendo infestis hostibus reseruare: in incerto enim prouenire etiam prosperum potest: in aperto verò discrimine ac desperatione plenissima, nihil præter aduersum. Seruius, Donat. * Similiter locutus est alibi, idque pio sedet Aeneas. Lib. 7. Has vbi certa sedet patribus sententia pugna. Lib. 1. Aeneid. quæ nunc animo sententia surgit: Lib. 5. quæ nunc animo sententia constet.

Telum immane, manu valida quod fortè gerebat
 Bellator, solidum nodis, & robore cocto,
 Huic natam, libro, & syluestri subere clausam
 555 Implicat, atque habilem mediæ circumligat hastæ.
 Quam dextra ingenti librans, ita ad æthera fatur.
 Alma, tibi hanc, nemorum cultrix Latonia virgo
 Ipse pater famulam voueo. tua prima per auras
 Tela tenens supplex hostem fugit: accipe, testor,
 560 Diua tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.
 Dixit, & adducto contortum hastile lacerto
 Immittit. fonuere vndæ: rapidum super amnem
 Infelix fugit in iaculo stridente Camilla.
 At Metabus, magna propius iam vrgente caterua,
 565 Dat sese fluuio, atque hastam cum virgine victor
 Gramineo, donum Trivia, de cespite vellit.
 Non illum tectis, vllæ non mœnibus vrbes
 Accepere, (neque ipse manus feritate dedisset)
 Pastorum, & solis exegit montibus æuum.

ET ROBORE COCTO) Coctum vocabat, quiddam A
 vetus, & multi tēporis existeret, vt Seruius testatur, cu-
 iusmodi illud Persianum est, *Vtramale vetus pręgrandi
 subere coctum.* Apud Horat. sat. 5. lib. 2. legitur, *ple-
 rumque recoctus Scriba ex quinque viro coruum delu-
 biantem.* Vbi per recoctum, intelligo veteratorem infi-
 gnem, qui longo vsu didicerit, quid distent æra lupinis.
 Itaque rectè Donatus hoc ad roborationem artis, inge-
 nio quæsitam detorquet. Iunius lib. 5. cap. 5. *Vel reco-
 cto,* quod hastæ igni durari consueuerint.

HVIC NATAM LIBRO) Liber est interior corticis
 pars, quæ ligno cohæret. Vnde liber dicitur, in quo scri-
 bitur, quia ante vsu chartæ, vel membranæ, de libris
 arborum volumina compaginabantur. Seruius.

HABILEM CIRCUMLIGAT HASTÆ) Habilem dixit
 bene compositam, & prudenter aptatam (ἐνσφεῖον, ἐν-
 πλεκτὴν, καὶ ἐνκατασπένδαρον.) Mediæ autem hastæ idcirco
 implicatam nexuit, ne in vnam partem grauior, optatū
 spatium transire non posset. Librauit deinde eam cum
 precibus. Quod fuit piissimi patris, & quod in potestate
 habuit, id fecit: euentum verò, quem in manu non ha-
 buit, credidit de cælo poscendum. Donatus.

ALMA TIBI HANC NEMORVM CVLT.) Consecrare
 se dicit puellam Dianæ ad eius ministerium. syluarū po-
 tentem vocat in carmine seculari Horatius, montium
 dominam Catullus.

IPSE PATER FAMVLAM VOUEO) ipse pater, qui do-
 nandi, vouendique potestatem habeat. Sic, inquit, tibi
 hæc voueo, vt desinat mea esse filia. Æquius enim mihi
 videtur, vt viuat, sitque in obsequio tuo, quam cum ipsa
 libertate acerbo pereat interitu. Vt autem deorum fa-
 muli Latinis, deorum sacris, & cultui mancipati, ita Græ-
 cis δῶλοι, θεράποντες, ὑπηρεταί, & λάτεις. Sophocles in
 Tyranno. Οὐδὲρ τι συζῶ δῶλον, ἀλλὰ λοξία. Cum autem
 hasta eam teneret innexam, sic loquitur, quasi ipsa ma-
 nibus suis hastam regeret, & supplicaret, pro qua ipse
 supplicabat. Denique teste te, inquit, tibi transcribitur.
 Et quod dubiis committitur auris, non temeritatis est,
 sed fiduciæ nominis tui. Serua tuam, serua tuo nomi-
 ni, potentiæque commissam. Donatus.

ADDUCTO CONTORTVM HASTILE LACERTO) Lu-
 cret. lib. 4. *telum Id validis vtrum contortum viribus ire.*
 Tanto autem fortius aliquid iacitur, quanto magis ma-
 nus retorsum fuerit ducta. Et aqua ipsa mittentis vim
 sensit.

INFELIX FUGIT IN IACVLO STRIDENT. CAMILLA)
 Ad tempus belli referendum est. Sic Didonem infæli-
 cem aliquando nominat, respiciens ad futurum eius e-
 xitium. Donat. multas huius epitheti rationes, seu mul-
 tas puellæ huius infelicitates adducit, quem lege, si lu-
 bet. * *Quamuis in rem minore, tamen simile quiddam isti factū
 habet epistola Casari ad Q. Ciceronem lib. 5. de bello Gall. cap. 12.
 Cognito enim eius periculo, (à Negrutis premebatur) cuiusdam ex e-
 quitibus Gallus, magnis premiis persuasit, ut eam ad Ciceronem
 deferat: si audire non possit, monet, ut tragulam cum epistola ad a-
 mentum deligata, intra munitiones castrorum abiciat. Gallus, pe-
 riculum veritus, ut erat preceptum, tragulam mittit. Hac casu ad
 turrim adhaesit, neque ab nostris biduo animaduersu. Tertio die à
 quodam milite conspicitur: dempta ad Ciceronem defertur, &c.*

MAG. PROPIVS IAM VRG. 'CATERVA) supra de fu-
 gente ex vrbe Priuerno. *tela vndique saua premebant,
 Et circumfuso volitabant milite Volsci.*

DAT SESE FLVIO) Quum subiaceret oculis Me-
 tabi periculum euidentissimum fluminis, & aliud vrge-
 ret à tergo, aggrediendum alterum fuit, vt alterum vi-
 taretur. Verum quia ex altera parte manifesta pernici-
 es imminabat: in altera verò non deerat spes euaden-
 di, dedit se fluuio. Peruenerat hasta quo debuerat, sal-
 ua puella, quam compos voti sui (hoc enim est victor,
 qua voce in ea notione vitur sapissime) vellit de cespite.
 Bene *donum Trivia*, consecrata enim in alterius po-
 testatem, & naturam transferat. Vtus est autem vita pa-
 storali in montibus, nec si quis etiam eum suscipere vo-
 luisset, aut in publicis, aut in priuatis cuiusquam ædi-
 bus præ feritate habitare voluisset. *Mœnia* abusiue
 dicuntur omnia publica ædificia, vt li. 2. *Diuidimus mu-
 ros, & mœnia pandimus vrbis:* nam propriè mœnia sunt
 tantum muri, dicta quasi munia, à munitione ciuitatis.
 Donatus, Seruius.

DONVM TRIVIÆ) Et si lib. 6. & lib. 7. disputatum
 est de ratione, & causâ huius nominis, ad illum versum,

At Triuia Hippolytum secretis alma recondit Sedibus, A tamen hæc addi possunt, Triuiam dictam quod in cælo, in terra, & apud inferos eadem potestate polleat. De qua Prudentius lib. 1. contra Symmachum:

*Deniq, cum Luna est, sublustri splendet amictu:
Cum succincta iacit calamos, Latonia virgo est:
Cum subnixæ sedet solio, Plutonia coniux,
Imperitat Furiis, & dicitur iura Megara.*

Quidam poeta anonymus.

*Terret, lustrat, agit Proserpina, Luna, Diana,
Ima, superna, feras, sceptro, fulgore, sagitta.*

NE QVE IPSE MAN. FERITATE DEDISSET) Præ feritate, ut ferus erat, non consensisset. Si quicum voluissent suscipere, eorum consortia fugisset. Ut herbæ

date, sic manus dare, victum fateri. Plaut. est, *Perla. Fateor, vobis do manus.* Cic. ad Att. lib. Sapienter igitur, quod manus dedisti, quodque etiam ultro gratias egisti. Cæf. lib. 5. de bello Gall. Tandem dat Cotta manus, permotus sententia Sabini. Horat. Ode 17. Epod. *Jam iam effiaci do manus scientia.* Plura Tiraquell. in Alex. Neapol. lib. 4. cap. 7. cap. 7. Vide item Chiliad. *Dare manus.*

PASTORVM, ET SOLIS EXEGIT MONTIBVS ÆVVM)

Egit vitam pastorem in desertis montibus. Soli montes, solæ terræ, seu loca, sunt solitudines, & deserta, non frequentia, non culta ab hominibus loca. Recurre ad Eclogam 10. ubi super illo *Pinifer illū etiā sola sub rupe iacentem,* multa exempla ex probatissimis scriptoribus adduximus. Lib. 10. *positis inglorius armis Exigat hinc ævum.*

- 570 Hic natam in dumis, interq; horrentia lustra
Armentalis equæ mammis, & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens vbera labris,
Vtq; pedum primis infans vestigia plantis
Institerat, iaculo palmas oneravit acuto,
575 Spiculaq; ex humero parvæ suspendit, & arcum.
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuviæ per dorsum à vertice pendent.
Tela manu iam tum tenera puerilia torfit,
Et fundam tereti circum caput egit habena;
580 Strymoniamq; gruem, aut album deiecit olorem.
Multæ illam frustra Tyrrena per oppida matres
Optauere nurum: sola contenta Diana
Aeternum telorum, & virginitatis amorem
Intemerata colit. vellem haud correpta fuisset
585 Militia tali, conata laceffere Teucros:
Chara mihi, comitumq; foret nunc vna mearum.

ARMENTALIS EQVÆ MAMMIS) Armentale animalideo posuit, ne in totum videretur agreste, ac se mulgere non sineret, inquit Donatus. Harpalice quoque, de qua diximus lib. 1. Æneid. ibi, *vel qualis equos Threissa fatigat Harpalice,* amissa matre, vaccarum, equarumq; vberibus nutrita est. Hygin. cap. 193.

LACTE FERINO) equino, sicut lib. 2. ferum, pro equo posuit.

VTQVE PEDVM PRIM. INFANS VESTIGIA) Mox ut stare potuit pedibus suis, instruxit eam pater portare, quæ iaceret: neque enim fuit in illis locis femina, quæ incipienti lanam monstraret, aut telam. Docuit eam pater, quod præbebat locus, non quod sexus exigebat, & persona discens. *Palla* proprie est muliebris vestis, deducta usque ad vestigia: unde ait, longè, *Strymoniam gruem,* id est, Thraciam, à flumine Strymone. Olor latine, græcè *κύνος.* Donatus, Seruius.

PRO CRINALI AVRO) Neglectum omnem ornatus curiosioris commendat in virgine ista Maro. Quæuis autem Tygridis exuviis horridior incederet, tamen non illi defuerunt sponsi: adeo quiddam aliud est, quod in virginibus placet. Sicut autem ob hoc ipsum bene olerere mulieres dicebantur, teste Cic. ad Articum, quod nihil olerent: ita formosiores apparent, quæ pigmenta, vestiumque delicias contemnunt. D. Cyprianus lib. de habitu Virginum disertè aduersus earundem orna-

tum disputat. Vnam duntaxat sententiam libet hinc inferere. *Ornamentorum, ac vestium insignia, & lenocinia fucorum, non nisi prostitutis, & impudicis feminis congruunt: & nullarum fere pretiosior est culius, quam quarum pudor vilis est.* Consentaneum his, dictum probè à Clemente Alexand. lib. 2. Pædag. *Mulieres si pulchrae sunt, sufficit eis natura. sin autem sunt natura turpes, ex eis quæ sibi applicant, quod non habent arguunt.*

MVLTE ILLAM FRVSTRA NVRVVM OPTAVERE)

Ouid. Metamorph. de Narcisso puero

*Multi illum iuuenes, multa optauere puella.
Sed fuit in tenera tam dura superbia forma,
Nulli illum iuuenes, nulla optauere puella.*

D Eodem pæne modo Catull. in carmine nuptiali, de flore pulcherrimo.

*Multi illum pueri, multa optauere puella.
Idem cum tenui carptus defloruit ungui,
Nulli illum pueri, nulla optauere puella.*

Simile quiddam Seneca in Consolat. ad Martiam, cap. 21. de adolescente, eiusdem filio. *Adolescens rarissima forma, in tam magna mulierum turba viros corrupentium, nullius spei se præbuit: & cum quarundam usq; ad tentandum peruenisset improbitas, erubuit, quasi peccasset, quod placuerat.*

SOLA CONTENT. DIANA ÆTER. TELOR. ET VIRGIN.

AMOR. INTEM. COL.) Daphnen Penci fluminis filiam à

Yyy* 3 . patre

Patre contendisse natrat Ouid. lib. 2. Metamorph. vt si-
bi concederet perpetuam virginitatem colere, id quod
Iupiter antea Dianæ filia annuisset. Totus locus huic
Virgiliano admodum responderet, quocirca adscribetur.

Sylvarum latebris, captiuarumq; ferarum

Exuniis gaudens, innuptaq; amula Phœbes.

Vitta coercebat positos sine lege capillos.

Multi illam petiere. illa aspernata petentes,

Impatiens, expersq; viri nemora auia lustrat,

Nec quid hymen, quid amor, quid sint connubia curat.

Sæpe pater dixit, generum mihi filia debes:

Sæpe pater dixit, debes mihi nata nepotes.

Ille velut crimen tædæ exosa iugales,

Pulchra verecundo suffundens ora rubore,

Inq; patris blandis herens cervice lacertis,

Da mihi perpetua genitor charissime dixit

Virginitate frui: dedit hoc pater ante Diana.

Verficulus Callimachi ex hymno in Dianam profertur,
hâc eius precē complectens, nempe hic *ἄσμοι παρθε-
νίνυ αἰώνιον ἀπ' αὐα φιλάσσειν*. Sanè coniugium cum virgi-
nitate comparant & Chrysof. libello *περὶ παρθενίας*, &
D. Cyprianus lib. de habitu Virginum: illiusque mo-
lestias, & incōmoda, huius cōtrâ cōmoda, fœlicitatesq;
plurimas demonstrant. Et habuit illa corporis inte-
gritas, & flosillibatus prædicatores quâ sacros, quâ pro-
fanos & eximios, & plurimos. Vnius Cypriani è libro
nominato verba producemus, quibus præclare virgi-
nes Christianas, & deo iam dicatas extollit. *Nunc nobis
ad Virgines sermo est, quarum quò sublimior gloria, ma-*

*ior & cura est. Flos est ille Ecclesiastici germinis, decus
atque ornamentum gratia spiritualis, leta indoles, laudis
& honoris opus integrum, atq; incorruptum. Est imago
respondens ad sanctimoniam domini, illustrior portio gre-
gis Christi. Gaudet per illas, & in illis largiter floret Ec-
clesia matris gloriosa fœcunditas. Quantumq; plus copiosa
virginitas numero suo addidit, tanto gaudium matris au-
gescit. Hæc Cyprianus. Talè laudat materterâ suam Au-
sonius in Parentalibus, quæ tres & sexaginta annos pu-
dicitiam virginelem custodietit, vsque ad mortem sci-
licet.*

Faminei sexus odium tibi semper, & inde

Creuit deuota virginitatis amor.

B *Qua tibi septenos nouis est culta per annos,*

Quiq; aui finis, ipse pudicitia.

Quod in lemmate huius epigrammatis *virginem
deuotam nominat*, scire licet, eo verbo deo dicatam *ἀ-
κήτευαν*, quam Hieronymus ad Eustochium *Nonnam*
vocat, intelligi, & deuotarum duo fuisse genera: vnum,
quod vouebat se, vt hæc Ausoniana: alterum, quod deu-
ouebatur à parentibus ipsis, vt apud D. Ambrosium,
cuius extat libellus ad virginem deuotam. In notis Pro-
bi hodie legitur, D. V. Deuotus vir. Possit legi, *Deuota
virgo*. Quanquam scio, & viros deuotæ virginitatis fu-
isse. Tertullianus in Valentinianos. Proculus noster vir-
ginis senectæ: ita enim legendum: ijq; dicebantur *παρ-
θεντιας*. Scalig. F. Ausonian. lect. lib. 1. cap. 8.

MILITIA TALI) Tam iniusta, quam ob causam
etiam mox pœnas dabit.

Verum age, quandoquidem fatis vrgetur acerbis,

Labere nympha polo, finesq; inuise Latinos,

Tristis vbi infausto committitur omine pugna.

590 Hæc cape, & vlticem pharetra deprome sagittam:

Hac, quicumq; sacrum violarit vulnere corpus,

Tros, Italosq; mihi pariter det sanguine pœnas.

Post ego nube caua miserandæ corpus, & arma

Inspoliata feram tumulo, patriæq; reponam.

595 Dixit: at illa leues cæli demissa per auras

Insouuit, nigro circumdata turbine corpus.

At manus interea muris Troiana propinquat,

Etrusciq; duces, equitumq; exercitus omnis,

Compositi numero in turmas. fremit æquore toto

600 Insultans sonipes, & pressis pugnat habenis,

Huc aduersus, & huc. tum latè ferreus hastis

Horret ager, campiq; armis sublimibus ardent.

QUANDOQ. FATIS VRGETVR ACERBIS) Dici po-
tuit, cur non subuenis periclitanti? aut eam cur non
subtrahis? Respondet, extremis vrgetur fatis: nullo
potest auxilio subleuari, quia necesse est fieri, quod fa-
torum ratione debetur. Causam igitur mittendi expo-
suit, per parenthesis interrupta iussione, ad quam re-
dit, dicens: *Labere nympha polo, &c.* Iam cum ait, *Hæc
cape*, arcum & pharetram debemus intelligere: vt se-
quentia indicant: siquidem dictura est, & *vlticem pha-
retra deprome sagittam*. Bene autem *violarit*, quia di-
xerat *sacrum*. Vult autem Diana *pariter*, id est, simili-
ter, eodem modo, nullo discrimine interfici interfe-
ctorem Camillæ, siue is Troianus, siue aliquis de *Æneæ*

DAUXILIARIIS ITALUS FUERIT. Quidam volunt Aruntem de
Turni fuisse partibus, & indignatum, fæmineum sexū
plus in bello potuisse, quam viros: id hoc loco perstrin-
xisse dicunt Virgilium: & reuera sic vbique loquitur, vt
incertum sit, Aruns de cuius partibus fuerit. Promittit
ad extremum officia sua mortuæ. Hæc in œconomia
præiudicia nominantur, quoties negotij futuri exitus
tollitur: vult enim nos poeta de Camillæ caduere nil
vltius expectare: sicut in primo fecit. *Tu faciē illius
noctem non amplius vnā Falle dolo.* quod præmissum,
sustulit commemorationem, quando vel Cupido dis-
cesserit, vel Ascanius sit reuersus. Donatus, Seruius.

NIGRO CIRCVD. TYRB. CORPVS) Ideo nigro
corpus

corpus turbine circumdata, quia ad mœrorem luctum-
 que descendit: contra in octavo, ubi ad lætitiã descē-
 dit Venus, claro eam nimbo circumdatam dicit. *At
 Venus aethereos inter dea candida nimbos.* Vel ideo, ut
 nullus eam cerneret. Quæ sequuntur. *At manus inte-
 rea,* &c. cohærent cum superioribus, & à digressionē
 ad historiam belli reditur. *Nuntius ingenti per regia te-
 sta tumultu,* &c. Sublata enim fabula de Camilla, nar-
 ratio integrabitur. Et est hic modò generalis descriptio
 equestris certaminis: paulò post descendet ad specialē,
 ibi, *Continuò aduersis Tyrrenus, & acer Aconteus,* sicut
 fecit in quinto, & de cursoribus, & de nauali certamine
 Seruius.

FERREVS HAST. HORRET AGER) id est, ferreis
 hastis est terribilis. Vfus est translatione Homericã, ex
 Iliad. v. quam imitatus est Ennius, *Annal. 14.* Homeri
 versus sunt.

Ἐπειὲν δὲ μάχῃ φθισίμεστον ἔγχετοί,
 Μαιῶν δὲ εἶχον ταυσίχευος.

Ennius.

Horrescit telis exercitus asper utring.

Et in Scipione.

Sparsis hastis longè campus splendet, & horret.

Vrsin.

CAMPIQ. ARM. SVBLIM. ARDENT) resplendent. Eua-
 ripid. Phœniss. καὶ χαλκὸν ἅπαν πεδῶν ἀσεγμένα.

Nec non Messapus contrà, celeresq; Latini,
 Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ,
 605 Aduersi campo apparent: hastasq; reductis
 Protendunt longè dextris, & spicula vibrant:

ADVENTVSQVE VIRVM, FREMITVSQVE ARDESCIT EQVORVM.

Iamq; intra iactum teli progressus uterq;
 Substiterat, subitò erumpunt clamore, frementesq;
 610 Exhortantur equos: fundunt simul vndiq; tela
 Crebra, niuis ritu: CÆLVMQVE OBTEXTVR VMBRA.
 Continuò aduersis Tyrrenus, & acer Aconteus
 Connixi incurrunt hastis, primi q; ruinam
 Dant sonitu ingenti: præfractaq; quadrupedantum

620 Pectora pectoribus rumpunt. excussus Aconteus
 Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
 Præcipitat longè, & vitam dispergit in auras.

NEC NON MESSAP. CONTRA) Quam pulchra, B
 quam diuersis ornatus singulorum exercituum est fa-
 cta descriptio? Ibat Troianorum manus, & cæterorum
 equitum digesta per turmas. Fremebant equi, & pressis
 habenis impatientes resistebãt, mutantes terga huc &
 illuc: omnis autem ager ardebat, hastis in sublime por-
 rectis. At in altera parte videbantur illi, quos cum Ca-
 milla dimiserat Turnus, Messapus scilicet, & Latini, cæ-
 teriq; quorum superius meminit. Omnes ibant cū im-
 pigra celeritate, ut hostem ad patriam venire non sine-
 rent, hastas gestantes dextris retrorsum adductis, spicu-
 laq; vibrantes, itaq; crebro motu concutientes, ut ea iã
 iam missuri viderentur. [*Habitus hominis in procinctu hastã
 tenentis, & si manus retrorsum ducta eam vibrantis, parantiq; que
 mittere, subiecit sub oculos, ait Turneb. libr. 14. cap. 13.*] Magna
 subtilitas dicentis, ut in descriptionibus partium nihil
 diceret simile. *Aduentus autem virum,* inter se intellige.
 Donatus.

ALA CAMILLÆ) Alæ dicuntur equites, quod alarum
 vice pedestrem exercitum regunt. Ut autem alæ equi-
 tum sunt, ita cornua peditum, quæ κέρας, & κλέροδι, ut
 frons ite exercitus αἰσῶπων, & ζυγόν, & exercitus ter-
 gum ἕγ. Seruius, German.

INTRA IACTVM TELI) Homericum est, ἔσω βέλος.
 Tantum iam inter utrumq; exercitum remanserat spa-
 tij, ut tela utring; missa peruenire ad alteros possent. Et
 cum hortamenta vocis adcirco adhibeantur, ut exciten-
 tur etiam inuiti: isti hortabantur, qui iam furebant, &
 in bellum ruere cupiebant. Nec verò clamor ante pu-
 gnam incassum emissus est: inde enim nata incremen-
 ta virtutis, & fortibus creuit audacia. Non ergo missa
 tela, sed fusa ut niues: nec ab vno, aut ex vna parte, sed

simul ab omnibus. Veniebant autē niuium more, quã
 speciem candor ferri, & telorum diffusa congeries præ-
 bebatur. Vide adag. *Extra teli iactum.*

EXHORTANTVR EQVOS) Voces illæ, quibus brutæ
 animantes impelluntur ad aliquid, quasi quædam hor-
 tamenta sunt. Ouid. de equo Circensi, *Si tamen horretis,
 fortius ibit equus.*

TELA CREBRA NIVIS RITV) Denique loquens Ar-
 nobius, seu de imbre niuali, flocculos illos, plumeas ni-
 uis crustulas appellat lib. 2. quid inquit, niuē in plumeas
 subaperiat crustulas. Et postea, quod imbres ac niues
 plumeas, & Æoli ora dilatarit. Martialis lib. 4. de niuib.

Aspice quam densum tacitarum vellus aquarum.

Desinat in vultus Caesaris, atq; sinus.

Indulget tamen ille Joui, nec vertice moto

Concretas pigro frigore ridet aquas.

Quod dicit, vellus aquarum, conuenit cum εἰσῶδες ἴδωρ
 quomodo veteres Græci, teste Eustathio ad Dionysij
 πειθῆντιν niuem πειρηγεμῶς appellabant. Notauit &
 Ioan. Meursius in Critico Arnobiano, quæ nuper edi-
 dit.

CÆLVMQ. OBTEXTVR VMBRA) Cælum iactatis vn-
 diq; telis, & spiculis umbra fuisse obtexum narrat Maro
 in quo ad Laconis cuiusdam dictum respexit, qui cum
 Perles hostis in colloquio diceret: solem hodie præ-
 multitudinem sagittarum nō videbitis: animosè respon-
 dit, In umbra igitur pugnabimus. Mandauit litteris Ci-
 cero Tusc. 1. Verum in hac ipsa historialia tradenda quo-
 modo offenderit, docet Victor. lib. 26. c. 9. Similiter ait,
 lib. 12. inoster vates, & obumbrant aethera telis. Et compa-
 rationē porrò Virgilianam, & hoc ipsum de cælo mul-
 titudine telorū obumbrato, iucundū erit videre, quæ ad-
 modū

modū in octavo Thebaidos suę dilatauerit eximi⁹ poet- Anam eosdem gaudet operi suo casus intexere. Hermini-
ta Stadius, & inter Maronis imitatores hāud postremus. us etiam apud eum nudus pugnat, vt Gallos olim soliti
esse pugnare à Polybio scriptum recorder. Turneb.
lib. 14. cap. 13.

— non tanta cadentibus hœdis

*Aëriam Rhodopen solita niue verberat Arctos:
Nec fragor Ausonia tantus: cum Iuppiter omni
Arce tonat, tanta quatitur nec grandine Syrtis.
Cum Libya Boreas Italis niger attulit imbres.
Exclusere diem telis, stant ferrea celo
Nubila, nec iaculis arctatus sufficit aër.*

Dixit & Silius lib. 2. Punicor. *Conditur extemplo telorū
nubibus ather.* Idem libr. 4. *Hinc pila, hinc Libya cer-
tant subtexere cornus Densa nube polum.* [Et lib. 9. *su-
dere volucrem Telorum nubem.*]

CONTINVO ADVERIS TYRRHENVS) Duo hi ad-
uersis vulneribus se confodiunt, & interimunt, vt Ar-
uns & Brutus in historia Romana apud Liuium libr. 2.

Extemplò turbatae acies: versiq; Latini

Reijciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt:

620 Troes agunt, princeps turmas inducit Asylas.

Iamq; propinquabant portis: rursusq; Latini

Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt:

Hi fugiunt, penitusq; datis referuntur habenis.

Qualis vbi alterno procurrrens gurgite pontus

625 Nunc ruit ad terras, scopulosq; superiacit vndam

Spumeus, extremamq; sinu perfundit arenam:

Nunc rapidus retro, atq; æstu reuoluta resorbens

Saxa, fugit, littusq; vado labente relinquit.

VERSIQVE LATINI REIICIUNT PARMAS) Explica-
tionem Titij huius loci quemadmodum refutet Villi-
omarus lib. 8. Animaduersione 3. ipse legito.

IAMQVE PROPINQUABANT PORTIS) Postquam
proximi portis fuerunt Latini, resumpserunt audaciã,
intellecto que dedecore, ad pugnam cum clamore re-
uerfi sunt, fugaueruntque Teucros. Ita visa est quædam
similitudo maris reciprocantis. Scopulos superiacit vn-
dam, id est super scopulos: nam more suo dedit verbo
detractam nomini præpositionem. Sinu, curuatione, &
flexu vndarum. Seruius.

ÆSTU REVOLVTA RESORB.) Æstus propriè est
maris impetus, vel incerta commotio crescentis, & de-
crescentis, vnde æstuarium dicta. Plaut. Afinar. *Quò ma-*

gis te in altum capeffis, æstus te in portum referes. Luc. lib.
4. *Frigus vt à pluuiis, calor ab sole, æstus ab vndis Aequo-
ris.* Virgil. *fundoq; exæstuat imo.* Seruius, Nonius,
Lucretius lib. 6.

*Præterea magna ex parti mare montis ad eius
Radices frangit fluctus, æstumq; resorbet.*

Hinc *ἀπὸ τῆς θαλάσσης, οἰονεὶ ἀνάποισ*, quod mare æ-
quam combibere videatur, contrarium τῆς πλημμυεῖδος.
Et Horat. Ode 7. lib. 2.

*Ter rursus in bellum resorbens
Vnda fretis tulit æstuosus.*

German.

LITTVS QVE VADO LAB. REL.) Hypallage, per-
vadum labens, littus relinquit.

Bis Tusci Rutulos egere ad mœnia versos:

630 Bis reiecti armis respectant terga tegentes.

Tertia sed postquam congressi in prælia, totas

Implicuere inter se acies, legitq; virum vir,

Tum verò & gemitus morientum, & sanguine in alto,

Armaq; corporaq; & permisti cæde virorum

635 Semianimes voluntur equi: pugna aspera surgit.

Orsilochus Remuli (quando ipsum horrebat adire)

Hastam intorsit equo, ferrumq; sub aure reliquit.

Quo sonipes ictu furit arduus, altaq; iactat

Vulneris impatiens arrecto pectore crura.

640 Voluitur ille excussus humi. Catillus Iolam,

Ingentemq; animis, ingentem corpore, & armis

Deicit Herminium: nudo cui vertice fulua

Cæsaries, nudiq; humeri, nec vulnera terrent:

Tantus in arma patet. latos huic hasta per armos

645 Acta tremit, duplicatq; virum transfixa, dolorem.

Funditur ater vbiq; cruor: DANT FVNERA FERRO

CERTANTES: PVLCHRAMQVE PETVNT PER VVLNERA MORTEM.

TIRGA TIGENTES) Quare fugientes terga texerint, id est, parmas in terga reiecerint fugientes Tusci, ut supra Rutuli, non indiget Oedipo.

LEGITQ; VIRVM VIR) Diligenter animaduertendus est mos Romanæ militiæ. Videntur enim aliquando soliti in delectu habendo potestatem facere militibus, ut singuli notos sibi, quorumq; virtuti confiderent, legerent: atq; id potissimum cum periculum aliquod maius instaret, aut aliquis grauior casus vrgeret. Et ut, cum domi exercitum cogerent, ita fortasse etiam, cum a parte copiarum pugna periculosior cum hostibus erat committenda, ut qui ad expeditionem illam proficiscerentur, a semetipsis lecti forent, conscij inter se mutuæ virtutis. Victor. lib. 18. cap. 19.

Turneb. quoq; lib. 25. cap. 7. Veteres & cum animosissime in prælium ire patabant, & animorum, atq; corporum contentione discrimen pugnae capessere instituebant, in ordinanda acie hoc consilium interdum sequebantur, ut vir virum legeret: ut in cuius virtute plurimum esse fiducia quisque statueret, eum in acie proximum haberet, cuius latus regeret, & a quo suum vicissim regeretur. Idem in senatu legendo seruauit Augustus, ut indignissimis, & orciuis senatoribus curiam liberaret. Cum enim virum vir legit, ita fiebat, ut turpes præterirentur, quos nemo metu conscientie alienæ, & existimationis legere ausus esset. Suet. Aug. c. 35.

Militaris locutio *vir virum legit*, ut ex illo Taciti lib. annal. 17. constat, vbi agit de Gallia. Apud frequentem militum concionem, imperatoria breuitate, adoptari a se Pisonem, more diui Augusti, & exemplo militari, quo vir virum legeret, pronuntiauit. Hoc etiam in exercitu delectu Etrusci fecerunt. Liuius, & ad Vadimonis lacum Etrusci lege sacrata, coacto exercitu, cum virum vir legisset, quamuis nunquam aliâs ante, simul copiis, simul animis dimicauerunt. Et Samnites. Idem Liuius, primoribus Samnitum ea detestatione obstrictis, decem nominatis ab imperatore, eis edictum, ut virum virum legeret, donec sexdecim millium numerum confecissent. Ad huiusmodi delectum respexit Cicero, cum pro Milone scripsit: Ille qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas ducebat, tu neminem, nisi ut virum a viro lectum esse diceres. Germ. * *Ridiculum est hoc loco Donatus, cuius ista est explicatio. Tertio certamine ad Germanum ac possorem consuetudinem est. nã & confusa sunt partes, &*

Annus quibus, vir virum sibi, cum quo certaret, facta prius exploratio ne deligeret. Quales putamus electos, nisi eos, qui possent facile superari? nullus enim deligit, a quo possit occidi. Quid hoc ineptius, & imperitius dici potest? Sed ego hæc verba, & tam bella, si superis placeat, explanationem non ipsius Donati, Serium eius paraphrasin opinor esse. Suspiciantur enim eruditi, nugatorem quendam loquacem, germanum Donatum corrupisse.

SANGVINE IN ALTO ARMAQ; CORPORAQVE) Quod narrat Virgilius, in alto sanguine arma, viros, equos volutatos, inde caesorum multitudo, & prælij atrocitas cognoscitur. Multum sanguinis factum est, ait Liuius.

ORISLOCHVS REMVLI HASTAM) Orsilochns Remulum cum vellet occidere, ne temere fortior peteret, dolo efficere contendit, quod implere non potuit. Hasta igitur caput equi eius sub aure percussit tanto impetu, ut ferrum maneret in vulnere. Quum equus dolorem ferre non posset, erigebat in sublime suum pectus, & crura, posterioribus tantum pedibus innitens. Donatus.

* *Lib. 10. simile quiddam de equo Mexenti, quæ vulnerauit Æneas. Multa mouens animo, iam tandem erumpit, & inter Bellatoris equi caua tempora coniecit hastam. Tollit se arrectum quadrupes, & calcibus auram. Verberat, effusumq; equitem super ipse securus Implicat.*

FERRVMQVE SVB AVRE REL) Declarat ipsum genus vulneris, fugientem esse percussum.

INGENTEM DEICIT HERMIN.) De Herminio supra dictum, ex Turnebi obseruatione.

HVIC HASTA PER ARMOS TREMIT ACTA) Atmi proprie sunt quadrupedum, ut ait Seruius. Virg. lib. 6. *Sen spumantis equi foderet calcaribus armos.*

DVPLICATQ; VIRVM TRANSFIXA DOLOREM) Magnus dolor nos duplicat, & curuat. Sic Homerus Iliad. β ἰδὼθῆ δὲ πεισῶν. Et de Therite. πλῆξεν, ἐστὶ ἰδὼθῆ. Turneb. lib. 23. cap. 14. Legit Turnebus, ut apparet, *duplicatq; virum transfixa dolore*. Sic & Propertius lib. 4. *umbram Cynthiae inducit, querentem de Propertio, qui de se luctum non suscepisset. Deniq; quis curuum nostro te funere vidit? Contrahimur siquidem dolore, aut, ut Homer. vulnere German.* * *Verior lectio est, duplicatq; virum transfixa dolore, hæc sententia, duplicat dolore virum cumulat. Sic Ouid. duplicataq; vulnere cæco est. Legitur etiam, viri dolorem.*

PVLCHRAMQVE PETVNT PER VVLNERA MORT.) Æneid. 2. *pulchrumq; mori succurrit in armis.*

At medias inter cædes exultat Amazon,

Vnum exerta latus pugnae, pharetrata Camilla.

650 Et nunc lenta manu spargens hastilia densat,

Nunc validam dextra rapit indefessa bipennem.

Aureus ex humero sonat arcus, & arma Dianæ.

Illa etiam si quando in tergum pulsa recessit,

Spicula conuerso fugientia dirigit arcu.

655 At circum lectæ comites, Larinaq; virgo,

Tullaq; & æratam quatiens Tarpeia securim,

Italides, quas ipsa decus sibi dia Camilla

Delegit, pacisq; bonæ, belliq; ministras.

Zzz*

Qui-

660 Quales Threiciæ, cum flumina Thermodoontis
Pulsant, & pictis bellantur Amazones armis:
Seu circum Hyppoliten, seu cum se Martia curru
Penthesilea refert, magnoq; vlulante tumultu,
Faminea exultant lunatis agmina peltis.

MEDIAS INTER. CÆDES EXULTAT AMAZ.) Amazon dicta est, non nata, sed facta. In hoc magis laudabilis, quia quod aliæ nascendo valuerunt, hæc potuit implere meditando. Ergo laudis affectu Amazon dicta est, ut imitando talis esset, quales sunt Amazones, quas adiuvat studium gentis, & origo præclara nascendi. Exultabat inter vitorum cædes, & funera inestimabilis numeri, quasi ludicris, & non veris dimicationibus interesset. Quod autem exerto brachio, & nudo latere describitur, & signum audaciæ fuit, & prædicta est causa, qua posset occidi. Denique infra dictum est, illic eam percussam, ubi nudum corpus præbebat ad excipiendum lethale vulnus. *Phætrata* dixit, ut genus armorum ostenderet, quibus illa pugnare conuenisset, etsi aliis quoque telis, cum vellet, vteretur, bipenni videlicet, qua & Amazones utebantur. In tantum verò fidebat arcu, seu ita excellebat peritia sagittandi, ut etiam fugiens, retrorsum non frustra iactaret spicula. Donatus.

EXULTAT AMAZ. VNVM EXERTA LAT.) De Amazonibus atulimus nonnulla lib. I. *Æneid.* ibi, *Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis.* Intelligendum est hic *Amazon*, monente Seruio, quasi Amazon: ut proinde suspendendum sit pronuntiando *exultat*, *Volsca* enim erat. Sicut in I. *dederatque comam diffundere ventis Venatrix*, quasi venatrix. Habebat exertum latus dextrum, (de quo iterum infra, *Hasta sub exertam donec perlata papillam*) id est, ad pugnam expeditum ac promptum, cum læuum pelta, & arcus impediret. Et quod spicula fugientia, id est, ipsa fugiens dirigebat arcu, sciendum hunc Parthorum fuisse morem, quem voluit poeta in persona Camillæ exprimere.

RAPIT BIPENNEM) Dicitur bipennis, quod ex utraque parte habeat acutam aciem, quasi duas pennas. Pennam autem antiqui acutum dicebant, unde & auium pennæ, quia acutæ. *Isid.* lib. 19. cap. 19.

LARINAQVE VIRGO, TVLLAQVE) Quod de vna dixit *virgo*, ad omnes pertinet, omnes enim virgines fuerant. Et *Italida* dicendo, laudare voluit Italiam, quasi nulla terra meliores proferre posset, aut tales. Tantum autem Camilla ad Dianam accedebat, ut apud socias suas pro dea haberetur, quas ornamentum, & pace belloque sibi obsequentes habebat. Et intelligimus ita circum Camillam fuisse, ut dimicarent, quod & sequens Amazonum indicat comparatio, qua inducuntur circa reginam bella tractantes. Donatus.

PACISQVE BONÆ MINISTRAS) Propter multa commoda, pacem appellauit *bonam*, quæ hic enumerare nihil est opus: propter quæ etiam aurea dici merito potest, ut dicitur.

DIA CAMILLA) Dium, inquit Festus ex græco appellabant, ut à deo ortum. Et dius, Heroum aliquis, ab Ioue genus ducens. Sic apud Homerum *Ἰαθῆαυ*. Seruius exponit *ἰουγενής*. Ergo dia Camilla, generosa, diuina Camilla. Ennius, *Ilia die nepos, quas erumnas tetulisti?* Petronius, *Quid porro tu die tuis cunctaris in armis?*

QVALES THREICIAE CVM FLVM.) Tales apparent Italæ virgines, sociæ Camillæ, quales sunt Amazones veræ, quum aliquos bello laceflunt: aut cum post victoriam se refert Penthesilea curru vecta, & vlulatibus superiorem se, plena gratulatione testatur. Donatus.

Tanais fluuius est, qui separat Asiam ab Europa, circa quem antea Amazones habitauerunt, unde se postea ad Thermodoonta fluuium Thraciæ transtulerunt, quod etiam Sallustius testatur dicens: Dein campi Themyscirei, quos habuere Amazones, à Tanai fluuio, incertum quamobrem, digressæ. Seruius.

PVLSANT) Ennius ad Mulas, *qua pedibus magnum pulsatis olympum.*

BELLANTVR) pro bellant: nam solent verba pro verbis poni. Unde passiuam nunc declinationem sub actiua posuit significatione: sicut in *Georg.* *Et placidam paci nutritor oliuam.* Cic. in *Off.* neq; ad eius qui punitur aliquem, aut verbis castigat, sed ad reipub. utilitatem referri. Contra, *nox humida calo Precipitat*, pro præcipitatur. Seruius.

SEV CIRCVM HIPPOLYTEM) Hippolyte Amazonum fuit regina, cui victæ Hercules balteum sustulit. Seneca Medea.

*Armata peltis quidquid exterræ cohors
Inclusa ripis vidua Thermodontis.*

Quamquam potè de bellatricibus istis dictum est ad I. *Æneidos*, super illud, *Ducit Amazonidum*, &c. tamen visum est quædam hic ex Diodoro inferere, quæ de his multa cap. II. lib. 2. quemadmodum & cap. 4. lib. 3. Apud Thermodoonta fluuium primum gens Amazonum fuit: quæ viris similes, bellicis artibus, viribusque corporis præstabant. Earum regina exercitum mulierum coacto, exercuisse traditur eas militari disciplina, ac nonnullas ex vicinis gentibus expugnasse. Eius deinde gloria, & viribus ampliatis, propinquisque subactis gentibus, filiam genuit, quam Martis filiam nominauit. Viros ad texturam, muliebriaque deputauit exercitia. Lege autem statuit, ut solæ feminae in re militari erudirentur, viris interdicta essent arma, seruilique officia permissa. Maribus, qui ex eis nascebantur, crura, ac brachia debilitabant, quod bello inutiles fierent. Feminis dexteram inurebant mammam, ne pugnae esset impedimento: ex quo & Amazonum ipsis inditum est nomen, &c.

CVM SE MARTIA CVRRV PENTHESILEA REFERT) *Æneid.* I. qui locus hæc scribenti Virgilio fuit in mente.

*Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Penthesilea furens, mediisq; in millibus ardet
Bellatrix, audetq; viris concurrere virgo.*

Ob hoc puto hic vocari Martiam, quasi dicas, bellicosam. Vide plura de hac Amazonum ductrice, & regina ad versus iam prolatos.

MAGNOQVE VLVLANTE TVMVLTV) vlulatum feminis tribuit etiam lib. 2. quamquam in re luctuosa, planctoribus adus Famineis vlulant.

665 Quem telo primum, quem postremum aspera virgo
Deiicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eumenium Clytio primum patre: cuius apertum

Aduer-

Aduersi longa transfuerberat abiete pectus.

Sanguinis ille vomens riuos cadit, atq; cruentam

Mandit humum, moriensq; suo se in vulnere versat.

670 Tum Lyrin, Pagalumq; super: quorum alter habenas

Suffosso reuolutus equo dum colligit, alter

Dum subit, ac dextram labenti tendit inertem,

Præcipientes, pariterq; ruunt. his addit Amastrum

Hippotaden: sequiturq; incumbens eminus hasta,

675 Tereaq;, Harpalycumq;, & Demophoonta, Chromimq;.

Quotq; emissa manu contorsit spicula virgo,

Tot Phrygij cecidere viri.

QVEM TELO PRIM. QVEM POSTREM.) Camillâ A appellat. Quum laudandi studio dixisset, discerni non admiratur ob ferendi celeritatem, & occisorum ingentem numerum: nam discerni non poterat quæ primo, quem postremo loco mactasset. Tanta quippe pugnandi ars, & celeritas fuit, vt neq; ordo, neq; numerus occisorum dici posset, aut colligi. Donatus.

ASPERA VIRGO) Adiunctum *aspera* ad officium belli respicit: aliâ incongruè virginem asperam dicimus. Seruius.

MORIENTIA CORPORA FVNDIS?) non mortua, vt ostenderet tantam fuisse celeritatem cædis, vt innumeri essent fusi, nec tamen adhuc aliquis animam reddidisset. Et est Homericum, interrogationem ad ipsum referre qui describitur. Iliad. ε.

Ἔθνα τίνα πρῶτον, τίνα δὲ ἔσασιν ἐξενάειξας

Πατέρων, ὅτε δὴ σε θεοὶ δάνατον δὲ κλέσσαν.

cum Musæ interrogari consueverint. Donatus, Seruius.

EVMEN. CLYT. PRIMVM) Qui Eumenius in omnibus appellatur editionibus, cum Donatus Eunæum

posse, quem telo primum, quem postremum Camilla dimicans deiecerat, ne ipse sibi hoc genere videretur indixisse silentium, aut in generalitate Camillæ gloriam minuisse, tangit specialiter de fortioribus aliquos: vt ex ipsis appareat, quomodo cæteri fuerint fusi. Donatus.

SANGVINIS ILLE VOMENS RIVOS) Lib. 9. *Purpuream vomit ille animam.* & lib. 9. de Euryalo moriente. *Voluitur ille, vomens calidum de pectore flumen.*

CRVENTAM MANDIT HVVM) Recurre ad illa supra, *Procubuit moriens & humum semel ore momordit.*

SVO SE IN VVLNERE VERSAT) Mirè dictum in *vulnere*, pro, in sanguine, qui fluebat de vulnere.

B HAB. SVFF. REVOL. EQ. DVM COLLIG.) Suffosso, & ideo castro equo. Vult vtrumq; horum tanta celeritate percussum, vt vnum ictum putares, inde enim, *Præcipientes pariterq; ruunt.* Nominatis aliquot, tandem more suo plurimos generalitate colligit, cum laude pugnantis: quot enim tela coniecit, tot aut verè Phrygij, aut pro Phrygibus pugnantibus occiderunt. Donatus.

— Procul Ornitus armis

Ignotis, & equo venator Iapyge fertur.

Cui pellis latos humeros erepta iuuenco

680 Pugnatori operit: caput, ingens oris hiatus,

Et malæ texere lupi, cum dentibus albis:

Agrestisq; manus armat sparus. ipse cateruis

Vertitur in mediis, & toto vertice supra est.

Hunc illa exceptum (neq; enim labor agmine verfo)

685 Traiicit, & super hæc inimico pectore fatur.

Syluis te Tyrhene feras agitare putasti?

Aduenit qui vestra dies muliebribus armis

Verba redargueret. nomen tamen haud leue patrum

Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillæ.

690 Protinus Orsilochum, & Buten, duo maxima Teucrûm

Corpora, sed Buten aduersum cuspide figit

Loricam, galeamq; inter, quâ colla sedentis

Lucent, & læuo dependet parma lacerto:

Orsilochum fugiens, magnumq; agitata per orbem

695 Eludit gyro interior, sequiturq; sequentem.

Tum validam perq; arma viro, perq; ossa securim

Altior in surgens, oranti & multa precanti

Congeminat vulnus, calido rigat ora cerebro.

ARMIS IGNOTIS, ET EQVO IAPYGE FERT.) QUOMO-
do ignotis armis? dicitur mox: nam Iapyx equus, est
Appulus equus.

CVI PELLIS LAT. HVM. EREPTA IUVENCO) Pro
lorica corium bubulum habuit, quo dorsum eius, hu-
meriq; tegebantur: caput autem eius ad galeæ vicem
operuerat caput lupi cum dentibus suis: manum sparus
armabat, nullo artificio compositus: est enim telum ru-
sticum in modum pedi recuruum. Donat.

VERTITVR IN MEDIIS) id est, agitur: nam græcè
ἀναστρέφεται dixit.

TOTO VERTICE SVpra EST) Ni fallor, etiam de
Turno dixit in 7. Statius de Capaneo, & totum tran-
scendit corpore bellum. Seruius.

HVNC ILLA EXCEPTVM) Exceptum, est, insidiis
circumuentum. Venantium, & bellantium vox est ex-
cipere. Horat. Ode 12. lib. 3.

Catus idem per apertum fugientes

Agitato grege cernas iaculari, &

Celer arcto latitantem fruticeto excipere aprum.

Vide plura eclog. 3. ibi, *Non ego te vidi Damonis pessime caprum Excipere insidus?* Curtius lib. 3. Nam etiam
faucij quidam, & inualidi, qui agmen non potuerant
persequi, excepti erant.

MVLIEBIBVS ARMIS) Virgo etiam mulier dici-
tur, sæpe enim non eam, quæ cum viro est aut fuit, sed
sexum tantummodo significat mulier, & opponitur vi-
ro. Erat igitur Camilla virgo, quia innupta, & inteme-
merata: & erat mulier, quia non vir. Aduenit etiam su-
perbissimo Holoferni, & Assyrijs dies, qui eorum in-
solentissimā ventositatem muliebribus armis redargue-
ret. Scis lector, quid dicam.

NOMEN HAVD LEVE, P. M. REF. TELO CECIDISSE
CAM.) Putat Seruius irrisionem esse, amaritudinis ple-
nam. Nam si voluerimus simpliciter accipere, vt ita sit
dictum, quemadmodū supra, *Anea magni dextra ca-
dis*, incipiet contrarium esse superioribus, *Aduenit qui*

700 Incidit huic, subitoq; aspectu territus hæsit
Apenninicolæ bellator filius Auni,
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
Isq; vbi se nullo iam cursu euadere pugna
Posse, neq; instantem reginam auertere cernit:

705 CONSILIO VERSARE DOLOS AGGRESSVS, ET ASTV,
Incipit hæc. quid tam egregium, si fæmina forti
Fidis equo? dimitte fugam, & te cominus æquo
Mecum crede solo, pugnaq; accinge pedestri.
Iam nosces ventosa ferat cui gloria laudem.

710 Tradit equum comiti, paribusq; assistit in armis,
Ense pedes nudo, puraq; interrita parma.
At iuuenis vicisse dolo ratus, auolat ipse,
(Haud mora) conuersisq; fugax aufertur habenis,

QVADRVPEDEMQUE CITVM FERRATA CALCE FATIGAT.

APENNIN. FILIVS AVNI) Solebant apud auctores
tum Græcos, tum Latinos dissimulari eorū nomina, neq;
exprimi semper, qui idē nomē cū patribus erant sortiti.
Arist. in Auiibus. *εἰ δ' ὁ πατὴρ ἀπεθάναι τοῖς ἀτίμοις τὰς πύ-
λας ἐπέλαται.* Id est, Si Pisiæ filius (scilicet Pisiæ) prodere
portas voluerit ignominiosus. Idem hic fecit Virgilius.
Hartung. Decur. 3. cap. 8. * *Sumpsit hæc a Seruio, cuius hæc sunt*

vestra dies muliebribus armis Verba redargueret. Vnde
melius est, vt perseueremus in sensu, & ita sit dictum:
Magnam reuera gloriam laturus es ad manes parentū,
quem fæminea tela superatunt. * *Non erit contrariū supe-
rioribus. Nam ibi dictum est generatim, muliebribus armis: & si-
ne dubio, ignominiosum est viro, præsertim militari, a fæmina truci-
dari: est tamen quoddā solatiū a tali sin agine, a tā inchoyā, & bel-
licosa fæmina, quæ viros etiā multos fortes post se relinquat, occidit.*

ORSILOCH. ET BVTEN DVO MAX. TEVCVRM
CORP.) Laudantur duo, vt Camillæ meritum crescat,
quæ tales occidit. Exponit deinceps, qua ratione vtrūq;
occiderit. Cum ergo à lauo humero parma Butæ depē-
deret, inter loricae fines, & galeæ, caro quæ feriri posset
apparuit, atq; ita fixus est cuspidē. Quid sit consecutum,
nihil opus fuit dicere, cum ex designatione ictus, & lo-
ci intelligi valeat. Orsilochum fraude potius fugiebat,
quam timore: neq; vt periculum declinaret, sed vt de-
ciperet imprudentē. Nam qui verè fugit, recto, & lon-
go contendit itinere: ista verò in orbem fugiebat inte-
riore gyto. Cum secundo ictu, frustra orantem, & scu-
tum opponentem, per arma, per ossa (tanta vis fuit per-
cutientis) interfecit. Donat.

Hanc artē, & solertiam pugnandi, equitandiq; lib.
5. in Ascanij Troia visus est Maro graphicè describere, &
ab eadem disciplina, equos Aneæ ab Homero laudatos,
refert Plato in Lachete. German.

GYRO INTERIOR) Sinisterior, breuiori circulo.

SEQVITVR QVE SEQVNTEM) *ἰξίμωρα* dicuntur
Chuiusmodi sententiæ. Terent. Eunuch. *Tu polsi sapias,*
quod scis nescias. Nō possumus nescire, q̄ scimus: sed ita,
vt concordia discors. Talia sunt, facio, non facio, amicus
sum, & nō sum, audio & nō audio, & cætera huiusmodi.

PERQ. ARMA VIRO, PERQ. OSSA SECVRIM, &c.)
Geminus quodammodo huic locus ille, lib. 12.

----- ille securi

*Aduersi frontem mediam, mentumq; reducta
Disjicit, & sparso laterigat arma cruore.*

70 Vane L
Neque
Nec
Hæc
Trans
710 Cong
Quam
Confo
Comp
Tum

711 Qu
712 Qu
713 Qu
714 Qu
715 Qu
716 Qu
717 Qu
718 Qu
719 Qu
720 Qu

patrias tentasti lubricus artes, Nec fraus te incolumem, &c. A in Catilinaria. Diem statuit, ante quam sine fraude liceret ab armis discedere. Est autē ὑπαλαγῆ, pro, cui fraus ferat gloriam. Si autem *laudem* legeris, erit sensus, cognosces, cui inanis gloria afferat laudem. Vtosa gloria est, quam Græci *κενοδοξία* vocant.

Ventosa gloria est, ait Donatus, quæ in verbis est, non in re, & est vt ventus, qui transit per aëra, nec apud aliquem, aut aliquo in loco consistit. Idem horum versuum sententiam ita concipit. Præfers te, & superbia vani timoris artoleris, quia equus te fortissimus portat, & non tua, sed ipsius virtute præsumis: quando enim potest vlla virtus esse in fæmina? Quapropter, si aliquam tui fiduciam geris, dimitte fugam (fugam appellat celeritatem equitationis) descende ab equo, petamus campum, & æquâ cōditione certemus. Experiendo cognosces, quis debeat iure, meritoq; laudari, & quis per inanem iactantiam velit esse, quod non est.

PARIBVSQVE ASSISTIT IN ARMIS) Assistit pedes: sicut & illum congressurum putabar: hoc est, paribus armis. Seruius.

PVRAQVE INTERRITA PARMA) quia tunc primum in bellum descenderat, quum tyrones minimè pictas gestarent. *Fugax*, quod sequitur, est fugiens hoc loco, nomen pro participio. Non enim fugacem possumus accipere, quem supra legimus bellatorem. Seruius.

QUADRVPEDEMQUE CITVM FERRATA FATIG.) Sic alibi vocat equos, quadrupedes, inquam, & quadrupedantes. *Ferrata calce*, id est, calcaribus quæ calcaneis alligantur. Mutuatus est hoc Silius *Iam compos voti ferrata calce fatigat Cornipedem*.

VENTOSA FER. CUI GLORIA LAUDEM) Seruius, Vera, & antiqua lectio est *ventosa ferat cui gloria fraudem*: vt sit sensus, pedes congregere, iam cognosces cui inanis iactantia afferat pœnas: nam fraudem, pœnam veteres vocabant, vt etiã in antiquo cognoscitur iure. Sallust.

TE ÆQVO MECVM CREDE SOLO) Lib. 9. non equo dare se campo. Quid sit equo solo se credere, verbis mox sequentibus fit planum. *pugnaq; accinge pedestri*. Æneid. 2. *Accingunt omnes operi*.

VENTOSA FER. CUI GLORIA LAUDEM) Seruius, Vera, & antiqua lectio est *ventosa ferat cui gloria fraudem*: vt sit sensus, pedes congregere, iam cognosces cui inanis iactantia afferat pœnas: nam fraudem, pœnam veteres vocabant, vt etiã in antiquo cognoscitur iure. Sallust.

715 Vane Ligur, FRVSTRAQVE ANIMIS ELATE SVPERBIS,
Nequicquam patrias tentasti lubricus artes:
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur virgo, & pernicipibus ignea plantis
Transit equum cursu, frænisq; aduerſa prehensis

720 CONGREDITVR, POENASQVE INIMICO A SANGVINE SVMIT.
Quam facilè accipiter saxo sacer ales ab alto
Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
Comprensamq; tenet, pedibusq; euiscerat vncis:
Tum cruor, & vulsæ labuntur ab æthere pennæ.

VANE LIGVR) Quid significet hoc loco *vanus*, Diuenerunt pro ipso homine apud primarios scriptores, sicut caput, anima. Proinde inimicus sanguis hic, nil est aliud, quam inimicus. Horat. ad Pisones. *Vos ô Pompilius sanguis carmen reprehendite*. Vos Pisones, qui à Numa Pompilio descenditis. Sic Germani, *ein Edles Bluett, ein verzagtes Bluett*.

SAXO SACER ALES AB ALTO) Sacrum alitem dixit execrabilem auibus, ac satis metuendum: sicuti &, *aursacra fames* dicta est, quia ipsius causa, omnibus opportuna perpetranda sceleribus via est. Donatus. Et est noua laus Camillæ: siquidem accipiter columbam sequitur, ipsa præcedit hoste. Ipsa etiam comparatio sumpta est ex contrario: nam æquius vir accipitri, Camilla cōpararetur columbæ. Seruius. * *Ouid. alcubi in Tristibus*.
Terretur minimo pennæ stridore columba,
Vnguibus accipiter faucia facta tuis.

DE ACCIPITRE) Isidor. lib. 12. cap. 7. sic habet. *Accipiter auis in triplici armata, quam singulis virtutem maiore in minore corpore gestans. Hinc ab accipiendo, id est, à capiendo nomen sumpsit. Fertur autem accipiter circa pullos suos impios esse. Nam dum viderint eos tentare posse volatus, nullas eis præbent escas, sed verberant pennis, & à nido præcipitant: atque à tenero compellunt ad prædam, ne forte adulti pigrescant.*

POENAS INIMICO A SANGVINE SVMIT) Lib. 12. *Immolat, & pœnam scelerato ex sanguine sumit*. Sanguis

- 725 AT NON HÆC NVLLIS HOMINVM SATOR ATQVE DEORVM
OBSERVANS OCVLIS, SVMMO SEDET ALTVS OLYMPO.
Tyrrenum genitor Tarchontem in prælia læua
Suscitat, & stimulis haud mollibus incitat iras.
Ergo inter cædes, cedentiaq; agmina Tarchon
- 730 Fertur equo, variisq; instigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans: reficitq; in prælia pulsos.
Quis metus, ô nunquam dolituri, ô semper inertes
Tyrreni, quæ tanta animis ignavia venit?
Fæmina palantes agit, atque hæc agmina vertit?
- 735 QVO FERRVM, QVIDVE HÆC GERITIS TELA IRRITA DEXTRIS?
AT NON IN VENEREM SEGNES, NOCTVRNAQVE BELLA:
Aut vbi curua choros indixit tibia Bacchi,
Exspectare dapes, & plenæ pocula mensæ.
Hic amor, hoc studium, dum sacra secundus aruspex
- 740 Nuntiet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos.

AT NON HÆC NVLLIS HOMINVM SATOR) Vult dicere, non leuiter, non conuiuentibus oculis Iouem intuitum ista certamina, & est *λυβήτης*. Suscitatur quasi otiosè dormientem Tarchontem aliis acriter pugnantibus. Quum ergo cecidissent alij, cæteri verò instantibus cederent, Tarchon discurrebat per vniuersos, equo celeri vectus, pulsos reuocabat ad bellum, non blaudis verbis, sed ad obiurgationem necessariis. In hortationibus autem, & obiurgationibus plurimum valet nomen commemoratio. Incitatur enim ad capeffendam gloriam, cuius nomen apud aliquos satis est notum. Quin etiam per hoc extrema necessitas indicatur. Donatus. * *Illustrem, & Christianam omnino sententiam continent duo primi versus, de caelesti nimirum providentia, qua optimè oculi nomine exprimitur, & de diuinis oculis crebrè sancta scriptura loquitur. Ut cū dicit, Oculi domini contemplantur & inuersa. Oculi eius super gentes respiciunt. Omnia nuda & aperta sunt oculis dei. Dicit etiam sapius deum videre, & vidisse. Vt Exodi 2. Vidi afflictionem populi mei in Egypto. Esaias in persona dei ad Ezechiam. Audis orationem tuam, & vidi lacrymas tuas. In Euangelio, qui videt in abscondito pater caelestis, & mille locis. Magnum & sique bono viro solatium, deum omnia obseruare, & cuique reddere pro factis, & cogitatis suis.*

NOMINE QUEMQUE VOCANS) Furius lib. 10. Annal. *Nomine quemque ciet, dictorum tempus adesse commemorat.* Deinde infra,

*Confirmat dictis simul atque excuscat acres
Ad bellandum animos, reficitq; ad prælia mentes.*

De Turno etiam legis lib. 12. *Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnes, Nomine quemque vocans.* Veget. lib. 3. cap. 10. præcipit duci, sciat etiam nominatim (si potest fieri) quis comes, quis tribunus, quis domesticus, quis contubernalis quantum possit in bello, &c. Ibid. ex Alexand. Neapolit. libr. 1. cap. 18. notat Streuechius, inter officia Tribunorum etiam illud poni, nomina militum tenere. Othonem non aliud ad imperium euexit, quam quod quemq; militum in agmine, in stationibus, in itinere nomine suo compellabat. Ex hoc gratiam, & studia hominum assecutus. Lege cætera. Inter exempla memoriæ refertur de Cyro, qui tenuerit omnium suorum militum nomina. Quanquam Xenophon dicat, eum tantum tenuisse nomina *τῶν ὀφ' αὐτὸν ἠγεμόνων*, quod vt in Imperatore laudabile est, ita non excedit fidem.

NVNQVAM DOLITVRI) id est, stulti: stultus est e-

anim, quisquis iniuria non mouetur. Et bene nunquam: siquidem antè sauitiam Mezentij pertulerunt, nec se vlti sunt: nunc præbent terga mulieri, & ne hinc quidem mouentur dolore.

FÆMINA PALANTES) Probabile fit, Virgilium his, & superioribus verbis ad Ennianum istuc respexisse, vbi Romane iuuentuti molliem, & foecordiam exprobrat, Clæliam virginem collaudans, illisq; eam anteponebat. *Vos etenim iuuenes animos geritis muliebres, Illaq; virgo viri. Quidam sic legunt, Illa virago viri.*

NON IN VEN. SEG. NOCTVRNAQVE BELLA) Certè inermes mulieres non fugitis, vel potius nocturna cum mulieribus bella non horretis, egregij viri. Seruius.

Amori quoq; sua, vt Marti sua militia est, sui bellatores, sua prælia. Vnde illud, *Militat omnis amans, & habet sua castra Cupido.* De istoc bello Plaut. Perfa.

— S. A. *satir' tu vsque valuisti: T. O. haud probè.*

S. A. *Ergo ad epolpalles. T. O. sancius factus sum in Veneris prælio,*

Cupido cor meum transflixit. S. A. iam serui hic amant.

Seneca præfat. *Controuerf. Illi vulsi, atque expediti, & nunquam nisi in libidine viri. Sic Iuuenal. sat. 4. de Crispino, solaq; libidine fortis.* Hæc valdè cum Tarchontis verbo congruunt, *At non in Veneres segnes.* Alio sensu dictum, *bella Veneris,* Tibullo lib. 1. eleg. 10. de rixis inquam, & pugnis inter amantes turpiter, non verborum tantum, aliquando & verberum.

Sed Veneris tunc bella calent, scissosq; capillos

Fæmina, præfractas conqueriturq; fores.

Audiant hinc iuuenes è macula Senecæ philosophia decerptam gnomen. De breuitate vitæ cap. 6. *Qui nulli rei, nisi vino & libidini vacat, turpissimè occupati sunt.* Cæteri, etiam si vana gloriæ imagine teneantur, speciosè tamen errant. Licet auaros mihi, licet vel iracundos enumeres, vel bellatores, omnes isti virilius peccant. In Venerem ac libidinem proiectorum, inhonesta labes est.

AVT VBI CVRVA CHOROS) Ne tum quidem segnes estis, cum vobis chorus sono tibie indicitur: nec pigri ad exquisitas dapes, & pocula estis. Hoc vobis magno studio est, in lucis post sacra ventri dare operam. Seruius.

Hæc

Hæc effatus, equum in medios, moriturus & ipse
Concitat, & Venulo aduersum se turbidus infert:
Dereptumq; ab equo dextra complectitur hostem,
Et gremium ante suum multa vi concitus aufert.

745 TOLLITVR IN CÆLVM CLAMOR, cunctiq; Latini
Conuertere oculos, volat igneus æquore Tarchon
Arma, virumq; ferens: tum summa ipsius ab hasta
Defringit ferrum, & partes rimatur apertas,

750 Quà vulnus lethale ferat. contra ille repugnans
Sustinet à iugulo dextram, & vim viribus exit.
Vtq; volans altè, raptum cum fulua draconem
Fert aquila, implicuitq; pedes, atq; vnguibus hæsit:
Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
Arrectisq; horret squamis, & sibilat ore,

755 Arduus insurgens: illa haud minus vrget adunco
Luctantem rostro, simul æthera verberat alis:
Haud aliter prædam Tyburtum ex agmine Tarchon
Portat ouans.

EQVVM IN MEDIOS MORITVRVS CONCITAT) E- A probabant. Conuerterant se Latini, vt rem notam cer-
nerent, nunquam visam antea. Totum erat admiratio-
ne dignum: quod virum rapuerat: quod per campos
volitans, quadrupedis cursum regebat: quod ten ebat
arma sua, & secum veherat armatum. Vt maiorem por-
ro laudem Tarchonti conciliet, ceramen quoque eius
describit, & luctam cum raptò, quem, quò loco plaga
afficeret lethali, illo vehementer renitente, diligenter
quarebat. Tarchon quarebat instantius, qua hosti le-
thale vulnus inferret, Venulus contra, eam tuebatur
corporis partem, qua posset occidi. Donatus. * Quod ad
genus loquendi attinet, sic supra, rursusque Latini Clamore in tol-
lunt. Et lib. 12. Tollitur in caelum clamor, versique vicissim, &c.
Lisius lib. 6. Tollitur ex arce clamor ab Tusculanis. Cic. Verrin. 6.
Clamor à vigilibus, sanisq; custodibus tollitur. Eiusdem sunt, edere,
profundere clamorem.

EXIT) cuitat. Alibi, atq; oculis vigilantibus exit.
VTQVE VOL. RAPT. CVM FVL. DRACON.) Com-
paratio est Homericæ, ex Iliad. μ.
Ὀρνις γὰρ σφιν ἐπιπλάσσει κρηστόμενα μακρῶσιν,
Ἄεδος ὑψιπέτης ἐπ' ἀεὶ τεύχε' ἔχουσα
Φοινίκῃσιν ἀεζονοῦσα, φέρον ὀνύχασσι πέλαιον,
Ζῶν ἐπ' ἀσπασθῆντα, ἢ ἔπω λήθετο χάρμης,
Κόψεται αὐτὸν ἔχοντα κατὰ στήθε' ἄπειρην,
Ἰδρωθῆς ὀπίσω, δαί' ἀπὸ ἔθεν ἦκε χαμῆς
Ἀλγῆσας ὀδύνησι, μῖσθ' αὖ ἐνὶ κείβησιν ὀμίλῳ.
Cicero in Mario.
Hic Ionis altisoni subito pennata satelles
Arboris è trunco serpentis saucia morsu,
Subiicit ipsa feris transfigens unguibus anguem
Semianimum, & varia grauitè cernice micantem,
Quem se intorquentem laniant, rostroq; cruentans
Jam satiata animos, iam duros vltà dolores
Abiscit efflantem, laceratum affligit in vnda,
Seq; obitu à solis nitidos conuertit ad ortus.

SINUOSA VOLVMINA VERSAT) Aeneid. 2. de duo-
bus serpentibus magnis per mare ad littus adnantibus,
pars cætera pontum Pone legit, sinuatq; immensa volumi-
ne terga.
ET SIBILAT ORE) Ibid. Sibila lambebant linguis vi-
brantibus ora.

DUCIS

TOLLITVR IN CÆLVM CLAMOR) Mirabantur fa-
ctum ducis sui Tyrrheni, lætisque illud clamoribus ap-

Virgilium in
reperit, ubi
nam exprobra,
nam antepone-
vobis, illaq; virgo
Certe
nocturna cum
Seruus.
est, sui bellato-
is amant, & ha-
uit. Peria.
O haud prode.
sum in Vene-
iam. serui hic a-
atque expectat
ual. lit. 4. de Ci-
de cum Tarchonis
sua signa. Alibi
a. de quo. de rici-
piter, non redorum
capit
feru.
philosophia de-
cap. 6. Qui nulli
occupati sunt.
teneantur, specio-
licet vel iracundos
illa virilius peccato-
orum, inhonesti le
Ne tum quidem se
no nibe indicat: nec
ulla estis. Hoc robis ma-
venerit dicit operam.
Hæc

- Ducis exemplum, euentumq; secuti
 Mæonidæ incurrunt. tum fati debitus Aruns
 760 Velocem iaculo, & multa prior arte Camillam
 Circuit, & quæ sit fortuna facillima, tentat.
 Qua se cunque furens medio tulit agmine virgo,
 Hac Aruns subit, & tacitus vestigia lustrat:
 Quà victrix redit illa, pedemq; ex hoste reportat,
 765 Hæc iuuenis furtim celeres detorquet habenas.
 Hos ADITVS, IAMQVE HOS ADITVS, OMNEMQVE PERERRAT
 VNDIQVE CIRCVITVM, & certam quatit improbus hastam.
 Fortè sacer Cybele Chloreus, olimq; sacerdos
 Insignis longè Phrygiis fulgebat in armis:
 770 Spumantemq; agitabat equum, quem pellis ahenis
 In plumam squamis auro conferta tegebat.
 Ipse peregrina ferrugine clarus, & ostro,
 Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu:
 Aureus ex humero sonat arcus, & aurea vati
 775 Cassida: tum crœceam chlamydemq; sinusq; crepantes
 Carbascos fuluo in nodum collegerat auro,
 Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.

DUCIS EXEMP. EVENTVMQVE SECVTI) Sic lib. præcedente Pallantem exemplo præeuntem imitantur sui strenuè.

Arcadas accensos monitu, & præclara tuentes
 Facti viri, mistus dolor, & pudor urget in hostem.

MÆONIDÆ INCVRRVNT) Mæonidas intellige Tyrrenos, qui è Lydia olim duce Tyrreno venerant in Italiam. Sic alibi, *ò Mæonia delecta iuuentus*. Lydia Mæonia dici potest, à fluuio Mæone. Describit deinde quo actu, & dolo Aruns explorarit Camillam, & obseruavit opportunitatem eius tanquam feræ alicuius ferienda.

CAMILLAM CIRCVIT) propriè, nam circumire infidiantium est, vnde est, *nec gregibus nocturnus obambulat*. Certam hastam intellige ineuitabilem: vnde contra, *incertam excussit ceruice securim*, id est, infirmam, vitabilem. Seruius.

FORTIS SACER CYBELÆ) Codices quidam habent *Cybele*, vt sit nomē montis, pro numine, quod in eo colitur. Bona occasio ad mortem Camillæ, quod sacerdotem maioris numinis conetur occidere, per quod quasi exauctoratur Dianæ fauor, interueniente maioris numinis iracundia. Totus autem fuit ad decorem, & elegantiam compositus Chloreus, in cuius ornatu describendo, satis diligentem se præbuit poeta, & pertinet eò tam longa descriptio, vt eius iugulandi cupiditate merito videatur Camilla succensa. Seruius.

SPVMANT. AGITAB. EQVVM) Lib. 12. *Vestis equo spumante Sagæ*.

QVEM PELL. AHEN. IN PLVM. SQ.) Fuit quoddam genus lorice, à squamarum similitudine dictum squamea, de quo supra ex Lipsio, ad illum versum. *Rutulum thoraca indutus ahenis Horrebat squamis*. Hæ ipsæ squamæ dicebantur etiam plumæ, à specie simili. Stadius lib. 11. *ensem germani in corpore pressit. Quà malè iam plumis imus tegit inguina venter*. Explicat ibi Luctatius, laminis. Parthorum assiduam hoc tegmen, etiam in equis.

DUCIS

A Iustinus lib. 41. Munimentum ipsis, equisq; lorice plumate sunt, quæ vtrumque toto corpore tegunt. Ammianus lib. 24. de iisdem. Hostem vndique laminis ferreis, in modum tenuis plumæ contextum. Sallust. in Frag. Equites cataphracti, ferrea omni specie, equis paria ornamenta erant, quæ lintea ferreis laminis in modum plumæ adnexuerant. Et ipse quidem linteo laminas supernectit. Virgilius pelli, quam etiam pellem auro confertam facit: an quia aurum in squamis mixtum, an quia ipsæ squamæ auro innexæ: id esset catenulis, aut filis ex auro, &c. Lipsius de Milit. lib. 3. dial. 6.

A plumariis similitudinem ducit, quamuis de eorum arte non loquatur. Ita Sallust. apud Seruium. Equis paria opera erant, quæ lintea ferreis laminis in modum plumæ adnexuerant. Et Papius. Thebaid. 11. *Quæ malè iam plumis imus tegit inguina cortex*. Est autem species quædam propria acu pingendi, cum clani, aut patagia, aut segmenta, aut scutulæ, aut tessellæ sic aliæ aliis in veste superassuntur, vt plumam auium referant, vnde & plumariorum, & plumandi nomen ortum est, per similitudinem traductum: aut cum sine assumento, acu pingendo plumæ auium referuntur. Id indicat Prudentius in Hamartigenia.

----- tunc videns lasciuas præpete cursu
 Venientem tunicas, auium quoque versicolorum
 Indumenta nouis texentem plumæa telis.

TURNEB. lib. 11. cap. 25. PEREGRINA FERRVGINE CLARVS) Ferrugo est color purpuræ subnigræ, quæ fit in Hispania, vt *ferrugine clarus Ibera*. Isidor. lib. 19.

SPICVLA GORTYNIA) Gortyn, vrbs Cretæ: Cretenses optimi sagittarij. Arcu etiã Lycij valuerunt. Duo igitur epitheta hæc ad laudem augendam coniunxit.

AVREVS EX HVMERO SON. ARCVS, ET AVREA) Quæ ad versus istos, *Aureus ex humero sonat arcus, &c.* illustrandos facere possint, iam ex Victorio repræsentauimus, lib. 4. in illos de Didone.

*Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.*

CASSIDA) pro cassis, accusatiuus pro nominatiuo. Nisi dicamus ex quibusdam accusatiuis fieri nominatiuos, vt notatum est à quibusdam, lampada.

SINVSQVE CREPANTES CARBASEOS) Carbasus, inquit Nonius, pallium, quo flunij amiciuntur, vel opulē-

Atiæ causa, vt sericum, aut lino tenui. Virgil. lib. 8. *eum tenuis glauco velabat amictu Carbasus.* Deinde affert hunc locum. Addit, M. Tull. in Verrem de suppliciis. Tabernacula carbasis intenta velis collocabat. Varro de vita pop. Rom. lib. 4. Eadem postea carbafinea magis, vt pellibus teherentur togæ.

BARB. TEG. CRVRVM) Phrygia, antiquorum more, qui Phrygas vocabant barbaros.

- Hunc virgo, siue vt templis præfigeret arma
Troia, captiuo siue vt se ferret in auro,
780 Venatrix: vnum ex omni certamine pugna
Cæca sequebatur, totumq; incensa per agmen
Famineo prædæ, & spoliolum ardebat amore.
Telum ex insidiis cum tandem tempore capto
Coniicit, & superos Aruns sic voce precatur.
785 Summe deum, sancti custos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor aceruo
Pascitur, & medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus vestigia pruna:
790 DA PATER HOC NOSTRIS ABOLERI DEDECVS ARMIS
OMNIPOTENS. non exuias, pulsæue trophæum
Virginis, aut spolia vlla peto. mihi cætera laudem
Facta ferant: hæc dira meo dum vulnere pestis
Pulsa cadat, patriam remeabo inglorius urbem.
795 AVDIIT, ET VOTI PHOEBVS SVCCEDERE PARTEM
MENTE DEDIT, PARTEM VOLVCRES DISPERSIT IN AVRAS.
Sterneret vt subita turbatam morte Camillam,
Annuit oranti: reducem vt patria alta videret,
Non dedit, INQVE NOTOS VOCEM VERTERE PROCELLÆ.

SIVE VT TEMPLIO PRÆFIG. ARMA) Duplicem causam per disunctionem ponit, quare Chloream auidius insequeretur. Cupiditas quidem, & fæminea (id est, indomita, & nimis impatiens, nam fæminæ imperare sibi agrè possunt. Vnde est illud, *Faminea ardentem curaq; iraq; coquebant*) stimulat eam: sed huius cupiditatis alteram harum causarum habebat, quas recenset Maro. Amor istorum spoliolum cæcam reddebat, vt in toto exercitu de nemine iam, nisi de Chloreo cogitaret, & quasi vnus ipse esset, eum solùm studiosissimè persequeretur. Quæ res cogitationes, & insidias Aruntis adiuvabat egregiè.

EX OMNI CERTAMINE PVGNÆ) Sic Lucret. lib. 4. *At contra conferre manu certamina pugna.* Noster vates rursùm lib. 10. *duri certamina belli.* Sic Lucret. lib. 1. *Clara accendisset seni certamina belli.*

CVM TANDEM TEMPORE CAPTO) Tandem, quia aut diu obseruabat per diuersa percurrètem, & non temere adire debuit, quam timebat: aut quia animo cupienti omnia tarda videntur. Tam difficile autem fuit, Camillam sterni hostili manu, vt ad eius procurandum exitium, & occasio quærenda temporis duceretur, & loci, & deorum fauor suppliciter inuocandus. Donatus.

SVMME DEVM SANCTI CVST.) ex affectu precantis dictum est, siue colentis: nam Iupiter summus est. *Santum Soracte* appellauit, quia sanctum efficitur, quidquid aliquod amaerit numen. Donatus.

QVEM PRIMI COLIMVS, CUI PINEVS ARDOR) Incipit commemorare merita sua, quamuis hoc quoque ad dei ipsius pertineat laudem, qui cum tanta reuerentia meruit coli. Quem, inquit, præ aliis colimus, seu quæ nos præcipuè colimus: cui ingens aceruus ex tæda pinea accenditur, atque ita, vt nunquam deficiat, sed semper alatur. Tantaque apud nos fiducia est numinis tui, vt premamus ignem nudis vestigiis, nec lædamur. Post laudem, quam desideris præferri conuenerat, suæ petitionis adiicit summam. Grande, inquit, præstabis beneficium, si nostrorum armorum dedecus aboleatur, & pereat. Quales enim viri dici poterant, quorum se miscbat fæmina certamini, & à qua tanto numero trucidabantur? Et quia potuit obiici, occidere fæminam inglorium esse: respondet: non quæro aliquam gloriam ex illius nece, nec exuias eius, nec trophæum, aut spolia referre contendo. Si laudari velim, habeo alia, quæ mihi laudem concilient. Sine gloria redire volo in patriam, dummodo ista pestis intereat. Accedat hoc solum titulis meis, non aliquid fecisse fortiter, sed tale dedecus tantùm abstulisse. Donatus.

Colere hic est venerari. Colere, interdum exercere, vt rustici. Georg. 1. *fructusq; feros mollire colendo.* Colere, inhabitare. Æneid. 3. *Hinc mater cultrix Cybele.* Et iterum, *quas Diræ Celeno Harpyiæq; colunt alia.* Plaut. Aulul. *Hanc domum multos annos est cum possideo & colo.* Colere, diligere. Æneid. 4. *solum nam perfidus ille Te colere.*

Illam manu moriens telum trahit: ossa sed inter
Ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.

LABITVR EXANGVIS, LABVNTVR FRIGIDA LETHO
LUMINA: PURPUREVS QVONDAM COLOR ORA RELIQVIT.

320 Tum sic expirans, Accam ex æqualibus vnam
Alloquitur (fida ante alias quæ sola Camillæ,
Qui cum partiri curas) atque hæc ita fatur.
Hactenus Acca soror potui: nunc vulnus acerbum
Conficit: & tenebris nigrescunt omnia circum.

325 Effuge, & hæc Turno mandata nouissima perfer.
Succedat pugna, Troianosq; arceat vrbe.
Iamq; vale. simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non sponte fluens. tum frigida toto
Paulatim exoluit se corpore: lentaq; colla,

330 Et captum letho posuit caput, arma relinquens:

VITAQVE CVM GEMITV FVGIT INDIGNATA SVB VMBRAS.

TELVM TRAHIT, OSSA SED INTER) Telum extra-
here cupiebat, sed infixum ossibus altius tenebatur. Iam
oculi moriebantur, & colore purpureo in vultu defici-
ente, pallor infelix emergebat. Donatus.

ACCAM EX ÆQUALIBVS VNAM) Non temerarium
est, quod Maro sodalem attribuit Camillæ Accam. Nam
& Acca Larentia Romanorum superstitione consecra-
ta erat: & Accæ nomen à poetis aliis positum legimus,
vt à Suenio (de quo Macrob. Saturnal. lib. 2. cap. 14.)
hoc versu. *Admisce tu Acca basilicis hæc nunc partim,
Partim Persica.* Turneb. lib. II. cap. I.

FIDA ANTE ALIAS) Cur Accam ad extremum al-
loqueretur, eiq; suprema mandata committeret, caus-
sam ponit, quod fidissima: quod cū ea consilia sua com-
municare consueuerat.

QVI CVM PARTIRI) Veteres, vt Rhemnius Pala-
mon tradit, cōmuni genere inflexerunt, hic & hæc quis:
indeq; in sexto casu ab hoc, & ab hac qui. Fuit huiusmo-
di præpositionum anastrophe Græcis in frequenti vsu,
vt *χαεῖς ὄπιο* apud Æschylum in Agamēnone, & *εὐμῖτα*
apud Euripidem in Oreste, & *φίλων ἄπο* apud Homerū.
Nec magis vsus Latinis infrequens fuit. Plaut. Aſin.
Nec magis versutus, nec quo ab canee agrius. Hieron.
Colum. in 6. Annal. Ennij.

HACTENVS POTVI) Subaudi, viuere, pugnare. Ta-
lia sunt, Habui Chreme, Fuius Troes, Viximus, Floru-
imus, & similia, quib; desperatio ex magna rerum com-
mutatione indicatur.

TVM VERO IMMENSVS SVRGENS FERIT AVREA CLAMOR

SIDERA: deiecta crudescit pugna Camilla.

835 Incurrunt densi, simul omnis copia Teucrūm,
Tyrrheniq; duces, Euandriq; Arcadis alæ.
At Triuiæ custos iam dudum in montibus Opis
Alta sedet summis, spectatq; interrita pugnans.
Vtq; procul medio iuuenum in clamore furentum
Prospexit tristi mulctatam morte Camillam,

840 INGEMVITQVE, DEDITQVE HASIMO PECTORE VOCES.
Heu nimium virgo, nimium crudele luisti
Supplicium, Teucros conata laceſſere bello.

Aaaa* 2

Necti-

SUCCEDAT PVGNÆ) Animus bellatricis ostendi-
tur, quæ non se dolet lucem, sed bella relinquere, & pro
republica magis quam de vita est sollicita. Idem porro cō-
siliū Turno nunc etiam moriens dat de vrbe tuenda,
quod initio dedit, *Tu pedes ad muros subsiste, & mania
serua.* Seruius, Donatus.

AD TERRAM NON SPONTE FLVENS) Non fluebat
sponte ad terram, sicut supra de eius equitibus dicitur,
portis ab equo regina sub ipsiſ
*Defluit, quam tota cohors imitata, relictis
Ad terram defluxit equis.*

Vrgebatur enim mole corporis, quod recedente vnā
cum sanguine calore, & spiritu, se sustentare amplius nō
poterat. Sic. Georg. 3. *Ad terramq; fluit de nexo pondere
cervix.*

TOTO EXOLVIT SE CORP.) Exoluere sese omnib; è
neruis dixit Lucret. lib. 3. & noster lib. 4. *teq; isto corpore
soluo.*

ET CAPTVM LETHO POSVIT CAP.) Lib. 9. de Eurya-
lo, *in q; humeros cervix collapsa recumbit.*

VITAQVE CVM GEMITV FVGIT) Seruat hoc vbiq;
vt iuuenum animas à corporibus cum dolore dicat di-
scedere, qui adhuc esse superstites poterant, quod etiam
de Turno dicturus est, & est Homeri. Idem Cicero in
Catone. Iam omnis conglutinatio recens ægrè, inuete-
rata facillimè dissoluitur. Seruius. * *Quod dicit Seruius, Ho-
meri esse, patet ex hoc versu Iliad. π. ψυχὴ δ' ἐκ πείθειν πταμίν, αἰδῶ
δὲ βεβήκει.*

- Nec tibi desertæ in dumis coluisse Dianam
 Profuit, aut nostras humero gessisse pharetras.
 845 Non tamen inde corem tua te regina relinquet
 Extrema iam in morte: NEQVE HOC SINE NOMINE LETHVM
 PER GENTES ERIT, aut famam patieris inultæ.
 Nam quicumque tuum violauit vulnere corpus,
 Morte luet merita.

TYM VERO IMMENS. CLAMOR) Alia de causa clamant feminae in regia Priami lib. 2. de quibus ita, *penitusq; causa plangoribus ades Feminis ululant, ferit aurea sidera clamor.* Hic lætus clamor, & Troianorum intelligendus est, quibus spes vincendi maior, Camilla occumbente. Proinde pugna surgebat atrocior, ipsis Teucris cum auxiliariis sese in hostem incitantibus.

CRVDESCIT PVGNA) ingrauescit, crudelior fit cæde multorum.

SPECTATQVE INTERRITA PVGNAS) Interrita spectabat pugnas: quid enim metueret, quæ procul aberat, & sedebat in summo monte, ubi & commodius videre omnia poterat? Donatus.

HEV NIMIVM VIRGO CRVD. SVPPlicivm) Vox Opis dolentis, laudem Troianorum cõtinet. Poeta enim in Camillæ morte non incertum belli vult esse, sed pœ-

nam: nec illud quod accidit euentui deputat: sed confirmat esse supplicium. Posses viuere, nec mortem perpeti, si Troianos non vltro prouocasses in bellum. Respicit ergo illud, quod supra dixit. *Bellum importunum ciues cum gente deorum, Inuictisq; viris gerimus.* Quod ait, Dianam coluisse, nihil ei profuisse, non deam accusat, sed fatorum necessitatem, contra quæ nec numinis opitulatur auxilium. Sequuntur verba consolationis, de fama nominis eius, & vltione. Donatus, Seruius.

QVICVNQVE TVVM VIOLAVIT VVLNERE CORPVS) Violare est sacrum aliquid violenter appetere. Sed hic nõ solum corpus violatum est, verum etiam salus extrinsecta.

Quod crimen cumulauit potius poeta, quam minuit: nam quum violare non liceat vulnere, ubi erit Aruntis causa, qui violauit, & perdidit? Donatus,

— fuit ingens monte sub alto

- 850 Regis Dercenni terreno ex aggere bustum,
 Antiqui Laurentis, opacaq; ilice tectum.
 Hic dea se primum rapido pulcherrima nisu
 Sistit, & Aruntem tumulo specularur ab alto.
 Vt vidit fulgentem armis, ac vanà tumentem,
 855 Cur, inquit, diuersus abis? huc dirige gressum,
 Huc periture veni, capias vt digna Camillæ
 Præmia. tunc etiam telis moriere Dianæ?
 Dixit, & aurata volucrem Threissa sagittam
 Deprompsit pharetra, cornuq; infensa tetendit,
 860 Et duxit longè, donec curuata coirent
 Inter se capita, & manibus iam tangeret æquis
 Læua aciem ferri, dextra, neruoq; papillam.
 Extemplò teli stridorem, aurasq; sonantes
 Audiit vnà Aruns, hæsitq; in corpore ferrum.
 865 Illum expirantem focij, atque extremà gementem
 Obliti, ignoto camporum in puluere linqunt.

FVIT INGENS MONTE SVB ALTO) Talis locus fuerat Cest combustus, & sepultus. Diciturque bustum, quasi bene vltum. Vbi verò combustus quis tantummodo, alibiverò est sepultus, is locus ab vrendo vstrina vocatur. Sed modò bustum, eò quod sepelitur, sepulcra vocamus. Festus.

REGIS DERCENNI TERR. EX AGGERE BVSTVM) Catull. de nupt. *Cum teres excelsum coacervato aggere bustum.* qua figura fuisse busta, multa adhuc vestigia Romæ declarant. Monet Seruius, apud maiores, viros nobiles aut in mōtib; aut sub montibus sepeliri consueuisse.

Bustum propriè dicitur locus, in quo mortuus

CVR DIVERSVS ABIS) Lib. 5. *Quo diuersus abis: iterum pete saxa.* Hæc secum Opis loquebatur, non vt Aruns audiret: sed vt cõminatione verborum satisfaceret astibus suis. Locuta est ergo quasi ad præsentem, & tanquam præsentem insultanter appellat. Donatus.

DIGNA CAMILLÆ PRÆMIA) Sic in 2. *Perfoluant grates dignas, & premiareddant.*

TVNE ETIAM TEL. MORI ERE DIANÆ?) A
Cum ingenti amaritudine dictum est. Nam etiam ei ge-
nus inuidet mortis: & *Tūne etiam* ad Niobes numero-
sam pertinet sobolem, quam Apollo cum Diana foro-
re sagittis confecerunt. Seruius.

SAGITT. DE PROM. PHARETRA) Locus hic pæ-
ne ad verbum ex Homero conuersus est, vbi Pandarus
iussu Palladis fœdera confundit Iliad. *δ. ἀντὰρ δ' οὐλα*
πῶμα φάρτρης, ἐκ δ' ἔλατ' ἰδν, &c. Modus sagittæ mit-
tendæ perfectus, vt arundo aptata neruo, atque in dex-
teram partem vsq; ad papillam reducta perueniat, & si-
nistra manus digitos tenentis arcum, ferri species tan-
gat. Fuit autem mors Aruntis infalissima, qui volu-
cribus, & canibus relictus est, faciente numinis iracun-
dia, ne sepulturam posset mereri. Donatus.

DONEC CURVATA COIR. INTER SE CAP.) En-
nius Alcæon.

Intendit crinitus Apollo

Arcum auratum luna innixus.

Quo quidem verbo significare vult, adeo intendisse
arcum, vt ad formam lunæ curuaretur. Noster id ipsum
multo pluribus verbis explicauit. Ouidius Amor. eleg.
1. Enniana vsus tralatione, *Lunavitq; genu sinuosum for-
titer arcum.* Statius de eodem Apolline libr. 1. Achil-
leid. *Ingentemq; manu curuares Delius arcum.* Contra-
rius est, remittere, & laxare arcum. Hieron. Colum-
na in Frag. Ennij.

AVDIT VNA ARVNS) celeritas iaculantis exprimitur.
Cui rei seruit vocabulū simul geminatū. Georg. 3. de A-
quilone. *Ille volat simul arua fuga, simul aquora verrens.*

Opis ad ætherium pennis aufertur olympum.

Prima fugit domina amissa, leuis ala Camillæ:

Turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas:

870 Disiectiq; duces, desolatiq; manipuli

Tuta petunt, & equis auersi ad mœnia tendunt.

Nec quisquam instantes Teucros, lethumq; ferentes

Sustentare valet telis, aut sistere contra:

Sed laxos referunt humeris languentibus arcus,

875 QVADRVPEVMQVE PVIREM CVRSV QVATIT VNGVLA CAMPVM.

Voluitur ad muros caligine turbidus atra

Puluis, & è speculis percussæ pectore matres,

FÆMINEVM CLAMOREM AD CÆLI SIDERA TOLLVNT.

Qui cursu portas primi irrupere patentes,

880 Hos inimica super misto premit agmine turba.

Nec miseram effugiunt mortem: sed limine in ipso

Mœnibus in patriis, atq; inter tuta domorum

Confixi expirant animas. pars claudere portas,

Nec sociis aperire viam, nec mœnibus audent

885 Accipere orantes: oriturq; miserrima cædes

Defendentum armis aditus: inq; arma ruentum.

Exclusi ante oculos, lacrymantumq; ora parentum:

Pars in præcipites fossas vrgente ruina

Voluitur: immisilis pars cæca, & concita frænis,

890 Arietat in portas, & duros obiice postes.

Ipsæ de muris summo certamine matres

(MONSTRAT AMOR VERVS PATRIÆ) vt videre Camillam,

Tela manu trepidæ iaciunt, ac robore duro

Stipitibus ferrum, sudibusq; imitantur obustis,

895 Præcipites, primæq; mori pro mœnibus audent.

PENNIS AVERTVR OLYMP.) *Pennas* celeritatem
debemus accipere. Quid enim moraretur in terris vl-
terius, quæ mandata perfecerat? Deinde fuga descri-
bitur. In qua magna laus Camillæ, cum magno Lati-
norum dedecore. Quid enim turpius, quam perditio
auxilio vnus faminae versos omnes esse in fugam? eos-
que, qui magni ferebantur, & fortes? nihilque illis tu-
tum, præter muros ciuitatis fuisse? Donatus.

MANIPVLI DESERTI) id est, signiferi, quod

est nimij discriminis. Manipuli autem dicti sunt signi-
feri, quia sub Romulo, pauper adhuc Romanus exer-
citus, hastis fœni manipulos alligabat, & hoc pro si-
gnis gerebat, vnde hoc nomen remansit ducibus. Ouid.
in Fastis.

Illa quidem è fœno (sed erat reuerentia fœno,

Quantum nunc aquilas cernis habere tuas)

Pertica suspensos portabat longa manipulos,

Vnde manipularis nomina miles habet.

Aaaa* 3

LAXOS

LAXOS ARCUS) non intentos, sed iam solutos.

VOLVITVR AD MVR. CALIG. TVRBD.) Sic pauld post, *fumantes puluere campos*. Quum nihil adhuc è muris expectantiu subiiceretur aspectibus, impediente pulueris nube, tamen aperta coniectura res aduersa credebatur: quando caligo densissima omnes in fugã versos præcedebat ad patriam. Matres interea, quæ suã, suorumque intellexerant cladem, fæmineis vocibus, hoc est, valde tristibus, & immodestis cælum pulsbant. Donatus.

CLAMOREM AD CÆLI SID. TOLLVNT) *Abi, Tollitur in cælum clamor. Ferit aurea sidera clamor.*

QVI CVRSV PORTAS PRIMI) Quanta clades illo tempore, atque illo loco infelices oppressit? vt liberari congressionibus campi, in portis, in patria, inter parietes suos, quibus tum defendi debuerant, intererant. Miserum spectaculum, ciues cædi à ciuibus suis, & prohiberi sinu patriæ, cum tam graue discrimen ingrueret. Donatus.

APERIRE VIAM) dare aditum.

EXCLYSI ANTE OCYLOS) Exclysi ab ingressu portarum plurimi, ante plangentium oculos parentum altas præcipitantur in fossas, & per ingentem metum ipsi sibi quærebant exitium, quod declinare nitebantur. Cæca pars (quæ non viderat clausas portas, & aliorum in ipsis portis exitium) more arietum irruebat. Donatus.

A VRGENTE RVINA) Multitudine cadentium impellente.

ARIET. IN PORT.) In portas irruit, tanquam aries bellica machina. * *Prouerbialis est sententia apud Tertullianum libr. de resurrectione carnis, Ariet in nos temperatur, quo quassatur caro, pro eo, quod est, & validum argumentum nobis obicitur. Vt autem quassare Tertullian. ita Virgil. alio loco pulsare dixit: pulsabant ariete muros. Cic. 1. Off. etsiam si aries murum percussisset. Plautus agendi significatione dixit in Trucul. Quis tã proteritue nostras aedes arietat?*

DE MVRIS SVMMO CERT. MATRES) Amor patriæ mulieres quanquam trepidas, tamen sexus sui faciebat obliuisci, & tela iacere in subeuntem hostem, ac mori velle. Exemplum Camillæ audaciores reddebat, quæ cum in aliena causa cecidisset, iustum videbatur, vt ipsa in sua causa, & pro patria sua non dubitarent se morti etiam offerre.

Mulieres aliquando, vt viros, arma in hoste corripuisse, & pro patria dimicasse legimus. Cum Cleomenes Spartiatarum rex interfecto Argiuorum exercitu ad Argos urbem capiendam accederet, Telephilla poetria fæminas ad arma sumenda concitauit: quæ in muris, & propugnaculis stantes, Cleomenem repulerunt. Polyænus lib. 8. Achimelech, vt scribitur lib. Iudicum cap. 9. oppidum Thebes oppugnabat: vbi è turri, ad quam simul viri, ac mulieres confugerant, vna mulier fragmen molæ defuper iaciens, caput eius contriuit.

PRÆCIPITES) festinæ, aut in mortem ruentes.

Interea Turnum in syluis sæuissimus implet
Nuntius, & iuueni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam:
Ingruere infensos hostes, & Marte secundo
900 Omnia corripuisse: metum iam ad mænia ferri.
Ille furens (nam sæua Iouis sic numina poscunt)
Deferit obsessos colles, nemora aspera linqvit.
Vix è conspectu exierat, campumq; tenebat,
Cum pater Æneas saltus ingressus apertos,
905 Exuperatq; iugum, syluaq; euadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi, totoq; feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt.
At simul Æneas fumantes puluere campos
Prospexit longè, Laurentiaq; agmina vidit:
910 Et sæuum Ænean agnouit Turnus in armis,
Aduentumq; pedum, flatusq; audiuit equorum:
Continuoq; ineant pugnas, & prælia tentent,
NI ROSEVS FESSOS IAM GVRGITE PHOEBVS IBERO
TINGAT EQVOS, NÖCTEMQVE DIE LABENTE REDVCAT.
920 Confidunt castris ante urbem, & mænia vallant.

TVRN. IN SYLVIS) vbi ad insidias faciendas latebat.

INGENTEM TVMVLTVM) Tumultum interpretatur Cic. in Phipp. timorem multum. Probè igitur hoc verbo isto loco vsus est poeta: nã reuera timor multus, id est, multi timoris causa Turno ab Acca afferebatur, vt patet.

DELETAS VOLSCOR. ACIES) Volsci tantum fu-

gerant, non erant omnes deleti. Sed vim exprimit nuntij, cuius mos est, plus quam habet veritas, nuntiare.

CECIDISSE CAMILLAM) Erigenda pronuntiatio est in Camillæ nomine: illic est enim maior Turni desperatio, quod Camillæ auxilium perdidit. Hactenus Seruius, & Donatus.

MARTE SECVNDO OM. CORRIPVISSE) Lib. 10. *tumidusq; secundo Martem at.* Tibull. eleg. 10. lib. 1.

Sier,

2205

Sternit, & aduersos Marte fauente duces. Contrarium, A
aduerso Marte. lib. 12. Turnus ut infractus aduerso Mar-
Latinos. Ouid. i. Fast. Marte sub aduerso tristia damna
tulit.

SÆVA IOVIS SIC NUM. POSCVNT) Homer. Iliad.
1. δὶδὸς δὲ ἐταλείετο βολῆ: duplici ratione Turnum insidias
reliquisse commemorat, dolore nimio, & numinis
voluntate. Seruius.

SALTVS APERTOS) vacantes insidiis.

SIC AMBO AD MVROS RAPIDI) Turnus de-
fendendi, Æneas propugnandi gratia ad urbem fere-
batur. Non longis spatiis cum inter se distarent, cupi-
ebant summo statim prælio decertare, ni aduentus no-
ctis, consilium impedisset.

FVMANTES PVLVERE CAMPOS) Excitatum pulue-
rem, & altè surgentem in bello, esse exercitus appro-
pinquantis certum nuntium, docuimus lib. 9. Hic su-
bitam nigro glomerari puluere nubem. Sic & lib. 12.

— & sauis, campis magis, ac magis horror
Crebrescit: propiusq; malum est: iam puluere ca-
lum.

Stare vident: subeunt equites, & spicula castris
Densa cadunt.

ET SÆVVM ÆNEAM) Sæuus est fortis, vt Æ-
neid. 1. Sæuus ubi Æacida telo iacet Hector. Et lib. 12.
Nec minus Æneas maternis sauis in armis.

ADVENTVMQVE PED. FLAT. AVDIVIT E-
QVOR.) Ennius Thyeste, Sed sonitus aures meas pedis
pulsu increpat. Lucret. lib. 2. subterq; virum vi Exci-
tur pedibus sonitus.

CONTINVOQVE INEANT PVGNAS) Pugna vocata,
ed quod initio vsus fuisset in bello pugnis contendere,
sine ferro. Isid. lib. 18. cap. 1.

NI ROSEVS FESS. IAM GVRIGITE PHOE-
BVS IBERO) Silius lib. 13. ad hanc amussim direxit
suos.

Acrius hoc instant Itali, clausosq; fatigant.
Et ni caca sinu terras nox conderet atro,
Præfracta rabido patuissent milite porta.

Lucan. lib. 4.

Pugnâ fuit non longa quidem, nam condidit atra
Nox lucem dubiam, pacemq; habuere tenebra.

Genus loquendi Sallustij, & T. Liuij, aliorumque histo-
 ricorum est, nox prælium diremit: quo antè vsus fue-
 rat Ennius, bellum Aequis de manibus nox intempesta di-
 remit.

MOENIA VALLANT) Tam de Rutulis, siue Lati-
nis, quam de Troianis accipiendum. Id est, tum ij, qui
tuentur, tum qui obsident illa. Oppugnatio est quædã
subita, quædam diuturna, quando circumvallantur vr-
bes. De circumvallatione Lipsius Poliorcet. lib. 2. dial.
1. ab initio.

SYM